

**T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
MALİYE ANABİLİM DALI
MALİYE TEORİSİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KAMU TERCİHİ TEORİSİ
AÇISINDAN GÖLGE EKONOMİSİNİN ANALİZİ**

Taha ARTUÇ

**Danışman
Doç. Dr. Serkan CURA**

MANİSA-2019

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 19/03/2019 tarih ve 9/5 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından “Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi” uyarınca Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Maliye Teorisi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Taha ARTUÇ’un; **“Dünyada ve Türkiye’de Kamu Tercih Teorisi Açısından Gölge Ekonomisinin Analizi”** konulu tezi incelenmiş ve aday 17.04.2019 tarihinde saat 11:30’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ⁹⁰ dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna

OY BİRLİĞİ

DÜZELTME yapılmasına *

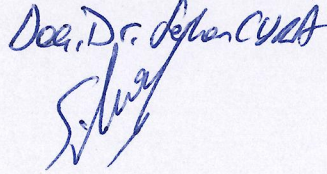
OY ÇOKLUĞU

RED edilmesine **

ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Kenan Gülcüburun
ÜYE

BAŞKAN

Doç. Dr. Mehmet Çiğdem
ÜYE

Doç. Dr. Hakan Kalkan
ÜYE

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

ÖZET

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE KAMU TERCİHİ TEORİSİ AÇISINDAN GÖLGE EKONOMİSİNİN ANALİZİ

Gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın tüm ülkeleri etkileyen gölge ekonomisi, bireysel çıkarlar neticesinde ortaya çıkan ve mücadele edilmesi gereken bir sorundur. Gölge ekonomisi ile mücadele kapsamında, gerek dünyada gerekse Türkiye'de birçok önlem alınmış ve gölge ekonomisi boyutlarının azaltılması için çalışmalar başlatılmıştır.

Gölge ekonomisinin temelinde bireysel çıkarların olması, Kamu Tercih Teorisi ile yakın ilişkisi bulunması sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Kamu Tercih Teorisi'nin gerek ilkeleri gerekse ilgi alanını oluşturan konuları, gölge ekonomisi ile neden-sonuç ilişkisine dayanmakta ve neticede gölge ekonomisi ülkelere ciddi zararlar vermektedir.

Gölge ekonomisinin tüm dünyada mücadele edilmesi gereken bir kavram olduğu, gölge ekonomisiyle mücadelede hangi politikaların etkinliği sağladığı ve kişilerin kendi menfaatlerini azami düzeye çıkarma arzularının ülkeleri nasıl etkilediğinin ortaya konması, çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Bu çalışmada; gölge ekonomisinin tanımı, faaliyet alanları, boyutları, nedenleri ve etkileri belirlenerek gölge ekonomisinin yeri ve önemi ortaya koyulmaktadır. Bununla birlikte Kamu Tercih Teorisi'nin temel ilke ve varsayımları ele alınmakta ve bu kapsamda gölge ekonomisi ile olan ilişkisi analiz edilmektedir. Ayrıca dünyada ve Türkiye'de gölge ekonomisiyle mücadele uygulanan politikalar derinlemesine incelenmekte, uygulanan politikalar sonucunda geline son durum ortaya çıkarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gölge Ekonomisi, Kamu Tercih Teorisi, Gölge Ekonomisiyle Mücadele

ABSTRACT

ANALYSIS OF THE SHADOW ECONOMY IN TERMS OF PUBLIC CHOICE THEORY IN THE WORLD AND TURKEY

The shadow economy, which affects all countries, regardless of their level of development, is a problem that arises as a result of individual interests and needs to be tackled. Many measures have been taken both in the world and Turkey to struggle with the shadow economy and studies have been initiated to reduce the size of the shadow economy.

The existence of individual interests on the basis of the shadow economy results in a close relationship with the Public Choice Theory. The principles of the Public Choice Theory and its subjects that constitute the area of interests are based on the shadow economy and cause-effect relationship and consequently, the shadow economy causes serious damage to the countries.

The main aim of this study is to determine the shadow economy a concept that must be tackled all over the world, to determine which policies are effective in struggling with the shadow economy and how the desire of people to maximize their interests affects the countries.

In this study; the definition of the shadow economy, its fields of activity, sizes, causes and effects of the shadow economy are determined and the importance of the shadow economy is revealed. In addition, the basic principles and assumptions of the Public Choice Theory are discussed and in this context, the relationship with the shadow economy is analyzed. Moreover, the policies implemented to struggle with the shadow economy in the world and Turkey are examined in depth, the results of policies are exposed.

Key Words: Shadow Economy, Public Choice Theory, Struggle With The Shadow Economy

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitiminin boyunca hep yanımda olan, bilgi ve tecrübeleriyle yoluma ışık tutan, hiçbir konuda desteğini benden esirgemeyen danışman hocam Sayın Doç. Dr. Serkan CURA'ya, Erasmus döneminde Almanya'da bana danışmanlık yapan ve her konuda desteğini üzerimde hissetmemi sağlayan Sayın Prof. Dr. Stefan KOLEV'e, hayatım boyunca maddi ve manevi beni destekleyen ve hep yanımda olan annem Nurbanu ARTUÇ'a, babam Hüseyin Murat ARTUÇ'a, çok sevgili kardeşim Ece ARTUÇ'a ve rahmetli dedem İbrahim ARTUÇ'a bu zamana kadar gösterdikleri emeklerinden dolayı sonsuz teşekkür ederim.

Taha ARTUÇ
Manisa, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vii
TABLolar LİSTESİ	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖLGE EKONOMİSİNİN YERİ, ÖNEMİ VE KAMU TERCİHİ TEORİSİ İLE ARASINDAKİ İLİŞKİ

1.1. GÖLGE EKONOMİSİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE	3
1.1.1. Gölge Ekonomisi Kavramı	3
1.1.2. Gölge Ekonomisinin Unsurları	14
1.1.2.1. Yasa Dışı Ekonomi	14
1.1.2.2. Enformel Ekonomi	16
1.2. GÖLGE EKONOMİSİNE YOL AÇAN ETKENLER	18
1.2.1. Gölge Ekonomisine Yol Açan Mali ve Ekonomik Etkenler	18
1.2.1.1. Vergi ve Sosyal Güvenlik Katkı Payları	19
1.2.1.2. Enflasyon	22
1.2.1.3. İşsizlik	24
1.2.1.4. Gelir Dağılımında Eşitsizlik	26
1.2.1.5. Vergi Denetiminin Yetersizliği	26
1.2.1.6. Ekonomik Krizler	27
1.2.2. Gölge Ekonomisine Yol Açan Sosyal Etkenler	28
1.2.2.1. Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu	28
1.2.2.2. Eğitim Düzeyi	30
1.2.2.3. Nüfus Artışı ve Göç	30
1.2.2.4. Küreselleşme	31
1.2.3. Hukuki ve Siyasi Nedenler	32
1.2.3.1. Siyasi Ortamın Belirsizliği	32
1.2.3.2. Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Vergi Anlaşılabilirliğinin Düşük Olması	33

1.2.3.3. Bürokrasi ve Düzenlemelerin Yoğunluğu.....	34
1.3. GÖLGE EKONOMİSİNİN ETKİLERİ.....	35
1.3.1. Gölge Ekonomisinin Olumsuz Etkileri	36
1.3.2. Gölge Ekonomisinin Olumlu Etkileri	38
1.4. KAMU TERCİHİ TEORİSİ İLE GÖLGE EKONOMİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ	40
1.4.1. Kamu Tercih Teorisi Kavramı ve Ortaya Çıkışı	42
1.4.2. Kamu Tercih Teorisi'nin Temel İlkeleri.....	46
1.4.2.1. Metodolojik Bireycilik	47
1.4.2.2. Rasyonalite ve Maximand	48
1.4.2.3. Politik Mübadele.....	49
1.4.3. Kamu Tercih Teorisi İle Gölge Ekonomisi Arasındaki İlişki	50
1.4.3.1. Kamu Tercih Teorisi Perspektifinden Yolsuzluk - Gölge Ekonomisi.....	51
1.4.3.1.1. Kamu Tercih Teorisi Açısından Yolsuzluk Kavramı	51
1.4.3.1.2. Yolsuzluk – Gölge Ekonomisi	54
1.4.3.2. Kamu Tercih Teorisi Açısından Rant Kollama – Gölge Ekonomisi İlişkisi	58
1.4.3.2.1. Rant Kollama Kavramı	59
1.4.3.2.2. Rant Kollama – Gölge Ekonomisi.....	61

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE GÖLGE EKONOMİSİYLE MÜCADELE

2.1. GÖLGE EKONOMİSİNİN BOYUTLARI.....	67
2.1.1. Türkiye'de Gölge Ekonomisinin Boyutları.....	68
2.1.2. Dünyada Gölge Ekonomisinin Boyutları.....	71
2.2. DÜNYADA GÖLGE EKONOMİSİ KAPSAMINDA ALINAN ÖNLEMLER	73
2.2.1. Almanya	73
2.2.2. Bulgaristan.....	79
2.2.3. Brezilya	82
2.2.4. Rusya.....	85
2.3. TÜRKİYE'DE GÖLGE EKONOMİSİ KAPSAMINDA ALINAN ÖNLEMLER	89
2.3.1. Gölge Ekonomisiyle Mücadelede Plan ve Programlar	90
2.3.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010	90
2.3.1.2. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2011-2013	92

2.3.1.3. Kalkınma Planlarında Gölge Ekonomisi.....	94
2.3.1.3.1. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Gölge Ekonomisi.....	95
2.3.1.3.2. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Gölge Ekonomisi	95
2.3.1.3.3. Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Gölge Ekonomisi.....	97
2.3.1.3.4. Onuncu Kalkınma Planı ve Gölge Ekonomisi	98
2.3.1.4. Orta Vadeli Programlarda Gölge Ekonomisi	102
2.3.2. Gölge Ekonomisiyle Mücadelede Uygulanan Kamu Politikaları.....	105
2.3.2.1. Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP)	105
2.3.2.1.1. VEDOP-1	108
2.3.2.1.2. VEDOP-2	109
2.3.2.1.3. VEDOP-3	110
2.3.2.2. Veri Ambarı Projesi (VERİA)	111
2.3.2.3. Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi'nin (VEDOS) Kurulması.....	112
2.3.2.4. Elektronik Sistem Uygulamaları (E-Defter, E-Fatura, E-Arşiv ve E-Beyanname)	112
2.3.2.5. Sahte Belge Risk Analiz Programı'nın (SARP) Hayata Geçirilmesi	115
2.3.2.6. Bandrollü Ürün İzleme Sistemi'nin (BÜİS) Oluşturulması.....	116
2.3.2.7. Vergi İletişim Merkezi'nin (VİMER) Kurulması.....	117
2.3.2.8. Akaryakıt Kaçakçılığını Önleme Çalışmaları	118
2.3.2.9. Elektronik Ticaretin İzlenmesi Projesi.....	119
2.3.2.10. Kayıt Dışı İstihdamın Önüne Geçilmesi İçin Hazırlanan Projeler (KADİM, KİTUP ve KİDEP).....	120
2.3.2.11. Mali Suçları Araştırma Kurulu'nun (MASAK) Kurulması	125
SONUÇ	128
KAYNAKÇA	133

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
BÜİS	Bandrollü Ürün İzleme Sistemi
EMKAS	Elektronik Muhasebe Kayıt Sistemi
EVD	Enerji Verimliliği Danışmanlık
GİB	Gelir İdaresi Başkanlığı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
KADİM	Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele
KDV	Katma Değer Vergisi
KİDEP	Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi
KİTUP	Kayıtlı İstihdamı Teşvik ve Teknik Destek Projesi
KOBİ	Küçük ve Ortak Büyüklükteki İşletmeler
MASAK	Mali Suçları Araştırma Kurulu
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
SARP	Sahte Belge Risk Analiz Programı
SMM	Serbest Müşavir Mühendis
SPED	Ulusal Dijital Defter Tutma Sistemi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TAPDK	Tütün ve Alkol Piyasası Düzenleme Kurumu
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
TL	Türk Lirası
Vb.	... Ve Benzeri
VEDOP	Vergi Daireleri Otomasyon Projesi
VDO	Vergi Dairesi Otomasyonu
VEDOS	Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi
VERİA	Veri Ambarı Projesi
VİMER	Vergi İletişim Merkezi
Vs.	... Vesaire
VUK	Vergi Usul Kanunu

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1: Gölge Ekonomisi İle İlgili Kullanılan Terimlerin İşlevleri	4
Tablo 2: Kayıt Dışı Faaliyetler ve Faaliyeti Temsil Eden Örnekler	9
Tablo 3: Gölge Ekonomisi Faaliyetlerinin Sınıflandırılması	12
Tablo 4: Gölge Ekonomisine Yol Açan Etkenler	18
Tablo 5: Seçili 26 Ülkede Gölge Ekonomisi İle Enflasyon Arasındaki İlişki.....	23
Tablo 6: Seçili 26 Ülkede Gölge Ekonomisi ile İşsizlik Arasındaki İlişki	25
Tablo 7: Dünyada Vergi Uyumu Konusunda En Karmaşık 10 Ülke (2017)	29
Tablo 8: Dünyada Yolsuzluk Algısı En Yüksek On Ülke (2017)	53
Tablo 9: Dünyada Yolsuzluk Algısı En Düşük On Ülke (2017).....	53
Tablo 10: Türkiye’de 2005 Yılı Öncesi Gölge Ekonomisinin Ortalama Boyutu.....	68
Tablo 11: Türkiye’de Gölge Ekonomisinin Boyutları (2005-2016).....	69
Tablo 12: Almanya’da 2008-2012 Yıllarında Uygulanan Kamu Politikaları ve Gölge Ekonomisine Etkileri	75
Tablo 13: Almanya’da Kayıt Dışı İstihdamı Önlemek İçin Alınan Tedbirler.....	76
Tablo 14: Almanya’da Gölge Ekonomisi Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi.....	78
Tablo 15: Bulgaristan’da Gölge Ekonomisi Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi .81	
Tablo 16: Brezilya’da Gölge Ekonomisi Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi	84
Tablo 17: Rusya’da Gölge Ekonomisi Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi	88
Tablo 18: Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı’nda Belirtilen Amaç ve Hedefler (2008-2010).....	91
Tablo 19: 2011-2013 Yılları Arasında Eylem Planı Çerçevesinde Yapılan Bazı Çalışmalar.....	93
Tablo 20: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda Gölge Ekonomisiyle Mücadele	96
Tablo 21: Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda Gölge Ekonomisini Önlenmeye Yönelik Alınan Tedbirler	97
Tablo 22: Onuncu Kalkınma Planı’nda Gölge Ekonomisiyle Mücadele Stratejileri.....	99
Tablo 23: Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı’nda Mevcut Durum ve Hedefler	100
Tablo 24: Onuncu Kalkınma Planı’nda Hedeflenen Gölge Ekonomisi Oranlarının Gerçekleşme Sonuçları	100

Tablo 25: Onuncu Kalkınma Planı'nda Hedeflenen Tarım Dışı Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının Gerçekleşme Sonuçları.....	101
Tablo 26: Onuncu Kalkınma Planı'nda Hedeflenen Kayıtlı Faal Mükellef Sayılarının Gerçekleşme Sonuçları	101
Tablo 27: VEDOP Aşamaları ve Bazı Veriler.....	107
Tablo 28: Yıllar İtibariyle E-Fatura ve E-Defter Uygulamasından Yararlanan Mükellef Sayıları (2015-2017).....	114
Tablo 29: Bandrollü Ürünlere Yönelik Denetimler (2015-2017).....	117
Tablo 30: VİMER'e Yapılan İhbar Sayısı (2015-2017)	118
Tablo 31: Akaryakıt Ürünlerine Yönelik Denetimler (2015-2017).....	119
Tablo 32: Türkiye'de Sektörler İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranları (2002-2017)	122
Tablo 33: MASAK'ın Gölge Ekonomisini Önlemeye Yönelik Stratejileri	126

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1: Gölge Ekonomisinin Sınıflandırılması	13
Şekil 2: Gölge Ekonomisi ve Görülen Vergi Çıkmazı	19
Şekil 3: Gölge Ekonomisinin Vergi Oranlarına Duyarlılığı	21
Şekil 4: Gölge Ekonomisinin Düzenlemelere Duyarlılığı	35
Şekil 5: Gölge Ekonomisi - Kamu Tercih Teorisi İlişkisi	41
Şekil 6: Kamu Tercih Teorisi'nin Yapısı	44
Şekil 7: Yolsuzluk - Gölge Ekonomisi İlişkisi.....	56
Şekil 8: Gölge Ekonomisi Oranlarında 30 Avrupa Ülkesi Arasında Türkiye'nin Yeri (2016).....	70
Şekil 9: Dünyada Gölge Ekonomisinin Ulaştığı Boyutlar (Ortalama, GSYH'nin Yüzdesi) (1991-2015)	71
Şekil 10: Ülkelerin Gelir Seviyelerine Göre Gölge Ekonomisi Oranları (Ortalama, GSYH'nin Yüzdesi).....	72
Şekil 11: Türkiye'de Gölge Ekonomisiyle Mücadelede Alınması Planlanan Önlemler	89

GİRİŞ

Gölge ekonomisi, tüm dünyada ülkelerin ortak sorunu haline gelmiş bir olgudur. Kayda geçirilmeyen ve bu sebeple resmi istatistiklere yansımayan faaliyetler bütünü olarak tanımlanan gölge ekonomisinin temelinde, bireysel çıkarların azami seviyeye çıkarılma arzusu bulunmaktadır. Bu durum neden gölge ekonomisi boyutlarının dünyada halen yüksek düzeylerde seyrettiğini açıklar niteliktedir.

Gölge ekonomisinin hiçbir zaman tamamen yok edilemeyeceği gerçeği göz önünde bulundurmak kaydıyla, gölge ekonomisine yol açan etkenlerin ve olumlu-olumsuz etkilerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Gölge ekonomisinin sebepleri ve etkilerinin ortaya konması, gölge ekonomisi oranlarının asgari düzeye çekilebilmesi adına mücadele politikalarının oluşturulması açısından çok önemli bir rol oynamaktadır.

Gölge ekonomisi ile mücadele etmek günümüz dünyasında bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu kapsamda ülkeler, bu sorunun önüne geçebilmek adına birçok tedbir almakta ve kamu politikaları uygulamaktadır. Politikaların etkin bir şekilde uygulanması için ülkelerin gölge ekonomisiyle mücadeleyi bir devlet politikası olarak benimsemeleri ve bu konuda kararlı bir çizgi çizmeleri gerekmektedir.

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde gölge ekonomisi boyutları gelişmiş ülkelere nazaran daha yüksek seviyelerde olduğu gözlemlenmektedir. Ülkelerin ekonomik, siyasi, sosyal ve hukuki yapılarındaki farklılıklar, gölge ekonomisinin değişik oranlarda ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Yapılan çalışmalar bu yapısal farklılıkların, gölge ekonomisinin oluşumuna doğrudan etkide bulunduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bireysel çıkarları maksimize etme isteği neticesinde ortaya çıkan gölge ekonomisi, bu anlamda Kamu Tercih Teorisi ile yakın ilişki içerisindedir. Kamu Tercih teorisyenleri, özellikle yolsuzluk ve rant kollama kavramları üzerinde yoğunlaşarak, bu kavramların kişilerin faydalarını azami düzeye çıkarma arzuları sonucunda ortaya çıktığı görüşünde birleşmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında gölge ekonomisinin ortaya çıkmasında ve hacminin artmasında Kamu Tercih Teorisi'nin temelini oluşturan bu kavramların rol oynadığı, dahası gölge ekonomisi ile Kamu Tercih Teorisi'nin temel varsayımları arasında kuvvetli bir neden-sonuç ilişkisinin bulunduğu açıkça görülmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı; “bireysel çıkarlar” ortak paydası altında, Kamu Tercihi Teorisi ile gölge ekonomisi arasındaki ilişkiyi vurgulamak ve gölge ekonomisi kavramını detaylı bir şekilde ele alarak, gölge ekonomisiyle mücadelenin gerekliliğini ortaya çıkarmaktır.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde; gölge ekonomisinin tanımı farklı bakış açılarıyla ele alınmış, gölge ekonomisinin unsurlar, boyutları, gölge ekonomisine yol açan etkenler, gölge ekonomisinin olumlu ve olumsuz etkileri ile Kamu Tercihi Teorisi ile gölge ekonomisi arasındaki ilişki ortaya konmuştur. İkinci bölümde, dünyada ve Türkiye’de gölge ekonomisi ile mücadelede uygulanan politikalar incelenerek, bu politikalar sonucu elde edilen başarılar veya başarısızlıklar tablolar itibariyle analiz edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GÖLGE EKONOMİSİNİN YERİ, ÖNEMİ VE KAMU TERCİHİ TEORİSİ İLE ARASINDAKİ İLİŞKİ

Gölge ekonomisi, devletlere ve bireylere etki eden oldukça karmaşık bir yapıya sahiptir. Gölge ekonomisini iyi anlayabilmek ve analiz edebilmek için literatürde nasıl tanımlandığına, hangi açılardan ele alındığına ve temel varsayımların neler olduğuna bakmak gerekmektedir.

Çalışmanın bu kısmında gölge ekonomisinin literatürde hangi şekillerde incelendiğine, bu konuda uzman kişilerin gölge ekonomisine bakış açılarına, gölge ekonomisinin unsurlarına, gölge ekonomisine yol açan unsurlara ve gölge ekonomisinin etkilerine yer verilecektir. Ayrıca gölge ekonomisi ile Kamu Tercih Teorisi arasındaki ilişki incelenerek Kamu Tercih Teorisi açısından gölge ekonomisinin analizi yapılacak ve böylece gölge ekonomisinin yeri ve önemi ortaya konulacaktır.

1.1. GÖLGE EKONOMİSİ: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Gölge ekonomisinin kavramsal çerçevede incelenmesi, gölge ekonomisinin yeri ve öneminin belirlenmesinde önemli bir rol üstlenecektir. Bu açıdan, aşağıda gölge ekonomisi kavramı ve gölge ekonomisini meydana getiren unsurlar ele alınacaktır.

1.1.1. Gölge Ekonomisi Kavramı

Gölge ekonomisi; “gizli ekonomi”, “nakit ekonomisi”, “illegal ekonomi”, “yer altı ekonomisi”, “düzensiz ekonomi”, “gayri resmi ekonomi”, “vergi dışı ekonomi”, “paralel ekonomi”, “gizli ekonomi”, “gözlenemeyen ekonomi”, “kara ekonomi”, “gri ekonomi”, “alacakaranlık ekonomi”, “kayıt dışı ekonomi”, “enformel ekonomi”, “görünmeyen ekonomi”, “kravatsız ekonomi”, “marjinal ekonomi”, “ikinci ekonomi” gibi çeşitli şekillerde ifade edilmektedir¹.

¹ Ayla Yazıcı, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Geçiş Ülkeleri”, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, Cilt:8, Sayı:16, 2009, s.108.

Tablo 1: Gölge Ekonomisi İle İlgili Kullanılan Terimlerin İşlevleri

Kullanım Özellikleri	Kavramlar
<i>Ekonomik Faaliyetlerin Herhangi Bir Özelliğinin Öne Çekilişine Göre</i>	
Gizlilik	“gizli ekonomi (hidden economy)”, “yeraltı ekonomisi (underground economy)”, “gölge ekonomi (shadow economy)”, “alacakaranlık ekonomisi (twilight economy)”, “ay ışığı ekonomisi (moonlight economy)”
Yasa Dışılık	“illegal ekonomi (illegal economy)”, “kara ekonomi (black economy)”
Resmiyet Dışılık	“gayri resmi ekonomi (unofficial economy)”, “enformel ekonomi (informal economy)”, “kravatsız ekonomi (without tie economy)”
Kayıt Dışılık	“kayıt dışı ekonomi (unregistered, unrecorded economy)”
Alternatiflik	“paralel ekonomi (parallel economy)”, “ikinci ekonomi (second economy)”
Vergi Dışılık	“vergi dışı ekonomi (untaxed economy)”, “beyan dışı ekonomi (unreported economy)”
Düzensizlik	“düzensiz ekonomi (irregular economy)”
Önemsizlik	“marjinal ekonomi (marginal economy)”
<i>Kayıtlı Ekonomi Dışındaki Faaliyet Gruplarını Kapsama Düzeyine Göre</i>	
Suç Teşkil Eden Faaliyetler	“illegal ekonomi (illegal economy)”, “kara ekonomi (black economy)”, “yeraltı ekonomisi (underground economy)”, “alacakaranlık ekonomisi (twilight economy)”, “ay ışığı ekonomisi (moonlight economy)”
Suç Teşkil Etmeyen Faaliyetler	“paralel ekonomi (parallel economy)”, “vergi dışı ekonomi (untaxed economy)”, “beyan dışı ekonomi (unreported economy)”, “gayri resmi ekonomi (unofficial economy)”, “enformel ekonomi (informal economy)”, “kravatsız ekonomi (without tie economy)”, “düzensiz ekonomi (irregular economy)”, “ikinci ekonomi (second economy)”
<i>Çeşitli Ekonomik Sistemlerde Ortaya Çıkışına Göre</i>	
Sosyalist Sistemlerde	“ikinci ekonomi (second economy)”
Kapitalist Sistemlerde	Diğer tüm terimler

Kaynak: Elşen Bağırzade, “Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına Ortak Yaklaşım Sorunu: Makroiktisat Kapsamlı Kavramsal Analiz”, **Sosyoekonomi**, Cilt:18, Sayı:18, 2012, s.199.

Tablo 1’de gölge ekonomisi ile ilgili kullanılan terimlerin işlevleri detayları olarak gösterilmiştir. Aslında aynı anlama gelen bu terimlerin işlev farklılıkları bulunmakta ve bu tablo yardımıyla hangi kavramın hangi işlevi yerine getirmek için kullanıldığı açıklanmaktadır.

Gölge ekonomisinin bu şekilde farklı isimlerle adlandırılmasının belirli amaçları bulunmaktadır. Şöyle ki²;

- Faaliyetin gizliliği, saklılığı belirtilmek isteniyorsa; yeraltı ekonomisi, gizli ekonomi, gözlen(e)meyen ekonomi, kara ekonomi veya alacakaranlık ekonomi kavramları kullanılmaktadır.

- Faaliyetin yasadışılığı belirtilmek isteniyorsa; kara, gri ya da yasa dışı (illegal) ekonomi terimleri kullanılmaktadır.

- Faaliyetin devletin bilgisi dahilinde olmadan yapılması belirtilmek isteniyorsa; resmi olmayan ekonomi, enformel ekonomi, kravatsız ekonomi ve kayıt dışı ekonomi terimleri kullanılmaktadır.

- Faaliyetin göreceli biçimde önemsiz olduğu belirtilmek isteniyorsa; marjinal ekonomi, ikincil ekonomi kavramları kullanılmaktadır.

Gölge ekonomisini dar ve geniş anlamda olmak üzere iki farklı açıdan ele almak mümkündür. Dar anlamda gölge ekonomisi; yasal fakat belgeyle kayda geçirilmemiş ekonomik faaliyetleri kapsamaktadır. Geniş anlamda gölge ekonomisi ise; yasal olduğu kadar, uyuşturucu ticareti, kadın ticareti, silah kaçakçılığı, kumar, fuhuş gibi yasal olmayan faaliyetleri de kapsamaktadır. Geniş anlamda gölge ekonomisi çok daha kapsamlıdır ve bundan dolayıdır ki gölge faaliyetler ile ilgili araştırma yapmak ve bunların sonuçlarını ortaya çıkarmak oldukça zordur³.

Gölge ekonomisinin tarihsel gelişimine bakıldığında, bu konuya olan merakın İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıktığı görülmektedir. Öncelikle 1936'da, daha sonra 1940 yılında Fransa'da kayıt dışı istihdam ile ilgili yasal düzenlemeler yapılmış, ardından Cagan tarafından ilk kez Amerika Birleşik Devletleri'nde 1958 senesinde gölge ekonomisinin hacminin ölçülmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilmiştir⁴.

Gölge ekonomisi ile ilgili yapılan çalışmalarda tarih 1940 gibi gözüксе de, bu konunun uluslararası bir boyut alması 1980'li yıllara dayanmaktadır. 1972 yılında Allingham ve Sandmo'nun gelir vergisi kaçakçılığı ile ilgili makalesi, dünya çapında gölge ekonomisine olan ilgiyi arttırmıştır. Tanzi bu konuda, gölge ekonomisine olan

² Turgut Gümüş, "Dışsallık ve Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme", **G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2000, s.65.

³ Nihat Işık ve Mustafa Acar, "Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:21, 2003, s.118.

⁴ Funda Yurdakul, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Model Denemesi", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:63, Sayı:4, 2008, s.206.

İlginin 1980’li yıllardan itibaren gazetelerden akademik araştırmalara doğru yöneldiğini belirtmiş ve bunun sebebini de gölge ekonomisinin makroekonomik göstergelerin tahmininde yanılmalara sebep olması olarak gstermiřtir⁵.

Gölge ekonomisi ile ilgili verilen bu bilgilerden sonra, gölge ekonomisinin tanımının yapılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Literatürde gölge ekonomisiyle ilgili birçok farklı tanım ve bakış açısı bulunmaktadır.

Gölge ekonomisi ile alakalı yapılmış olan çalışmalar incelendiğinde, kavramsal olarak ortak noktanın; “bir ekonomik faaliyetin varlığı, fakat bu ekonomik faaliyet sonucu ortaya çıkan değerin kaydının ya hiç bulunmaması ya da eksik bulunması” olduğu görülmektedir. Bir başka deyişle, ekonomik faaliyetlerin bir miktarına resmi istatistiklerde ulaşılamamaktadır. Ekonomik faaliyetin fiilen meydana gelmesi, ekonomik açıdan bir değer oluşturulduğuna ancak bu değerin kayıt altında olmaması nedeniyle de Ulusal Gelir hesaplarına katılmadığına işaret etmektedir⁶.

Gölge ekonomisi en genel anlamda; “resmi GSMH’ye katkıda bulunmayan ekonomik faaliyetlerin tümü” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımlamadan yola çıkararak Us, gölge ekonomisini; “ekonomik faaliyetlerin belgeye dayandırılmaması ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle gerçekleştirilerek resmi kurumların bilgisi dışına taşınması” şeklinde ifade etmektedir⁷.

Genel olarak bakıldığında gölge ekonomisinin tek bir tanımını yapmak olduğu zordur. İlgin’a göre gölge ekonomisi⁸:

“GSMH hesapları içinde olmasına rağmen kapsanamayan üretim ve gelirlerin büyüklüğünü, vergi açısından; vergilenmesi gerektiği halde çeşitli sebeplerle vergi yetkililerinden gizlenen ve denetlenemeyen gelirleri, istihdam açısından; sosyal güvenlik kurumlarına kayıtlı olmadan çalışan kesimleri ve toplam istihdam kayıtlarında gözükmeyen ve işsiz olduğu kabul edilen eksiklikleri ifade etmektedir.”

Gölge ekonomisi ile ilgili çalışmalar yapan Yurdakul, gölge ekonomisini iki farklı şekilde tanımlamıştır. Bu tanımlamaların ilkinde gölge ekonomisini; “vergi

⁵ Hünkar Güler ve Ekrem Toparlak, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin lm ve Avrupa Birliği lkeleriyle Karşılaştırılması”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:1, 2018, s.210.

⁶ Zafer Yıldız ve Savaş Yıldız, “Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında, Dünya ve Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam, Terhaneler ve ocuk İşçiler”, **KM Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:19, Sayı:32, 2017, s.97.

⁷ Vuşlat Us, “Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiye lmeye Yönelik Ampirik alışma: Elektrik retimi Yaklaşımı”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2006, s.97.

⁸ Yılmaz İlgin, “Kayıt Dışı Ekonomiye Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, **Planlama Dergisi**, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı zel Sayı, 2002, ss.145-146.

kaçırmak güdüsü ile vergi idaresinin bilgi alanı dışına çıkarılan tüm faaliyetler” şeklinde ifade etmiştir. Daha detaylı bir tanımlamayla Yurdakul, gölge ekonomisini; “gayri safi milli gelir hesaplarını elde etmede kullanılan bilinen istatistik yöntemlerine göre tahmin edilemeyen ve gelir yaratıcı ekonomik faaliyetlerin tümü” olarak belirtmiştir⁹.

Kumkale gölge ekonomisini; “resmi kayıtlara girmemiş, diğer bir anlatımla Maliye’ye verilen bilançolar sonucunda vergisi ödenmiş gelir olmayan kazançların oluşturduğu ekonomi” olarak tanımlamıştır¹⁰.

Altuğ’a göre gölge ekonomisi; “ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın (alım-satım), devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden (ortaklardan, alacaklılardan, kazançta katılan işçilerden vb.) tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı (resmi) ekonominin dışına taşınmasıdır¹¹.”

Gölge ekonomisi ile ilgili olarak Ay; “resmi GSMH tahminleri ile gelir idaresinin bilgi ve denetimi dışında kalan, yasal veya yasadışı alan gelir yaratıcı ekonomik faaliyetler” biçiminde bir tanımlamaya yer vermiştir¹².

Bağırzade, yapmış olduğu çalışmaların sonucu olarak gölge ekonomisini aşağıdaki şekilde tanımlamıştır¹³:

“Yasalara tamamen uyulmadan(suç teşkil eden sektör) veya yasaların bazı taleplerine uyulmadan yürütülen (suç teşkil etmeyen sektör), üzerinde kamu kurumlarının düzenleme ve denetim fonksiyonlarının gerçekleştirilemediği, ulusal gelir istatistiklerinin mevcut hesaplama metodlarıyla ölçümlenmelerinin yapılamadığı ve bu yüzden de resmi hesaplanan GSMH göstergesinin kapsayamadığı, katma değer yaratıldığı piyasa yönümlü ekonomik faaliyetlerin toplamıdır.”

Gelir İdaresi Başkanlığı, gölge ekonomisini en yalın haliyle; “devletten gizlenen, kayda geçirilmeyen/geçirilemeyen ve bu sebeple denetlenemeyen faaliyetler” olarak tanımlamıştır. Bu tanıma göre, bir kısım kayıt dışı aktiviteler kanun dışı bir biçimde, bir kısmı ise yasak getirilmemiş bir aktivitenin bilinçli bir şekilde

⁹ Aktaran; Türkmen Derdiyok, “Türkiye’nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini”, **Türkiye İktisat**, Sayı:14, 1993, s.54.

¹⁰ Rüknettin Kumkale, “Kayıt Dışı Ekonomi”, **Dünya Gazetesi**, 07.04.2015, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kayit-disi-ekonomi/23521>, (17.09.2018).

¹¹ Osman Altuğ, “Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları (1997)”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:15, 1999, s.257.

¹² Hakkı Mümin Ay, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:11, 2006, s.58.

¹³ Bağırzade, s.216.

kayıt altına alınmaması, bu sebeple de vergilendirilmemesi biçiminde meydana gelmektedir¹⁴.

Gölge ekonomisinin en önemli ekollerinden biri olan Tanzi 1980 yılında gölge ekonomisini; “bildirilmeyen veya/ve eksik bildirilen, bunun bir sonucu olarak da resmi istatistikler tarafından ölçülemeyen GSMH” şeklinde tanımlamıştır¹⁵.

Gölge ekonomisinin Tanzi ile birlikte çok önemli iki isminden biri olan Gutman, 1977 yılında “vergiden kaçan işlemler” tanımlamasına yer verirken diğer bir isim olan Fiege, 1989 yılında “resmi kurumlara beyan edilmeyen ekonomik aktiviteler” ifadesi ile gölge ekonomisine kavramsal çerçevede yer vermiştir¹⁶.

Gölge ekonomisiyle ilgili en kapsamlı ve önemli sayılabilecek çalışmaları Schneider yapmıştır. Schneider gölge ekonomisi ile ilgili çalışmaların bir ekolü olarak görülmektedir. Schneider gölge ekonomisini¹⁷;

- Gelir, katma değer ve diğer vergileri ödemekten kaçınmak,
- Sosyal güvenlik katkı paylarını ödemekten kaçınmak,
- Asgari ücret, azami çalışma saatleri, güvenlik standartları vb. gibi belirli yasal işgücü piyasası standartlarını karşılamaktan kaçınmak,
- İstatistiksel anketlerin ya da diğer idari formların doldurulması gibi belirli idari prosedürlere kaçınmak için kamu otoritelerinden kasıtlı olarak gizlenmiş tüm piyasaya dayalı mal ve hizmetlerin yasal üretimini içeren bir olgu olarak tanımlamıştır.

Schneider, Buehn ile birlikte yaptığı diğer bir çalışmada; “gözlemlendiği takdirde, resmi olarak hesaplanmış Gayri Safi Milli Hasılaya katkıda bulunabilecek olan tüm kayıt dışı faaliyetler” tanımıyla gölge ekonomisini açıklamıştır¹⁸.

OECD tarafından yapılan çalışmalara göre gölge ekonomisi; “yeraltı, yasadışı, enformel, hane halkının kendi kullanımı için yaptıkları aktiviteler ve temel veri

¹⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:87, Ankara, 2009, s.3.

¹⁵ Vito Tanzi, “The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications”, **PSL Quarterly Review**, Vol:33, No:135, 1980, p.428.

¹⁶ Aktaran; Mustafa Besim, Zeren Mungan, Aziz Gürpınar ve Göksel Saydam, **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Kayıt Dışı Ekonomi Boyutlarının Ölçümü, Çözüm Önerileri ve Eylem Planı**, Kıbrıs Türk Ticaret Odası, Lefkoşa, 2015, s.12.

¹⁷ Friedrich Schneider, “Shadow Economies and Corruption All Over the World: New Estimates for 145 Countries”, **Journal Economics**, No:2007-9, 2007, pp.4-5.

¹⁸ Friedrich Schneider and Andreas Buehn, “Shadow Economy: Estimation Methods, Problems, Results and Open Questions”, **Open Economics**, Vol:1, No:1, 2017, p.2.

toplama programlarındaki eksiklikler sebebiyle gözlemlenemeyen faaliyetler bütünü” olarak ifade edilmiştir¹⁹.

OECD, yapılan araştırmalar sonucunda gölge ekonomik faaliyetleri de ortaya koymuştur. Bu faaliyetler aşağıdaki şekilde tanımlanmış ve örneklendirilmiştir:

Tablo 2: Kayıt Dışı Faaliyetler ve Faaliyeti Temsil Eden Örnekler

Faaliyetler	Örnekler
Kayıtlı Olmayan İşletmeler	Vergi dairesine gelir vergisi veya KDV için kayıt yaptırmamak
İşletme Karımın Az Bildirimi	İşletme veya kendi hesabına çalışan tüccarların nakit satışlarını az göstermesi
Bildirilmeyen Gelir Kaynakları	Mülkiyet, yatırım gibi kaynaklardan vergi idaresinin haberi olmaksızın elde edilen gelirler
Maliyetlerin Enflasyonu	Hatalı makbuz veya fatura kullanımı veya gizli anlaşmalar yaparak vergiden düşülebilir giderleri şişirmek
Kimlik Dolandırıcılığı	Sahte kimlik kullanarak vergi yükümlülüklerinden kaçınmak
İkinci Bir İşte Çalışan Kişiler	Devamlı olarak çalıştığı bir işin yanında kayıt dışı olarak yarı zamanlı başka bir işte çalışmak
Hayaletler	Vergi idaresi tarafından hiç bilinmeyenler, vergi için hiç kayıt yaptırmamış olanlar
Sınır Ötesi Dolandırıcılık	Boşluklardan yararlanmak için faaliyetleri sınır ötesine taşımak
İşveren Dolandırıcılığı	Çalışanları kayıt dışı çalıştırmak, vergi ve sosyal güvenlik yükünden kurtulmak, izinsiz veya reşit olmayan yasadışı işçileri çalıştırmak, asgari ücretin altında ödeme yapmak
Kara Para Aklama	Yasadışı faaliyetlerden para kazanmanın yasal hale getirilmesi
Uzaktan Satış	Kayıtsız bir şekilde bir ülkeden diğerine satış yaparak KDV ödemesinden kaçınmak
Yasa Dışı Ticaret	Vergisi ödenmemiş malların kaçakçılığı

Kaynak: OECD, “Shining Light on the Shadow Economy: Opportunities and Threats”, 29.09.2017, <https://www.oecd.org/tax/crime/shining-light-on-the-shadow-economy-opportunities-and-threats.pdf>, (24.09.2018), pp.10-11.

Russell, 2010 yılında yaptığı çalışmada gölge ekonomisini genellikle vergi sistemi dışında faaliyet gösteren işletmeleri içine alarak tanımlamakta ve kayıtlı işletmelerin vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarını ödememek adına işlemleri gizlediği durumlar bütünü olarak göstermektedir. Bu tanıma göre gölge ekonomisi; bazen işlemlerin kısmen gizlenmesiyle, bazen de vergileri tamamen ortadan kaldırılmasından ziyade azaltılması maksadıyla yapılan işlemleri kapsamakta ve bu işlemler devlet kayıtlarına gerçek değerleri altında rapor edilmesiyle ortaya çıkmaktadır²⁰.

¹⁹ OECD, **Measuring the Non-Observed Economy**, A Hand Book, Paris, 2002, p.3.

²⁰ Barrie Russell, “Revenue Administration: Managing the Shadow Economy”, **Technical Notes and Manuals**, Vol:10, No:14, 2010, p.1.

Kassem gölge ekonomisini; “ilgili devlet kurumlarının koruma ve düzenlemelerinin dışında kalan her bir ticari aktivite veya girişim” şeklinde ifade etmektedir. Bu tanım, sosyal güvenlik korumasından yoksun küçük kayıt dışı işletmelerdeki serbest meslek faaliyetlerini ve kayıt dışı işlerde belli bir ücret düzeyinde istihdam edilen bireyleri içine alan tüm kayıt dışı faaliyetleri kapsamaktadır²¹.

Gölge ekonomisiyle alakalı çalışmalar yapan Thomas; “gölge ekonomisinin resmi tanımını yapmak zordur” diyerek şöyle bir kısa tanıma yer vermiştir: “Gölge ekonomisi, ulusal gelir hesaplarında kaydedilmeyen aktiviteleri kapsar.” Bununla birlikte gölge ekonomisi ile ilgili araştırmaları bulunan Bhattacharyya, gölge ekonomisini “kaydedilmeyen milli gelir” olarak tanımlamakta ve gölge ekonomisinin “potansiyel milli gelir ile kayıtlı milli gelir arasındaki fark olarak hesaplandığını” savunmaktadır²².

İtalyan ekonomist Martino; “İtalyanların yaratıcılık yeteneklerini gösteren ve ülkeyi iflastan kurtaran bir İtalyan mucizesi” şeklindeki ifadesiyle gölge ekonomisi literatüründe bu konuyu pozitif bir şekilde değerlendiren ender iktisatçılardan biri olmuştur. Martino’ya göre gölge ekonomisi; bilhassa az gelişmiş ülkelerde işsizlik, nüfus ve fiyat artışları gibi sorunları yumuşatan bir araç ve bunun yanında talep yaratarak kayıt altında bulunan sektörlerdeki gelir azalmasının önündeki engeldir²³.

Smith, 1994 yılında gölge ekonomisini: “Yasal ya da yasal olmayan bir şekilde, resmi GSMH hesaplamaların kasten dışında tutulan veya tespitinden kaçırılan mal ve hizmetlerin piyasa ve piyasa dışı üretimidir” şeklinde tanımlamıştır²⁴.

Tudose ve Clipa, 2016 yılında yaptıkları çalışmada gölge ekonomisini; “olumsuz ekonomik (ekonominin zarar fonksiyonu ve GSMH’nin düşmesi) ve sosyal (sosyal eşitlik açısından) etkilere sahip kayıtlı olmayan veya bildirilmemiş tüm ekonomik faaliyetler” şeklinde tanımlamıştır²⁵.

²¹ Taha Kassem, “Formalizing The Informal Economy: Arequiredstate Regulatory And Institutionalapproach Egypt As A Case Study”, **International Journal of Humanities and Social Sciences**, Vol:4, No:1, 2014, p.28.

²² Matthew H. Fleming, John Roman and Graham Farrell, “The Shadow Economy”, **Journal of International Affairs**, Vol:53, No:2, 2000, p.389.

²³ Hakan Üzeltürk, “Gölgelerin Efendisi: Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, ss.386-387.

²⁴ Philip Smith, “Assesing the Size of the Underground Economy: the Statistics Canada Perspective”, **Statictics Canada**, Research Paper, Catalouge No:13-604, No:28, 1994, p.4.

²⁵ Brindusa Mihaela Tudose and Raluca Irina Clipa, “An Analysis of the Shadow Economy in EU Countries”, **CES Working Papers**, Vol:8, No:2, 2016, p.305.

Literatürdeki bu tanımlamaların yanında Schneider ve Enste, gölge ekonomisiyle alakalı olarak, politika yapıcılarının gölge ekonomisinin büyüüp gelişmesinden neden endişe etmesi gerektiğini ortaya koymuşlardır. Bunlardan en önemlileri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır²⁶:

- Büyüyen bir gölge ekonomisi, kendisine fazla yüklenildiğini hisseden ve bunu dile getirmek yerine bu durumdan kaçmak isteyen bireylerin bir tepkisi olarak görülebilir. Vergi oranlarındaki artış gölge ekonomisindeki artışa bu durum da sosyal ve ekonomik temellerin sarsılmasına neden olarak bir kısır döngü içine girer.
- Gölge ekonomisinin sürekli bir şekilde artış göstermesi, politika yapıcıları için ciddi sorunlara neden olabilir. İşsizlik, işgücü, gelir, tüketim gibi istatistiksel veriler gölge ekonomisi nedeniyle güvensiz bir hal almakta, yanlış verilere dayanan politikalar da etkisiz olabilmektedir.
- Büyüyen bir gölge ekonomisinin kayıtlı ekonomi üzerindeki etkileri de büyük önem taşımaktadır. Bir taraftan, genişleyen gölge ekonomisi yerli ve yabancı işçileri resmi ekonomiden uzaklaştırabilir ve resmi firmalar için bir rekabet yaratabilir. Diğer taraftan, gölge ekonomisinde elde edilen gelirlerin en az üçte ikisi resmi ekonomide harcanmakta ve resmi ekonomi üzerinde olumlu bir etki yaratabilmektedir.

Gölge ekonomisinin temel olarak üç ana özelliği bulunmaktadır. Altuğ, 1999 yılında bu özellikleri aşağıdaki şekilde açıklamıştır²⁷:

- *Gölge ekonomisi nizamsızdır*: Gölge ekonomisinde etkinliklerini devletten saklayan iştirakçiler, işveren ve işçiler, yasal düzene uymaktan kurtulma olanağı bulurlar. Asgari ücret, maksimum çalışma saati, iş güvenliği gibi konulara uyulması zorunluluğu ortadan kalkar.
- *Gölge ekonomisi vergilendirilmemiş işlemlerden oluşur*: Bu durumu çalışan ücretlerinden gelir vergisi stopajı yapılmaması, sigorta primlerinin ödenmemesi gibi örneklerle açıklamak mümkündür.
- *Gölge ekonomisi ölçülmeyen işlemleri kapsar*: Gölge ekonomisi kapsamına giren etkinlikler devletten gizlendiği için resmi ekonomik istatistiklerde

²⁶ Friedrich Schneider and Dominik H. Enste, "Shadow Economies: Size, Causes and Consequences", **Journal of Economic Literature**, Vol: 38, No:1, 2000, pp.77-78.

²⁷ Altuğ, ss.261-262.

doğrudan yer edinmez. Ölçülmeyen birçok veri, doğru sonuçlara ulaşmayı zorlaştırır.

Gölge ekonomisinin yukarıda belirtilen özelliklerinin yanında Ramona, 2011'deki çalışmasında, gölge ekonomisinin resmi olarak kaydedilmediği halde, ulusal ve uluslararası ekonomik sistem içerisinde milli gelirin bir parçası olduğunu belirtmiştir. Gölge ekonomisinin çok yönlü olduğunu belirten yazar, gelişmiş piyasa ekonomisine sahip ülkelerde gölge ekonomisinin; vergi yükü, toplumsal yük ve aşırı devlet müdahalesinden kaçınmanın bir aracı olduğunu ifade etmiştir²⁸.

Tablo 3: Gölge Ekonomisi Faaliyetlerinin Sınıflandırılması

Yasal Olmayan Aktiviteler	Parasal İşlemler		Parasal İşlemler	Olmayan İşlemler
		Çalıntı mallarla ticaret, uyuşturucu ticareti ve üretimi, fuhuş, kumar; kaçakçılık ve dolandırıcılık		Takas; uyuşturucu, çalıntı mallar, kaçakçılık vs. Kendi kullanımı için uyuşturucu üretmek ve yetiştirmek. Kendi kullanımı için hırsızlık yapmak
Yasal Faaliyetler	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma	Vergi Kaçırma	Vergiden Kaçınma
	Rapor edilmeyen serbest meslek kazancı; yasal mal ve hizmetlerle ilgili rapor edilmemiş işlerden alınan ücretler, maaşlar ve varlıklar.	Çalışanları az gösterme vs.	Yasal mal ve hizmet takası	İşlerin tamamını kendi kendine veya komşuların yardımıyla yapma

Kaynak: Lars P. Feld and Friedrich Schneider, "Survey on the Shadow Economy and Undeclared Earnings in OECD Countries", **German Economic Review**, Vol:11, No:2, 2010, p.112.

Feld ve Schneider'in gölge ekonomisi ile ilgili yaptığı sınıflandırma Tablo 3'de gösterilmiştir. Buna göre gölge ekonomisi, yasal olmayan faaliyetler ve yasal faaliyetler olmak üzere iki başlık altında toplanmış, bu faaliyetler de parasal işlemler ve parasal olmayan işlemler olarak iki kısma ayrılmıştır. Yasal olmayan faaliyetlerde parasal işlemler; çalıntı mallarla yapılan ticaret, uyuşturucu ticareti gibi işlemlerden, parasal olmayan işlemler ise; bahsi geçen malların takası ve faaliyeti gerçekleştiren kişinin kendi kullanımı için hırsızlık yapması ve kendi kullanımı için uyuşturucu vs.

²⁸ Mara Eugenia Ramona, "Causes and Consequences of Underground Economy", **Munich Personal RePEc Archive**, Paper No:36438, 2011, p.1110.

üretmesi ve yetiştirmesinden oluşmuştur. Yasal faaliyetlere bakıldığında, parasal ve parasal olmayan işlemler; vergi kaçırma ve vergiden kaçınma şeklinde iki şekilde açıklanmıştır. Parasal işlemler içerisinde sınıflandırılan vergi kaçırma faaliyetleri; rapor edilmeyen serbest meslek kazançları ve rapor edilmemiş işlerden alınan ücretler, maaşlar ve varlıklardan oluşmaktadır. Vergiden kaçınmada ise çalışanları az gösterme gibi faaliyetler bulunmaktadır. Parasal olmayan işlemlerde sınıflandırmaya tabi olan vergi kaçırma, yasal mal ve hizmet takası bulunurken, vergiden kaçınmada, yasal faaliyete konu olan işlerin tamamını birey tarafından kendi kendine yapılması veya komşularının yardımıyla yapılması bulunmaktadır.

Şekil 1: Gölge Ekonomisinin Sınıflandırılması

Kaynak: Artem B. Prokhorov, "The World Unobserved Economy: Definition Measurement, and Optimality Considerations", **Petersburg: Petersburg State University**, Russia, 2001, p.13.

Şekil 1’de gölge ekonomisinin sınıflandırılması, Prokhorov tarafından 2001 yılında gerçekleştirilmiştir. Prokhorov gölge ekonomisini; suç ekonomisi ve yasal gölge ekonomisi olmak üzere ikili sınıflandırmaya tabii tutmuştur. Bu sınıflandırmaya göre suç ekonomisi; yasal olmayan, taklit edilen her türlü mal ve hizmetlerin üretimi ve satışını, yasal olan ürünlerin yetki verilmeksizin yasadışı bir şekilde üretilmesi,

kaçakçılık, rüşvet, yolsuzluk ve kara para faaliyetlerini kapsamaktadır. Yasal gölge ekonomisi ise, bu sınıflandırmaya göre yeraltı ekonomisi ve gayri resmi sektör olarak ikiye ayrılmıştır. Yeraltı ekonomisi yasal faaliyetlerin kamu otoritelerinden saklanması, gayri resmi sektör ise kayıt dışı istihdamı ve kayıtsız küçük işletmelerdeki üretimi kapsamaktadır.

Görüldüğü üzere gölge ekonomisi ile ilgili birçok farklı yaklaşım ve sınıflandırma mevcuttur. Gölge ekonomisi, gerek yasal gerekse yasal olmayan konu alanları bulunması bakımından çok geniş anlamda değerlendirmesi gereken bir kavramdır. Gölge ekonomisi, kendi içerisinde farklı niteliklerde birçok faaliyeti barındırmaktadır. Bu faaliyetlerin bir bölümü parasal işlemlerden meydana gelirken diğer bölümü parasal olmayan işlemlerden meydana gelmektedir. Bu faaliyetlerin aralarında yakın ilişkiler olması sebebiyle kesin olarak birbirinden ayırmak imkan dahilinde olmamasına karşın, ortak birçok özelliklerinin de bulunduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Bu ortak özelliklerden hareketle, gölge ekonomisinin unsurları genel anlamda enformel ekonomi ve yasadışı ekonomi şeklinde ayrılmaktadır²⁹.

1.1.2. Gölge Ekonomisinin Unsurları

Gölge ekonomisinin unsurlarını yasa dışı ekonomi ve enformel ekonomi oluşturmaktadır. Gölge ekonomisi, birçok yazar tarafından farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuş olsa da, temelde bu iki unsur ön plana çıkmakta ve gölge ekonomisi bu iki unsur etrafında şekillenmektedir.

1.1.2.1. Yasa Dışı Ekonomi

Gölge ekonomisinin unsurlarından ilki yasa dışı ekonomi diğer bir adıyla suç ekonomisidir. Yasa dışı faaliyetler toplum tarafından iyi görülmeyen ve ahlaki olarak doğru olmayan, aynı zamanda kanuni olarak yasaklanmış faaliyetlerdir. Kayıt dışılık da bu faaliyetler arasında yer almaktadır. Yasa dışı olarak gerçekleştirilen faaliyetlerin,

²⁹ Gülay Akgül Yılmaz, “Kayıt Dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi”, **19. Türkiye Mali Sempozyumu Kitabı**, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, ss.17-18.

ekonomik bir deęeri bulunmasına karřın, bu faaliyetler kanunlara ve ahlaki kurallara tamamıyla ters dūřmektedir³⁰.

Yasa dışı ekonomik faaliyetlere; uyυřturucu ticareti, silah kaçaķlıęı, yasa dışı kumar, fuhuş, rυřvet gibi yapılması yasaklanan ve çoğunlukla hapis cezası ile cezalandırılan faaliyetler girmektedir. Buna karşın, yasa dışılık zamanla υlkeler bazında değişim gōsteren bir olgudur. Örneğin kumar, yapılan dzenlemelerle yasal duruma getirilebilmekte, uyυřturucu tυketimi serbestleştirilebilmektedir. Genel olarak bakıldığında özellikle Avrupa υlkelerinin gōlge ekonomisinin bir unsuru olan yasa dışı ekonomik faaliyetlere daha az kısıtlama getirdiğini belirtmek mυmkündür³¹.

Yukarıda belirtilen yasadışı ekonomik faaliyetler neticesinde sağlanan gelir kara para olarak adlandırılmaktadır. Tυm dυnyada yasa dışı olarak çok ciddi gelirler sağlanmakta ve kaçaķcılık, uyυřturucu, kadın ticareti gibi faaliyetler bu gelirlerin temelini oluşturmaktadır. Diğer yandan kara paraya hukuki bir nitelik kazandırılması olayı kara para aklama olarak ifade edilmektedir. Kara para, aklandıktan sonra resmi ekonominin içerisine girmekte ve kara para aklayan bireyler bu parayı yasal hale getirmek adına vergi ödeme yolunu tercih edebilmektedir³².

Gυnυmυzde suç ekonomisinin boyutları çok ciddi seviyelere ulaşmıştır. Gυn geętikęe yasa dışı faaliyetler geręekleřtiren bireyler artmakta ve özellikle suç örgυtleri kamu otoritesine zarar verecek duruma gelmekte, suç ekonomisi içerisinde önemli bir yeri bulunan uyυřturucu ticareti de dυnya ęapında sυrekli olarak artış gōstermektedir. Ayrıca yasa dışı ekonomik faaliyetlerin ęeřitlilięi artmakta, yasa dışı yeni alanlar ortaya ıkıkmaktadır³³. Őlkeler açısından bu denli bυyυk bir sorun olan yasa dışı ekonomik faaliyetlerin önυne geçilmesi adına; kararlı bir şekilde hareket edilmesi, υlkelerin işbirliği yapması, demokrasinin muhafaza edilmesi ve υlke kalkınma sυreęlerinde devamlılığın sağlanması bυyυk önem tařımaktadır³⁴.

³⁰ Mehmet Yυcel, **Kayıt Dışı Ekonomi Bakımından Tυrk Vergi Sisteminin Analizi**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2016, s.16.

³¹ Yılmaz Ilgın, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Tυrkiye'deki Boyutları**, (Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No:2492, 1999, s.19.

³² İbrahim Halil Sugōzυ, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Tυrkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, ss.21-22.

³³ Ahmet Fazıl Özsoylu, **Yeraltı Ekonomisi**, Akęaę Yayınları, Ankara, 1999, s.75.

³⁴ Hamza Kahrıman, Göl Kayalidere ve Serkan Cura, "Kυreselleřme Sυrecinde Karapara Aklamayla Mυcadele", **Kamu Maliyesinde Gυncel Sorunlar**, (Ed:Turgay Berksoy ve Mehmet şahin), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, s.244.

1.1.2.2. Enformel Ekonomi

Enformel ekonomi ya da diğerk bir adıyla enformel sektör kavramı, 1970’li yıllardan itibaren önem kazanmaya ve birçok ülkede araştırma konusu olmaya başlamıştır. 1980’li yıllarda yeniden yapılanma sürecine girişle birlikte rekabet ortamında üstünlük gösterme çabası artmış ve faaliyet gösteren birçok şirketi gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye zorlamıştır. Yine 1980’li yıllarda, enformel sektörün sadece işportacılık gibi düşük gelir gruplarına alanlarda etkinlik göstermediğı ve formel (resmi kaydı bulunan) sektör işletmeleriyle de doğrudan doğruya ilişki içerisinde bulunduğu gözlemlenmiştir. Sonuç olarak; iş yasalarının faaliyete geçirilmediğı, sosyal güvenlik imkanının sağlanmadığı ve düzenli olmayan çalışma saatlerinin adapte edildiğı bir ortamın varlığı, enformel ekonominin temellerini oluşturmuştur³⁵.

Enformel ekonomi Önder’in tanımı ile; “formel olarak kayda geçmeyen ve formel ekonomik üretim ve değişim süreçlerine sahne olmayan faaliyetlerdir”³⁶.

Mavral, yaptığı çalışmada enformel ekonomiyi şöyle tanımlamıştır³⁷:

“Gerçekleştirilen yasal faaliyetler sonucu elde edilen ancak, gerek hukuksal boşluklardan faydalanarak gerekse denetim mekanizmaları ile idari kurumların yetersizliği ve diğerk faktörlerin etkisiyle kayıt düzeni ve beyan dışında tutulan vergilendirilmemiş kazançlar ve bu kazançların tekrar ekonomik faaliyetlerde kullanılması sonucu elde edilen vergi dışı gelirlerden oluşan büyüklüklerdir.”

Şişman ise enformel ekonomiyi ile alakalı şu ifadelere yer vermiştir³⁸:

“Birincil amacı ilgili kişilere istihdam ve geçimlik gelir yaratmak olan, basit iş örgütlenmesine dayalı, devlet denetimi altında olmayan piyasalarda faaliyet gösteren, küçük ölçekli, gayri-resmi ekonomik birimlerin; herhangi bir yerde kaydı bulunmayan, vergileme bakımından izlenemeyen, yasalar tarafından düzenlenmemiş, bu anlamda yasal korumadan yararlanamayan ekonomik faaliyetlerdir.”

Enformel ekonominin doğmasında ve yayılmasında birçok neden etkili olmuştur. Bu nedenler genel olarak şu şekilde detaylandırılabilir³⁹:

³⁵ Kuvvet Lordoğlu ve Şemsa Özar, “Enformel Sektör ve Sosyal Güvenlik: Sorunlar ve Perspektifler”, **Ekonomi Forumu**, İstanbul, 1998, s.5.

³⁶ İzzettin Önder, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:23-24, Ekim 2000-Mart 2001, s.242.

³⁷ Ülker Mavral, **Kara Para Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları**, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003, s.238.

³⁸ Yener Şişman, “Kayıt Dışı Ekonomi, Enformel Ekonomik Faaliyet”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:5, 2001, ss.15-16.

³⁹ Şerife Türkan Özşuca ve Gülay Tokgöz, **Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:591, Ankara, 2003, ss.5-6.

- Kırsal kesimden şehirlere göç
- Sert yasal düzenlemeler
- Üreticilerin katı düzenlemeler sonucunda karşılaştığı güçlükler
- Globalleşmeyle birlikte gelen yapısal uyum politikaları
- İşgücü maliyetlerinin azaltılması maksadıyla üretim aşamasında görülen değişiklikler
- Taşeronlaşmada görülen artış
- İşgücü piyasasını düzenleyen yasalar ve politikalarda yapılan reformlar
- Kuralsızlaştırma

Enformel ekonomi içerisinde faaliyet gösteren grupların ortak paydası, yasal olarak korunmasız olmalarıdır. Bununla birlikte bu gruplar herhangi bir güvence olmadan çalışmaktadır. İstihdam edilen bireyler, sosyal koruma düzenlemeleri ve yasaları ile korunmamakta veya çok az düzeyde korunmaktadır. Özellikle örgütlenme ve sendikal temsil haklarından yararlanmaları da son derece zordur⁴⁰.

Enformel ekonomik faaliyetler iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Bunların ilki; faaliyetlerin konusunun yasal olmasına rağmen bu faaliyetlerden sağlanan gelirlerin yasal olmayan bir şekilde gölge ekonomisine aktarılması şeklindedir. Bu faaliyetlerin gölge ekonomisine aktarılmasının yani kayıt dışına alınmasının nedeni, faaliyeti gerçekleştiren kişinin vergi ödemek istememesi veya vergiyi çok az ödemek istemesidir. Bu durumu, faaliyet gösteren kişilerin katlanmak istemediği maliyet sonucunda gölge ekonomisine yönelmesi şeklinde açıklamak mümkündür. Bireylerin ikinci bir işte çalışma faaliyetleri de buna örnek olarak gösterilebilir. İkinci ve son duruma bakıldığında; ekonomik faaliyetlerin konusu aynı ilk durum gibi yasal bir şekilde gerçekleşmekte fakat sağlanan gelirin de kayıt dışına aktarılması durumu yasal çerçevede olmaktadır. Bu faaliyetlere özel tüketim maksadıyla yapılan üretim, ev işleri gibi örnekler verilebilir. Ayrıca vergi kanunlarınca muaf tutulan faaliyetler de bu durum içerisine girmektedir. Bununla birlikte götürü usulde vergilendirme sisteminde mükelleflerin defter tutma, belge verme gibi mecburiyetleri bulunmadığı göz önüne alındığında, bu şekilde bir takım faaliyetlerin yasal olarak gölge ekonomisi içerisinde kalmasına sebep olduğu da görülmektedir⁴¹.

⁴⁰ Ünal Feruzoğlu, “Enformel İstihdam”, 30.07.2012, <http://www.unal-feruzoglu.av.tr/makaleler/1008/enformel-istihdam.aspx>, (25.05.2018).

⁴¹ Vuslat Us, “Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Önerisi”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2004/17, ss.7-8.

Görüldüğü üzere gölge ekonomisi; yasadışı ve enformel ekonomi olarak iki şekilde faaliyet alanı bulmakta ve bu faaliyetler gölge ekonomisinin boyutlarının artmasına neden olmaktadır.

1.2. GÖLGE EKONOMİSİNE YOL AÇAN ETKENLER

Gölge ekonomisi, tüm dünya ülkelerinin başlıca sorunları arasında yer almaktadır. Yapılan çalışmalar ışığında, gölge ekonomisinin tüm ülkelerde görüldüğü ve hiçbir ülkede tam anlamıyla yok edilemediği saptanmıştır. Bu açıdan bakıldığında gölge ekonomisi tüm dünyanın ortak bir sorunu haline gelmiştir. Ülkeler açısından bu denli önemli bir yere sahip olan, tüm ülke ekonomilerine gerek mali, gerek ekonomik, gerek de siyasi ve sosyal açıdan ciddi kayıplar yaşatan gölge ekonomisinin altında yatan sebepleri incelemek, kuşkusuz gölge ekonomisiyle mücadele etmenin gerekliliğini ortaya koyacaktır.

Gölge ekonomisine yol açan birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenler Tablo 4'deki gibi; mali, ekonomik, sosyal, hukuki ve siyasal nedenler olarak sıralanmaktadır. Çalışmanın bu kısmında gölge ekonomisinin oluşmasına yol açan etkenler incelenecektir.

Tablo 4: Gölge Ekonomisine Yol Açan Etkenler

Ekonomik ve Mali Etkenler	Sosyal Etkenler	Hukuki ve Siyasi Etkenler
Vergi ve Sosyal Güvelik Katkı Payları	Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu	Siyasi Ortamın Belirsizliği
Enflasyon	Eğitim Düzeyi	Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Anlaşılabilirliğinin Düşük Olması
İşsizlik	Nüfus	Bürokrasi ve Düzenlemelerin Yoğunluğu
Gelir Dağılımında Eşitsizlik	Küreselleşme	
Vergi Denetiminin Yetersizliği		
Ekonomik Krizler		

1.2.1. Gölge Ekonomisine Yol Açan Mali ve Ekonomik Etkenler

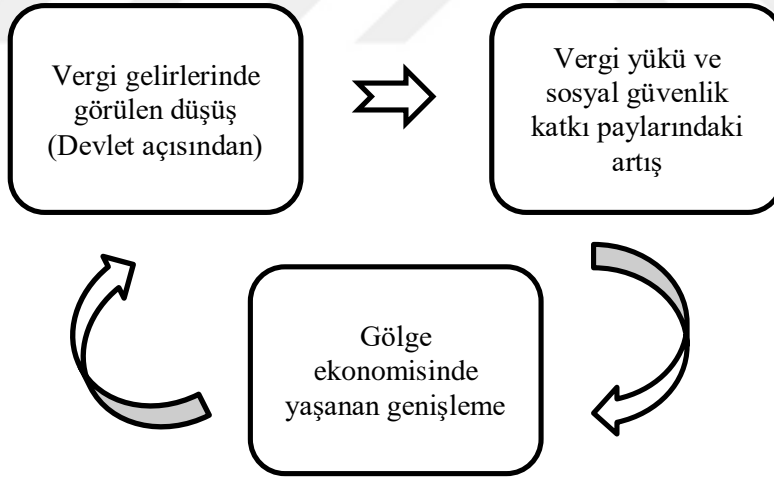
Gölge ekonomisine yol açan birçok mali ve ekonomik etken bulunmaktadır. Vergi oranları ve sosyal güvenlik katkı paylarındaki yükseklik, enflasyon, işsizlik,

gelir dağılımında adil olmayan dağılım, ekonomik krizler ve vergi denetimindeki yetersizlik gölge ekonomisine yol açan mali ve ekonomik etkenleri oluşturmaktadır.

1.2.1.1. Vergi ve Sosyal Güvenlik Katkı Payları

Gölge ekonomisi üzerine yapılan çalışmalar sonucunda, vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarında görülen artışın, gölge ekonomisinin ortaya çıkışındaki en önemli sebeplerden biri olduğu ortaya konmuştur. Vergiler, bilindiği üzere bireylerin çalışmayı veya boş zamanı tercih etmeleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bu noktada bireylerin emek-boş zaman seçimlerinde yaşayacakları değişim, gölge ekonomisinde görülebilecek artışın temellerini oluşturacaktır. Resmi ekonomide, emeğin toplam maliyeti ile vergi sonrası kazanç arasındaki farkın büyüklüğü, bireyleri gölge ekonomisinde çalışmak için teşvik etmektedir. Bu açıdan bakıldığında, bahsedilen fark genel olarak sosyal güvenlik sistemi ve genel vergi yüküyle ilişkili olduğundan, gölge ekonomisinin ortaya çıkışının ve artışının temelini oluşturmaktadır⁴².

Şekil 2: Gölge Ekonomisi ve Görülen Vergi Çıkmazı

Kaynak: Elşen Resuloğlu Bağırzade, “Kayıt Dışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması”, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı:14, 2015, s.46.

Şekil 2, vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarının gölge ekonomisine etkisini göstermektedir. Gölge ekonomisinde yaşanan genişleme, devletin vergi gelirlerinin azalmasına neden olacaktır. Devletin gelirden yaşadığı bu kayıp resmi sektöre yansıtılacak, devlet, yaşadığı kayıp sonrası vergi yükünü ve sosyal güvenlik katkı

⁴² Schneider and Enste, p.82.

payını arttıracak ve bu şekilde yaşadığı gelir kaybını telafi etmeye çalışacaktır. Fakat bu durum gölge ekonomisini yeniden teşvik edecek, resmi ekonomide faal durumda olan sektörleri gölge ekonomisine yöneltecek, bunun sonucunda ise gölge ekonomisinde yaşanan artış kaçınılmaz olacak ve bir kısır döngü ortaya çıkacaktır.

Gölge ekonomisinin ortaya çıkışında, vergi ve sosyal güvenlik paylarının bu denli önemli olmasının yanında, bu durumun somut bir şekilde ölçülmesinin de kolay olmadığını belirtmek gerekmektedir. Bunun sebebi ise vergi ve sosyal güvenlik sistemlerinin ülkeler itibarıyla farklılık göstermesidir. Bu durumda bazı kıyaslanabilir yakınlıklara ulaşabilmek için, aşağıda gösterilen değişkenler kullanılmaktadır⁴³:

1. Dolaylı vergilerin toplam vergiler içindeki payı
2. Dolaysız vergilerin toplam vergiler içindeki payı
3. Hükümetin büyüklüğü: Hükümetin nihai tüketim harcamaları
4. Mali özgürlük

Bahsedildiği üzere, vergi oranlarında görülecek artış, gölge ekonomisini tetikleyen en önemli sebeplerden biridir. Literatüre bakıldığında, vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi en bariz şekilde ortaya koyan Laffer eğrisi bu konuda ön plana çıkmaktadır. Laffer eğrisine göre vergi oranlarındaki görülen artış, vergi gelirlerinde mutlak bir azalış anlamına gelmektedir⁴⁴. Laffer'in bu hipotezi, ilk olarak 1371 senesinde İbni Haldun'un Mukaddime isimli eserinde belirtilmiş ve literatüre İbn-i Haldun-Laffer eğrisi olarak geçmiştir⁴⁵.

Laffer eğrisi ele alındığında, vergi oranlarındaki artışın vergileme kapasitesine ulaştıktan sonra ters etki yaptığı ve böylece vergi gelirlerini azaltmaya başlayacağı görülmektedir. Bu durumda yüksek vergi oranlarına katlanmak istemeyen bireyler çalışmak yerine vergi ödemedi gelir elde etme seçeneğini tercih etme yoluna gidecektir. Bu da esasen gölge ekonomisinin temelini oluşturacak, bireylerin resmi ekonomi yerine gölge ekonomisinde çalışmayı tercih etmeleri ile sonuçlanacaktır. Böyle bir durumda hükümet, özellikle gölge ekonomisinin önüne geçmek ve artan vergi oranlarının etkisini azaltmak adına vergi istisna ve muafiyetlerin önünü açacak,

⁴³ Friedrich Schneider, Andreas Buehn and Claudio E. Montenegro, "New Estimates for the Shadow Economies all over the World", **International Economic Journal**, Vol:24, No:4, 2010, pp.445-446.

⁴⁴ Daniel J. Mitchell, "Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması", (Çev: Sinan Çukurçayır), **Maliye Dergisi**, Sayı:161, 2011, s.326.

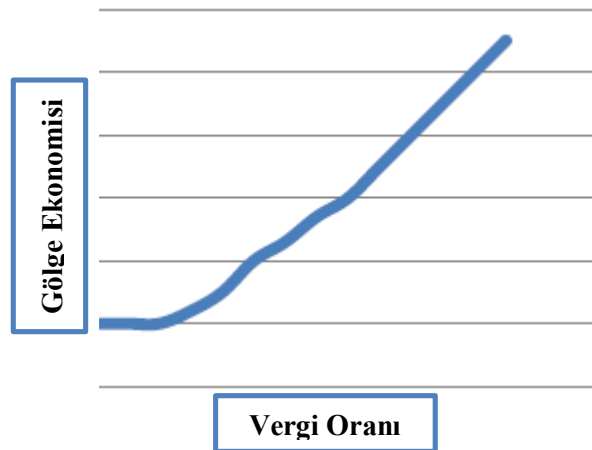
⁴⁵ Coşkun Can Aktan, "Arz – Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun – Laffer Etkisi", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2009, s.45.

tüm bunların sonucunda ise vergi adaleti zarar görecektir, istisna ve muafiyetlerden faydalanamayan bireyler vergi kaçırarak durumlarında kalacaktır⁴⁶.

Vergi yükü ve sosyal güvenlik katkı paylarındaki yükseklik aynı zamanda istihdam üzerindeki maliyetlerin artmasına da neden olmaktadır. Bu durum hem işverenleri hem işçileri gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye teşvik etmektedir. İşverenler açısından bakıldığında, artan maliyetlerden kaçınma gayreti ön plana çıkmaktadır. İşverenler bu maliyetlerden kurtulmak adına iki yol izlemektedir. İlki, işverenlerin, istihdam ettikleri işçilerin ücretlerini kayıt altında tutmamaları olarak ifade edilebilir. İşverenler bu şekilde istihdam üzerindeki maliyetlerden kurtulmuş olacaklardır. İkincisi, istihdam edilen işçilerin maaşlarının asgari ücret üzerinden gösterilerek aradaki farkın elden verilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde ödenen maaşlardan daha az vergi ve sosyal güvenlik katkı payı kesilecek, böylece işverenler istihdam üzerindeki maliyetleri asgari düzeye indirecektir⁴⁷.

Vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarının yüksek düzeylerde seyrettiği ülkelerde, gölge ekonomisini tercih etme veya kazanç sonrası karın vergi yükü daha düşük olan ülkelere aktarılması gibi nedenler, çoğunlukla vergi kayıp ve kaçaklarına sebebiyet vermektedir. Tam tersi durumda, yani vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarının azalması durumunda bireyler gölge ekonomisinde faaliyet göstermek yerine resmi ekonomide kalmayı tercih edecek buna ek olarak mükelleflerde kayıt içinde kalma maliyetlerinin düşeceği algısı ortaya çıkacaktır⁴⁸.

Şekil 3: Gölge Ekonomisinin Vergi Oranlarına Duyarlılığı

Kaynak: Güler ve Toparlak, s.212.

⁴⁶ Mehmet Tekinarslan, **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele**, Türk Metal Yayınları, Ankara, 2014, s.33.

⁴⁷ Sarılı, s.40.

⁴⁸ Nazım Kankılıç, “Kayıt Dışı Ekonomi (Sebepleri, Ölçüm Metotları, Boyutu ve Sonuçları)”, 04.05.2016, <http://www.vmhk.org.tr/kayit-disi-ekonomi-sebepleri-olcum-metotlari-boyutu-ve-sonuclari/>, (03.11.2017).

Gölge ekonomisinin vergi oranlarına duyarlılığı Şekil 3’de gösterilmektedir. Şekil, vergi oranlarında yaşanan artışın gölge ekonomisini arttırdığını ortaya koymaktadır. Konuyu özetlemek gerekirse, vergi oranları ve sosyal güvenlik katkı payları gölge ekonomisini önemli derecede etkilemektedir. Vergi oranlarının yüksek olması, bunun yanında sosyal güvenlik katkı paylarındaki artış, bireyleri gölge ekonomisinde çalışmaya teşvik ederek gölge ekonomisinde artış yaşanmasına neden olmakta ve gölge ekonomisi boyutlarını arttırmaktadır.

1.2.1.2. Enflasyon

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatlarının artması anlamına gelmektedir. Enflasyon yalnızca bazı mal ve hizmet fiyatlarının artması değil, aynı zamanda fiyatlar genel düzeyinin de sürekli olarak artması demektir. Bununla birlikte yüksek enflasyon, satın alım gücünü azaltmakta ve fiyatlarda meydana gelen değişimleri anlamayı güçleştirmektedir⁴⁹.

Enflasyon ve gölge ekonomisi arasındaki güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Enflasyonun yüksek seviyelerde görüldüğü ülkelerde gölge ekonomisinin de yüksek düzeylere ulaştığı görülmektedir. Koreshkova, enflasyon ile gölge ekonomisi arasındaki ilişkiye yönelik yaptığı çalışmada aşağıdaki sonuçlara ulaşmıştır⁵⁰:

- Kayıt dışılığın yüksek olduğu ekonomilerde, yüksek enflasyon optimum düzeydedir. Bununla birlikte devletin elde ettiği gelirlerin büyük çoğunluğunu senyoraaj gelirleri oluşturmaktadır.

- Optimum enflasyon oranı, gölge ekonomisinin büyüklüğüne bağlı olarak değişmektedir.

- Gölge ekonomisinin büyüklüğü enflasyon oranıyla doğru orantılıdır. Yani yüksek gölge ekonomisine sahip olan ülkelerde enflasyon da yüksek düzeyde seyretmektedir.

Belirtildiği üzere yüksek oranlarda seyreden enflasyon, gölge ekonomisinin artışında büyük paya sahiptir. Ekonomiye ciddi zararlar veren enflasyon, işletmelerin

⁴⁹ Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, “Enflasyon”, 2004, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/33b1cba7-cb43-4dc5-bb5c-e6e3960ef964/enflasyon.pdf?CACHEID=33b1cba7-cb43-4dc5-bb5c-e6e3960ef964&MOD=AJPERES>, (03.11.2017), s.3.

⁵⁰ Tatyana A. Koreshkova, “A Quantitative Analysis of Inflation As A Tax on the Underground Economy”, *Journal of Monetary Economics*, Vol:53, No:4, 2006, p.793.

gelir yapıları ve bunun yanında vergi sistemleri üzerinde etkili olmakta ve böylece gölge ekonomisine yol açmaktadır. Enflasyondaki artışa bağlı olarak reel gelirleri yükselmemesine karşın daha yüksek gelir dilimlerinden vergi ödemek durumuyla karşı karşıya kalan tüketici ve üretici birimler, enflasyona karşı kendilerini ayarlamaktadır. Fakat bahsedilen bu ayarlama çoğunlukla tüketici ve üretici birimlerin gölge ekonomisine geçmeleriyle yapılmaktadır⁵¹.

Tablo 5: Seçili 26 Ülkede Gölge Ekonomisi İle Enflasyon Arasındaki İlişki

Ülkeler	2003		2016	
	Gölge Ekonomisi Oranı	Enflasyon Oranı	Gölge Ekonomisi Oranı	Enflasyon Oranı
Avusturya	10.8	2.1	7.8	0.9
Belçika	21.4	2.1	16.1	2.0
Bulgaristan	35.9	6.3	30.2	-0.8
Hırvatistan	32.3	2.1	27.1	-1.1
Çekya	19.5	2.8	14.9	0.6
Danimarka	17.4	1.2	11.6	0.3
Estonya	30.7	3.0	25.4	0.1
Finlandiya	17.6	0.2	12.0	0.4
Fransa	14.7	2.1	12.6	0.2
Almanya	17.1	1.7	10.8	0.5
Yunanistan	28.2	2.9	22.0	-0.8
Macaristan	25.0	6.8	22.2	0.4
İtalya	26.1	2.2	20.2	-0.1
Letonya	30.4	6.2	22.9	0.1
Litvanya	32.0	1.2	24.9	0.9
Lüksemburg	9.8	2.2	8.4	0.3
Malta	26.7	2.8	24.0	0.6
Hollanda	12.7	1.2	8.8	0.3
Polonya	27.7	3.6	23.0	-0.6
Portekiz	22.2	2.4	17.2	0.6
Romanya	33.6	11.9	27.6	-1.5
Slovenya	26.7	3.6	23.1	-0.1
İspanya	22.2	3.0	17.9	-0.2
Slovakya	18.4	7.5	13.7	-0.5
İsveç	18.6	0.4	12.6	1.0
Türkiye	32.2	21.6	29.2	7.8

Kaynak: Friedrich Schneider, “Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly Developed Countries: Selected New Rules“, **CESifo DICE Report**, No:4, 2016, p.48, ; World Bank, “Inflation and Consumer Prices“, <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2016&start=2004>, (11.12.2017).

Tablo 5’de gölge ekonomisi ile enflasyon oranları arasındaki ilişki gösterilmektedir. Buna göre İsveç haricindeki tüm ülkelerde enflasyon ile gölge ekonomisi arasında pozitif ilişkinin varlığı görülmektedir. Tablo, seçili ülkelerde 2003

⁵¹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2001, s.4.

yılı ve ardından 2016 yılı baz almakta, 2003 yılında görülen enflasyon ve gölge ekonomisi oranlarının 2016 yılına gelindiğinde eş düzeyde düştüğünü ortaya koymaktadır. Diğer faktörleri de kayda almak şartıyla enflasyon oranlarının gölge ekonomisinin önemli sebeplerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.1.3. İşsizlik

Gölge ekonomisine yol açan etkenlerden biri de işsizliktir. İşsizlik özellikle kayıt dışı istihdama yol açarak bireyleri resmi ekonomiden uzaklaştırıp gölge ekonomisinde çalışmaya teşvik etmektedir.

Gölge ekonomisi, resmi ekonomide sınırlı iş imkanı olan işçiler için alternatif bir istihdam kaynağı olarak görülmektedir. Gölge ekonomisinde çalışan bireyler, herhangi bir sosyal hizmet veya sigortadan yararlanmamakta, buna karşın bireyler işsiz kalmak ve gelir elde edememektense gölge ekonomisinde çalışmayı tercih etmektedir⁵².

Davidescu, 2015 yılında yaptığı çalışmada gölge ekonomisiyle işsizlik arasındaki ilişkiden anlamlı çıkarımlar yapabilmeyi mümkün olduğunu göstermektedir. İşsizlik oranında görülecek artışın gölge ekonomisinde çalışan kişi sayısında artışa sebep olabileceğini ortaya koyan Davidescu, bunun sebebinin işsiz bireylerin bu tür faaliyetleri gerçekleştirmeleri için daha fazla zamanlarının bulunmasıyla yani ekstra zamanlarının bir kısmını gölge ekonomisinde çalışarak geçirmeleriyle açıklamaktadır⁵³.

İşsizlik oranı, ekonomik faaliyetlerin daralma ve genişleme durumlarına karşı değişim göstermektedir. Ekonomide daralmanın ciddi boyutlarda olduğu ve işsizlik oranının yüksek olduğu dönemlerde işsiz kesim, gizli bir istihdam olarak gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye başlayabilmektedir. Bununla birlikte, işsizlik ile gölge ekonomisi arasındaki bağın en önemli noktalarından birisi de işsizlik sonucu bireylerin harcanabilir gelirlerinde azalmanın meydana gelmesi ve bunun sonucunda işsiz bireylerin gölge ekonomisinde çalışmaya teşvik edilmesidir. Ayrıca, gölge

⁵² Khossrow Pirae and Hossinali Rajae, "The Causal Relationship Between Unemployment Rate and Underground Economy in Iran", **International Journal of Economic Behavior and Organization**, Vol:3, No:2, 2015, p.24.

⁵³ Adriana AnaMaria Davidescu, "The Relationship Between Shadow Economy and Unemployment Rate. A ARLD Causality Analysis for the Case Of Romania", **Romanian Statistical Review**, No:4, 2015, pp.47-48.

ekonomisine katılım sadece işsiz bireylerle sınırlı değildir. Resmi ekonomide çalışıp bir yandan da yarı zamanlı olarak gölge ekonomisinde faaliyet gösteren bireyleri de unutmamak gerekmektedir⁵⁴.

Tablo 6: Seçili 26 Ülkede Gölge Ekonomisi ile İşsizlik Arasındaki İlişki

Ülkeler	2003		2016	
	Gölge Ekonomisi Oranı	İşsizlik Oranı	Gölge Ekonomisi Oranı	İşsizlik Oranı
Avusturya	10.8	4.8	7.8	6.1
Belçika	21.4	7.7	16.1	8.3
Bulgaristan	35.9	13.7	30.2	8.0
Hırvatistan	32.3	13.9	27.1	13.5
Çekya	19.5	7.5	14.9	4.0
Danimarka	17.4	5.4	11.6	6.1
Estonya	30.7	11.3	25.4	6.9
Finlandiya	17.6	10.5	12.0	9.0
Fransa	14.7	8.8	12.6	10.0
Almanya	17.1	9.8	10.8	4.3
Yunanistan	28.2	9.4	22.0	23.9
Macaristan	25.0	5.8	22.2	5.2
İtalya	26.1	8.9	20.2	11.5
Letonya	30.4	12.1	22.9	9.9
Litvanya	32.0	12.9	24.9	9.2
Lüksemburg	9.8	3.7	8.4	5.9
Malta	26.7	7.5	24.0	5.3
Hollanda	12.7	3.6	8.8	6.2
Polonya	27.7	19.4	23.0	6.2
Portekiz	22.2	6.1	17.2	11.2
Romanya	33.6	6.9	27.6	6.4
Slovenya	26.7	6.5	23.1	8.7
İspanya	22.2	11.3	17.9	19.4
Slovakya	18.4	17.1	13.7	10.0
İsveç	18.6	5.6	12.6	7.1
Türkiye	32.2	10.5	29.2	10.8

Kaynak: Schneider, p.48, ; The World Bank, “Unemployment Data”, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=2016&start=2003>, (30.11.2017).

Tablo 6’da gölge ekonomisi ile gölge ekonomisinin en önemli nedenlerinden biri olan işsizlik arasındaki bağlantı gösterilmiştir. Bahsedildiği gibi gölge ekonomisi ile işsizlik arasında doğru orantı bulunmaktadır. Tabloda belirtilen ülkelerin birçoğunda işsizlik oranları arttıkça gölge ekonomisi oranlarının da arttığı görülmektedir. Yalnız burada gölge ekonomisinin tek sebebinin işsizlik olmadığını belirtmek gerekmektedir. Diğer birçok faktör de gölge ekonomisini etkilemekte ve bu

⁵⁴ Christopher Bajada and Friedrich Schneider, “Unemployment and the Shadow Economy in the OECD”, *Revue Economique*, Vol:60, No:5, 2009, p.1035.

durum ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Ancak bu veriler ışığında, gölge ekonomisi ile işsizlik arasında önemli bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.1.4. Gelir Dağılımında Eşitsizlik

Gelir dağılımı; “bir ülkede, belirli bir dönemde üretilen milli gelirin; bireyler, hane halkları, toplumsal gruplar bölgeler ya da üretim faktörü sahipleri arasında bölüşülmesi” olarak tanımlanmaktadır⁵⁵.

Gelir dağılımında görülen adaletsizlik, gölge ekonomisine yol açan etkenler arasında yer almaktadır. Adil olmayan gelir dağılımı, bireyleri kayıt dışı çalışmaya yöneltmekte ve bu durum gölge ekonomisinin boyutlarının artmasına sebep olmaktadır.

Gölge ekonomisini doğuran temel sebeplerin başında, bireylerin gelir düzeylerini yükseltme arzuları gelmektedir. Özellikle gelirin adaletsiz bir şekilde dağıtıldığı ülkelerde gelirden düşük pay alan bireyler, gelir düzeylerini yükseltmek amacıyla kayıt dışı çalışmayı tercih etmektedirler. Bu durum kayıt dışı istihdama sebep olmakta ve gölge ekonomisine katkı sağlamaktadır⁵⁶.

1.2.1.5. Vergi Denetiminin Yetersizliği

Gölge ekonomisi ile arasında sıkı bir ilişki bulunan vergi denetimi, “vergi idarelerinin ve özellikle mükelleflerin yasalara uygun bir biçimde hareket edip etmediğinin kontrol edilmesi“ anlamına gelmektedir. Gölge ekonomisiyle vergi denetimi arasındaki ilişki incelendiğinde, bu ilişkinin yönünün negatif olduğu görülmektedir. Denetim oranındaki düşüklük, mükelleflerin vergi kaçırma ihtimalini de arttırmaktadır. Bununla birlikte vergi denetiminin üzerinde önemle durulması gerekmekte aksi halde gölge ekonomisinin boyutları iyiden iyiye artış göstermektedir⁵⁷.

Vergi denetimi, beyana dayalı vergi sistemlerinin en önemli noktalarından birisidir. Ayrıca vergi denetimlerinin, bu sistemlerin bir sigortası niteliğinde olduğunu

⁵⁵ Şadan Çalışkan, “Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı:59, 2010, s.92.

⁵⁶ Sarılı, s.38.

⁵⁷ Cemil Rakıcı, “Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetimin Kayıt Dışılığı Önleme Fonksiyonu”, **ZKU Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:14, 2011, s.359.

da belirtmek gerekmektedir⁵⁸. Bu denli önemli bir yere sahip olan vergi denetimi, gölge ekonomisinin ortaya çıkmasına çok ciddi şekilde etki etmektedir. Vergi denetiminin eksik bir şekilde yapılması veya hiç yapılmaması gölge ekonomisine neden olmakta ve mükellefleri kayıt dışılığa yönlendirmektedir.

Etkinsiz ve yeterli olmayan bir vergi denetimi, vergisini eksiksiz ödeyen mükelleflerin vergiye karşı olan uyum ve motivasyonlarını düşürebilmekte, ayrıca vergi kaçırmaya meyilli olan mükelleflerin de mükellefiyetlerini yerine getirmemelerine sebebiyet vermektedir⁵⁹. Bu açıdan bakıldığında vergi denetimlerinin gölge ekonomisi üzerindeki önemi de ortaya çıkmaktadır.

1.2.1.6. Ekonomik Krizler

Gölge ekonomisinin diğer bir sebebi ekonomik krizlerdir. Ekonomik krizler günümüzde, domino etkisi yaratarak, krizin patlak verdiği ülkeden diğer ülkelere yayılmakta ve ülke ekonomilerine büyük zararlar vermektedir.

Ekonomik krizlerle gölge ekonomisi arasında önemli bir ilişki bulunmaktadır. Şöyle ki; ekonomik krizler sonucu işsizlik büyük oranda artış göstermektedir. Bunun bir sonucu olarak, işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalan bireyler çareyi kayıt dışı alanlarda aramaya başlayacaklardır. Kriz sebebiyle gölge ekonomisinde çalışmaya başlayan bireyler, ekonomideki kötü durum sebebiyle daha düşük ücretler düzeyinde çalışmayı kabul edecek bunun sonucunda da istihdamda resmi olmayan çalışma şekilleri ortaya çıkacaktır⁶⁰.

Gölge ekonomisi ile ekonomik kriz arasındaki ilişki sadece istihdamla sınırlı değildir. Kriz dönemlerinde vergi kaçakçılığında büyük bir artış görülmekte, bunun sebebi şirketlerin ekonomik krizden çok fazla etkilenmeleri olarak gösterilmektedir. Şirketler, kriz sebebiyle vergi kaçırma yoluna gitmekte ve bu şekilde devlet bütçelerine önemli zararlar vermektedir. Bu açıdan bakıldığında, kriz dönemlerinde tasarruf yapmak durumunda kalan müşteriler, vergi kaçıran bazı şirketlerden daha az mal ve hizmet satın almak durumunda kalmakta, bu da karı büyük ölçüde düşürmektedir. Yaşanılan gelir kaybı göz önüne alındığında devletler, bütçelerini yeniden hesaplama,

⁵⁸ Başar Soydan, **Vergi Denetimi Mevzuatı**, İSMMMO Mevzuat Serisi 12, İstanbul, 2015, s.7.

⁵⁹ Serdar Dumlupınar ve Fatih Yardımcıoğlu, “Vergi Denetimlerinin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Etkisi: Trabzon İli Örneği”, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1 Sayı:1, 2015, s.4.

⁶⁰ Şenol Yaprak, “Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansımaları”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2009, s.41.

vergi gelirlerini arttırma ve daha fazla kemer sıkma politikası uygulama yoluna gidecektir. Bu durumun genel bir sonucu olarak da gerek bireyler gerekse kurumlar, gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye teşvik edileceklerdir⁶¹.

Genel olarak bakıldığında kriz dönemlerinde görülen ekonomik gerileme, artan işsizlik oranı, harcanabilir gelirdeki azalma ve geleceğe yönelik endişelerin yoğunluğu daha fazla bireyi gölge ekonomisine yönlendirmektedir⁶². Kısacası kriz dönemleri gölge ekonomisi için bir çıkış noktası olmakta ve gölge ekonomisini arttıran önemli sebepler arasında yer almaktadır.

1.2.2. Gölge Ekonomisine Yol Açan Sosyal Etkenler

Gölge ekonomisine yol açan ekonomik ve mali etkenler bulunduğu gibi sosyal etkenler de bulunmaktadır. Vergi ahlakı, vergi uyumu, eğitim düzeyi, nüfus, göç ve küreselleşme bu etkenlerin başında gelmektedir. Tüm bu etkenler gölge ekonomisine yol açmakta ve gölge ekonomisinin boyutlarını arttırmaktadır.

1.2.2.1. Vergi Ahlakı ve Vergi Uyumu

Vergi ahlakı, gölge ekonomisine yol açan sosyal etkenlerin başında gelmektedir. Vergi ahlakını; “vergiyi ödemek için bir içsel motivasyon“ olarak tanımlamak mümkündür. Vergi kaçakçılığının aksine vergi ahlakı, bireylerin davranışlarını değil tutumlarını ölçmektedir. Vergi ahlakı, vergi ödemenin ahlaki yükümlülüğü, vergi ödeyerek topluma katkıda bulunma inancı olarak da görülebilir⁶³.

Gölge ekonomisi ile vergi ahlakı arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Toplumdaki vergi ahlakı arttıkça gölge ekonomisine yönelim azalmakta, vergi ahlakının düşük yüzdelerde görüldüğü ülkelerde ise gölge ekonomisine yönelim artış göstermektedir.

Vergi ahlakının yüksek olduğu toplumlarda, vergi geliri kaybı ve gölge ekonomisini arttıran faktörler büyük düşüş göstermektedir. Ayrıca vergi ödeme

⁶¹ Bojan Dobovšek and Boštjan Slak, “Economic Crisis and “White Informal Economy” – A Slippery Slope”, **International Journal of Sociology and Social Policy**, Vol:37, No:7/8, 2016, p.471.

⁶² AT Kearney, Visa Europe and Friedrich Schneider, “The Shadow Economy in Europe, 2013”, <https://www.atkearney.com/documents/20152/435461/The%2BShadow%2BEconomy%2Bin%2BEurope%2B2013.pdf/c6a608ac-e6f1-4ebc-417c-ae5579b5bb3f>, (22.10.2017), p.5.

⁶³ Benno Torgler, “Tax Morale and Institutions”, **Center for Research in Economics, Management and the Arts**, Working Paper No:09, 2003, p.4.

yükümlülüğünü tamamıyla gönüllü olarak uygulayan toplumlarda kayıt dışı faaliyetlere yönelme de oldukça düşük seviyelerde seyretmektedir. Bu sebeple, gölge ekonomisi oranlarının azaltılmasında vergi ahlak düzeyi büyük önem taşımakta ve devletlerin bu düzeyi azami seviyelere çıkarması için etkin politikalar uygulamaları gerekliliği ortaya çıkmaktadır⁶⁴.

Vergi ahlakı ile birlikte vergi uyumu kavramı da gölge ekonomisinin boyutlarını belirlemede önemli bir rol üstlenmektedir. Vergi uyumu, kısaca “mükelleflerin vergi yasalarına uygun şekilde davranması” anlamına gelmektedir⁶⁵. Vergi uyumu, amaçlanan vergi hasılatına ulaşmada çok önemli bir unsurdur. Daha yüksek düzeylerde seyreden vergi uyumu vergi hasılatını arttırmaktadır. Buna karşın yapılan çalışmalar, vergi oranlarının yüksekliğinin vergi uyumunu azalttığını göstermektedir⁶⁶. Vergi uyumunun düşük olduğu ekonomilerde bireylerin gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye daha yatkın olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Tablo 7: Dünyada Vergi Uyumu Konusunda En Karmaşık 10 Ülke (2017)

Ülkeler	Sıra
Türkiye	1
Brezilya	2
İtalya	3
Yunanistan	4
Vietnam	5
Kolombiya	6
Çin	7
Belçika	8
Arjantin	9
Hindistan	10

Kaynak: TMF Group, “The Financial Complexity Index 2017 - Meeting The Global Challenge of Local Accounting and Tax Compliance”, 2017, <http://www.tnud.org.tr/Files/Arsiv/FinansalRaporlama.pdf>, (23.10.2018). p.5.

Tablo 7’de dünyada vergi uyumu konusunda en karmaşık yapıya sahip ilk on ülke gösterilmiştir. Buradan hareketle, dünyada vergi uyumunda en karmaşık yapıya sahip ülkelerin başında Türkiye’nin geldiği görülmektedir. Bu tabloda dikkat çeken nokta, Belçika ve Çin haricindeki diğer ülkelerde gölge ekonomisi oranlarının %20’nin üzerinde olduğudur. Gölge ekonomisine neden olan başka birçok faktörün

⁶⁴ Ulvi Sandalcı ve İnci Sandalcı, “Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Özelinde Bir İnceleme”, **Sakarya İktisat Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 2017, s.90.

⁶⁵ Hamza Kahrıman, “Vergiye Gönüllü Uyum Çerçevesinde Türkiye’de Gelir İdaresinin Organizasyon Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2016, s.230.

⁶⁶ Volkan Yurdadoğ, Ramazan Gökbunar ve Barış Tuncay, “Vergi Uyumunu Belirleyen Faktörlere Genel Bir Bakış”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23, Sayı:3, 2016, s.811.

bulduğu da göz önüne alınmak kaydıyla, vergi uyumunun düşük olmasının, gölge ekonomisini arttırıcı etkisi olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, vergi ahlakı-vergi uyumu ile gölge ekonomisi arasında önemli bir bağ vardır. Gerek vergi ahlakının gerekse vergi uyumunun düşük olması, bireylerin gölge ekonomisinde bulunmalarına yol açmakta ve gölge ekonomisi boyutlarını önemli düzeyde arttırmaktadır.

1.2.2.2. Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi ile gölge ekonomisi arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Eğitim seviyesi düşük toplumlarda gölge ekonomisinin daha yüksek seviyelerde görüldüğü, bunun yanında vergi kaçakçılığı gibi birçok kayıt dışı durumun da eğitim düzeyinin düşük olduğu toplumlarda ortaya çıktığı görülmüştür.

Eğitim düzeyi ile gölge ekonomisi arasındaki ilişkiye bakıldığında eğitim, gölge ekonomisine olan teşviki azaltmakta ve bireylerin resmi ekonomide iyi ücretli bir işe girmelerini cazip hale getirmektedir. Bunun yanı sıra eğitim, değerlerin oluşumuna katkıda bulunmakta ve bireylere vergi ödemenin önemini anlamalarına yardımcı olmaktadır⁶⁷. Eğitim seviyesinin düşük olduğu toplumlarda ise bireyler bu konuda bilinçsiz olmakla birlikte vergi ödemek istememekte, kayıt dışına yönelmeye başlamakta ve gölge ekonomisinin büyümesinde önemli bir rol üstlenmektedir.

1.2.2.3. Nüfus Artışı ve Göç

Gölge ekonomisini ortaya çıkaran etkenler arasında nüfus artışı ve göç de yer almaktadır. Yapılan çalışmalar ışığında, nüfusun hızlı bir şekilde artması ve yapılan göçler gölge ekonomisinin oluşumunda önemli bir rol oynamakta ve özellikle kayıt dışı olarak çalışmayı çekici kılmaktadır.

Hızlı bir şekilde görülen nüfus artışı ülkeleri birçok açıdan etkilemektedir. Bununla birlikte hızlı nüfus artışı, bireylere aynı oranda istihdam yaratamamaktadır. Azalan istihdam oranları ile birlikte bireyler, gölge ekonomisine yönelmenin yollarını aramakta bunun sonucu olarak da gölge sektörlerde daha düşük ücretlerde, sigorta yapılmadan ve kötü şartlar altında çalışmak durumunda kalmaktadır. Bunun yanında

⁶⁷ Andreas Buehn and Mohammad Reza Farzanegan, "Impact of Education on Shadow Economy: Institutions Matter", **Economics Bulletin**, Vol:33, No:3, 2013, p.2054.

artan hızlı nüfus, kayıtlı ekonomide eksik istihdama sebebiyet vererek ücret seviyelerini düşürmekte, bu ücret seviyelerinde çalışmak istemeyen bireyler gölge ekonomisine yönelmektedir⁶⁸.

Gölge ekonomisine yol açan diğer bir etken olan göç, tıpkı hızlı nüfus artışı gibi ülke ekonomilerini etkilemekte ve kayıt dışılığa yönelimi arttırmaktadır. Nüfus artışı ve göç kendilerini özellikle kayıt dışı istihdam alanında göstermektedir.

Göç olgusu ele alındığı zaman, büyük kentlere yapılan göçlerin birçok problemi de ardında getirdiği görülmektedir. Çarpık şehirleşme ve gecekondulaşma bu problemlerin ana kaynağını oluşturmaktadır. Özellikle şehirlere yapılan göçler, işsizliği de beraberinde getirmekte, işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalan bireyler bir takım iş alanlarında talebi arttırırken bazı iş alanlarının da neredeyse yok olmasına yol açmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da kayıt dışı istihdam ortaya çıkmaktadır. Tüm bunların yanında köyden şehirlere göç eden bireyler tarımda istihdam edilen bireylerin sayısında azalmalara neden olmakta, şehirler açısından da adaletsiz gelir dağılımına sebebiyet vermektedir⁶⁹. Sonuç olarak bu durum bireylerin gölge ekonomisine yönelmesini sağlamak ve kayıt dışı faaliyetlerin boyutlarını arttırmaktadır.

1.2.2.4. Küreselleşme

Gölge ekonomisine sebep olan etkenlerden bir diğeri de küreselleşmedir. Küreselleşme en genel ifadeyle “mal, hizmet ve sermayenin artan hareketliliği sonucunda karşılıklı ekonomik bütünleşme ve ulusal ekonomilerin dünya piyasalarına dahil olma sürecinde dünyanın farklı bölgelerinde yaşayan toplum ve devletler arasındaki ilişkinin artması ve karşılıklı olarak bağımlı hale gelmesi“ olarak tanımlamak mümkündür⁷⁰.

Gölge ekonomisi ile küreselleşme arasındaki ilişkiye bakıldığında, küreselleşmenin gölge ekonomisi üzerinde iki farklı etkisinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki olumlu etkidir yani küreselleşmenin kayıt dışılığını azaltma etkisidir. Bu durum, küreselleşmenin kayıtlı ekonomide üretim faktörlerinin ve kaynakların

⁶⁸ Tuncay Güloğlu ve Adem Korkmaz, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:45, 2003, s.62.

⁶⁹ Elif Çelik ve Ahmet Güney, “Kayıt Dışı İstihdam Olgusu ve Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam”, **İktisadiyat Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2017, s.226.

⁷⁰ Fulya Kıvılcım, “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2013, s.221.

yeniden tahsis edilmesi yoluyla üretkenliği arttırması şeklinde açıklanabilir. Bu durumda gölge ekonomisinin boyutları azalacaktır. Fakat diğer etki küreselleşme ile birlikte gölge ekonomisinin de ciddi şekilde artması sonucunu beraberinde getirmektedir.

Küreselleşmenin gölge ekonomisi üzerindeki etkisinin en yoğun olarak hissedildiği alan istihdamdır. İş gücü dolaşımının küresel düzeyde olması iş gücü maliyetlerini önemli ölçüde düşürmüştür. Bilindiği üzere işsizlik küresel bir sorundur ve her geçen gün de artmaya devam etmektedir. Küresel olarak işsizliğin artması emek maliyetlerini düşürmekte, emek maliyetlerinin düşmesi de aslında ücretlerin düşmesi anlamına gelmektedir. Düşük ücretlerle karşı karşıya kalan bireyler bu durumu gölge ekonomisine yönelerek telafi etmeye çalışmakta, bu da gölge ekonomisi boyutlarını ciddi şekilde arttırmaktadır⁷¹.

1.2.3. Hukuki ve Siyasi Nedenler

Gölge ekonomisinin ortaya çıkmasında ekonomik, mali ve sosyal etkenlerin dışında hukuki ve siyasi nedenler de bulunmaktadır. Özellikle siyasi ortamın belirsizliği, bürokrasi ve düzenlemelerin yoğunluğu, vergi mevzuatının karmaşık yapısı ve bunun sonucunda mükelleflerin bu vergi mevzuatını tam olarak kavrayamaması kişileri gölge ekonomisine iten önemli sebepler arasında yer almaktadır.

1.2.3.1. Siyasi Ortamın Belirsizliği

Gölge ekonomisine yol açan hukuki-siyasi etkenlerden ilki siyasi ortamın belirsizliğidir. Siyasi ortamda görülen belirsizlik, ekonomik açıdan ülkelerin önünde önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Siyasi ortamın belirsizliği, devletlerin ekonomik açıdan performansını olumsuz yönde etkileyen ciddi bir problem olarak belirtilmektedir. Bu durum iki şekilde açıklanmaktadır. İlki; siyasi ortamdaki belirsizlik durumundan ötürü, karar vericilerin uyguladıkları politikaların optimal olmaması, diğeri ise ekonominin diğer aktörlerine negatif olarak tesir etmesi biçiminde ifade edilmektedir. Ekonomik birimler

⁷¹ Veli Kargı ve Ayşegül Güven, “Küreselleşme Sürecinde Kayıt Dışı Ekonomi”, **Vergi Raporu**, Sayı:2, 2017, s.17.

belirsizliğin hakim olduğu bir ortamda doğru tahmin ve analizler gerçekleştirilememekte ve sınırlı hareket etmek mecburiyetinde kalmaktadır⁷².

Hem karar vericilerin içinde bulunduğu durum hem de ekonomik birimlerin belirsizlik ortamı sebebiyle yaşadıkları tedirgin hal, bireyleri kayıt dışı faaliyetlerde bulunmaya yönlendirmekte, gölge ekonomisi, siyasi ortamın belirsizliği sebebiyle etkinlik alanını arttırmaktır.

1.2.3.2. Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Vergi Anlaşılabilirliğinin Düşük Olması

Vergi mevzuatının karmaşık yapısı, mükelleflerin vergi konusunda farklı tepkilerde bulunmasına neden olmaktadır. Bunun bir sonucu olarak da bireyler, vergi mükellefiyetlerini farklı şekillerde yorumlayarak gölge ekonomisinde faaliyet gösterme yolunu seçebilmektedir.

Vergi yükümlülerinin vergiye dair çeşitli yasal düzenlemeleri anlama ve bu düzenlemeleri benimseme kapasiteleri olarak adlandırılan vergi karmaşıklığının yüksek düzeylerde olması, yükümlüleri vergi sisteminin adaletsiz ve netlikten uzak olduğu düşüncesine itmesi kaçınılmazdır. Bunun yanı sıra vergi mevzuatının karmaşıklığı, vergi anlaşılabilirliğini asgari seviyelere düşürmektedir. Bu durum yükümlülerin kimi zaman olması gerekenden daha fazla vergi ödemesi anlamına gelmekte, bunun bir sonucu olarak da vergi uyumu negatif bir şekilde etkilenmekte, mükellefler bir süre sonra tepki göstermeye başlamaktadır⁷³. Tüm bu karmaşıklık ve anlaşılabilirlik durumu, mükelleflerin gölge ekonomisine yönelmelerini kaçınılmaz kılmaktadır.

Vergi mevzuatlarının karmaşıklığı, vergi kanunlarının sürekli değişmesi, açıklık ve kesinlik prensiplerine mani olmaktadır. Mükellefler karmaşık mevzuat, belirsizlik gibi durumlara karşı bir süre sonra direnç göstermeye başlayacaklardır. Mevzuatın karmaşık yapısı ile birlikte eğitim ile ilgili sorunlar da birleşince gölge ekonomisini bireyler için cazip hale gelecek ve bunun sonucunda kişiler gölge ekonomisini tercih edecektir⁷⁴.

⁷² Hatice Karahan ve Erdal Tanas Karagöl, “Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar”, **Seta Perspektif**, Sayı:41, 2014, s.1.

⁷³ M. Erkan Üyümez, “Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Uzlaşma Yöntemi Bağlamında Vergi Uyumunun Değerlendirilmesi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2016, ss.83,90.

⁷⁴ Us, s.99.

1.2.3.3. Bürokrasi ve Düzenlemelerin Yoğunluğu

Gölge ekonomisini ortaya çıkaran etkenlerden sonuncusu, bürokrasi ve düzenlemelerin yoğunluğudur. Gerek bürokrasinin gerekse yapılan düzenlemelerin yoğunluğu, bireyleri kayıt dışı faaliyetlere yönlendirmekte ve gölge ekonomisi boyutları bu şekilde artış göstermektedir.

İlk olarak bürokrasinin yoğunluğu incelendiğinde, bu durumun bireyleri kayıt dışı faaliyetlerde bulunmaya ittiği görülmektedir. Kişilerin bir işletme açmak için birçok kurumdan izin alması ve bu sürecin çok uzun sürmesi sonucu kuruluş aşamasında olan işletmenin maliyetlerinin artış göstererek bireylerin kayıt dışılığa yönelmesi, bürokrasi yoğunluğu sonucu gölge ekonomisinde görülen artışa verilebilecek en önemli örneklerden birisidir⁷⁵.

Bürokrasinin yoğunluğu, aynı zamanda yolsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Yoğun bürokrasi ile birlikte artan yolsuzluklar, işletmelerin vergi yüklerini arttırmaktadır. Vergi yükü artan şirketler, gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye başlamakta ve bu şekilde gölge ekonomisini boyutları artış göstermektedir⁷⁶.

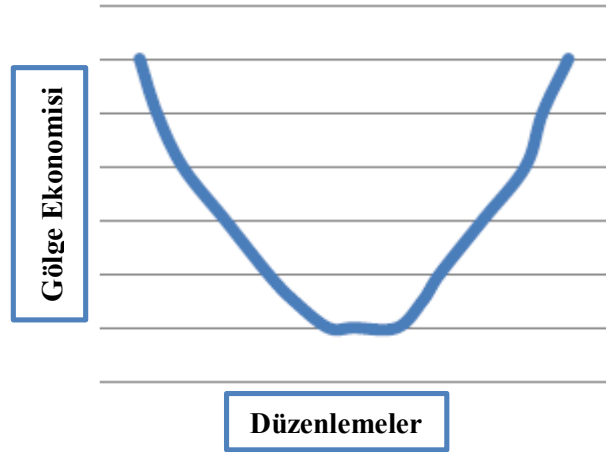
Düzenlemelerin yoğunluğu da gölge ekonomisi hacmini arttıran diğer bir etkidir. İşgücü piyasası düzenlemeleri, ticaret sınırlamaları gibi düzenlemeler, kayıtlı ekonomideki bireylerin özgürlüğünü sınırlamaktadır. Bunlar, kayıtlı ekonomide işgücü maliyetlerini önemli derecede arttırmakta ve bu durum da gölge ekonomisinde faaliyet göstermek için bireyleri teşvik etmektedir. Araştırmalar daha yoğun düzenlemelerin yapıldığı ülkelerde gölge ekonomisi oranlarının GSMH içindeki payının daha yüksek olduğunu ortaya koymaktadır⁷⁷.

⁷⁵ M. Metin Dam, Şaban Ertekin ve Nurullah Kızılcıca, “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu: Ekonometrik Bir Analiz”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:33, Sayı:1, 2018, s.301.

⁷⁶ Hakan Çetintaş, “Türkiye’de Kayıt Dışılığın Fayda-Maliyet Analizi”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt:17, Sayı:5, 2003, s.10.

⁷⁷ Schneider and Buehn, p.4.

Şekil 4: Gölge Ekonomisinin Düzenlemelere Duyarlılığı

Kaynak: Güler ve Toparlak, s.212.

Gölge ekonomisinin düzenlemelere karşı duyarlılığı Şekil 4'te gösterilmektedir. Buna göre; yapılan düzenlemeler belli bir seviyeye kadar gölge ekonomisi boyutlarını azaltmaktadır. Fakat düzenlemelerin yoğunluğu arttıkça gölge ekonomisinin hacmi de artmakta, bir süre sonra gölge ekonomisi ile düzenlemelerin yoğunluğu arasında doğru orantılı bir ilişki ortaya çıkmaktadır.

1.3. GÖLGE EKONOMİSİNİN ETKİLERİ

Gölge ekonomisine yol açan etkenler belirtildikten sonra ele alınması gereken diğer bir nokta gösterdiği etkilerdir. Bu etkiler kayıtlı ekonomi üzerinde olumlu ve olumsuz bir şekilde ortaya çıkabilmektedir.

Bilindiği üzere gölge ekonomisi, ekonominin genelini etkilemektedir. Bu sebeple bir yandan mali anlamda diğer yandan sosyal olarak, ekonomi üzerinde gösterdiği etkileri incelemek oldukça önemlidir. Gölge ekonomisinin genelde olumsuz etkilerinin olduğu görülse de bazı olumlu etkilerinin bulunduğunu da söylemek mümkündür⁷⁸. Gölge ekonomisi, bazı kesimlerce “kayıtlı ekonomi içine yerleştirilmiş bir ‘bomba’ iken”, bazılarınca “ekonominin görünmeyen ‘lokomotifi’dir”⁷⁹.

⁷⁸ Recep Kök ve Onur Şapçı, “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Ekonomisi’ndeki Büyüklüğünün Tahmin Edilmesi”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı**, 11-13 Eylül 2006, s.7.

⁷⁹ Kalça ve Ekinci, s.212.

1.3.1. Gölge Ekonomisinin Olumsuz Etkileri

Gölge ekonomisinin belki de en önemli olumsuz etkisi; devletin en önemli gelir kaynağı durumunda bulunan vergi gelirlerini düşürmesidir. Bir kısım ekonomik faaliyetlerin kayıt dışında olması; vergilerin hiç ödenmemesi veya kısmen ödenmesi sonucuna yol açmakta ve bu durum devletin vergi gelirlerini düşürmektedir. Vergi gelirlerindeki düşüş sonucu ortaya çıkan bütçe açığı, borçlanma veya para basma ile telafi edilmektedir. Bütçe açıkları borçlanma ile karşılanması durumunda faiz oranları artışa geçecek ve bu sebeple de yatırımlar düşüş gösterecektir. Yatırımda görülen bu düşüş istihdamı olumsuz etkileyerek işsiz bireylerin gölge ekonomisine kaymasının önünü açacaktır. Bütçe açıklarının Merkez Bankası tarafında para basılarak telafi edilmesi durumunda ise, enflasyon artışı yaşanacak bu da gelir dağılımında olumsuz bir etki yaratacaktır⁸⁰.

Gölge ekonomisinin kayıtlı ekonomi üzerindeki önemli olumsuz etkilerinden bir diğeri, devletin ekonomik politikaları hazırlama döneminde ortaya çıkmaktadır. Özellikle etkin parasal ve mali politikaların oluşturulabilmesi adına üretim, istihdam gibi kilit rol oynayan veriler net bir şekilde ortaya konulması önem arz etmektedir. Gölge ekonomisinin yoğun bir şekilde mevcut olduğu durumlarda; işsizlik, ulusal gelir gibi verilerin yanlış yorumlanması kaçınılmazdır. Bunun bir sonucu olarak da bu verilerin güvenilirliğinin yitirilmesi sonucuyla karşı karşıya kalınmaktadır. Yanlış yorumlanan ekonomik veriler ile oluşturulan politikalarda etkinlik sağlanamayacaktır⁸¹. Bu durum gölge ekonomisinin varlığının oluşturduğu negatif etkiler arasında yer almaktadır.

Bahsedilen bu durum farklı bir açıdan ele alındığında ise sosyal refahı azalttığı sonucuna varabilmek mümkündür. Özellikle güçlü hükümetlerin en önemli özelliklerinden birisi optimal karar verebilme kabiliyetleridir. Fakat yapılan analizler sonucunda hükümetlerin karar verirken gölge ekonomisini hesaba katmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Gölge ekonomisinin düşük oranlarda görüldüğü ülkelerde bu durum çok fazla sapmalara neden olmazken, gölge ekonomisinin yüksek oranlarda seyrettiği ekonomilerde hükümetin optimal karar vermesi neredeyse olanaksız bir hal

⁸⁰ Mavral, s.249.

⁸¹ Hakan Çetintaş ve Hasan Vergil, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2003, s.20.

alacaktır. Bunun sebebi gölge ekonomisinin yanlış sinyaller yaymasıdır. Tüm bunların sonucu olarak da toplumda sosyal refahın azalması kaçınılmaz olacaktır⁸².

Gölge ekonomisinin diğer olumsuz etkisini gelir dağılımı üzerinde göstermektedir. Gölge ekonomisi, devlet bütçesine doğrudan katkı sağlamadığından dolayı gelir dağılımını olumsuz etkilemekte, diğer bir deyişle devletin vergi aldığı kişiler gelir kaybına uğrayıp fakirleşirken, gölge ekonomisinde etkinlik gösteren bireyler haksız bir biçimde zenginleşmektedir. Bunun sebebini gölge ekonomisinde faaliyet gösteren bireylerin, vergi ödeyen kişilerden elde edilen paralarla gerçekleştirilen kamusal mal ve hizmetlerden karşılıksız ya da yeterli bir karşılık ödemediği fayda sağlamış olmaları ile açıklamak mümkündür⁸³.

Kaynak dağılımının gölge ekonomisinden olumsuz bir şekilde etkilenmesi bu etkilere gösterilebilecek bir başka durumdur. Gölge ekonomisi, kaynak dağılımında optimaliteden uzaklaşılmasına neden olmakta ayrıca orta ve uzun vadeli istihdam planlarının önüne geçerek ülkeler açısından ciddi sorunlara sebep olmaktadır⁸⁴.

Gölge ekonomisi, olumsuz etkilerinden bir diğerini çalışma hayatı üzerinde göstermektedir. Çalışma hayatında gösterdiği en önemli olumsuz etki, sosyal güvenlik sistemi ve bireylerin çalışma hayatlarını tertip eden yasaların çiğnenerek, kayıtsız ve beyansız bir şekilde işçi istihdam edilmesi ya da kendi nam ve hesabına kayıt altına almadan faaliyet gösterilmesi biçiminde meydana gelen kayıt dışı istihdamı ortaya çıkarmasıdır⁸⁵.

Gölge ekonomisi, ülkelerin kredibilitelerini düşürmesi sebebiyle devletleri olumsuz yönde etkilemektedir. Yabancı devletler, sermaye ve kredi notu veren kuruluşlar, devletlerin bazı ekonomik değerlerini inceleyerek o ülkeye sağlanacak maddi yardım, kredi veya yatırımları bu ekonomik verilerin detaylı incelemeleri sonucunda yapmaktadır. Yapılan incelemeler sonucunda risk barındıran ülkeler ortaya konmakta, gölge ekonomisi o ülkede yüksek seviyelerde görülüyorsa, ülkenin kredibilitesi azalmakta ve bu da ekonomiyi olumsuz yönde etkilemektedir⁸⁶.

⁸² Anna Katrechka, **The Effect of the Shadow Economy on Social Development: A Comparative Study on Advanced and Least Developed Countries**, Master's Thesis, International Administration and Global Governance, University of Gothenburg, Sweden, 2014, p.11.

⁸³ Sakıp Şeker, "Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri", **Yaklaşım**, Sayı:25, 1995, s.96.

⁸⁴ Güloğlu ve Korkmaz, s.59.

⁸⁵ Oğuztürk ve Ünal, s.326.

⁸⁶ Ay, s.64.

Gölge ekonomisinin sayılabilecek diğer bir olumsuz etkisi, kayıt dışı olarak faaliyet gösteren bireylerin kısa süre zarfında önemli statüler ve büyük miktarlarda gelir elde edip, kayıtlı ekonomi içerisinde etkinlik gösteren bireylerin amaçladıkları gelirlere ve statülere ulaşamaması durumunda ortaya çıkmaktadır. Böylesine bir durumda bu iki kesim arasında anlaşmazlıkların ve gerilimlerin yaşanılması ihtimali oldukça yüksek olacaktır. Bunun yanında suç örgütlenmeleri riskinin ortaya çıkması da kaçınılmaz bir hal alacaktır⁸⁷.

Sayılabilecek olumsuz etkilere son olarak toplum olgusunu da eklemek gerekmektedir. Gölge ekonomisi toplumsal açıdan da olumsuz bir etki yaratmaktadır. Gölge ekonomisinin sıradan bir hal aldığı toplumlarda, bu durum bir alışkanlık haline gelecek, beraberinde getirdiği olumsuzluklar bir süre sonra görmezden gelinecek, toplum tepki vermeyecek, gölge ekonomisinin sebep olduğu sosyal maliyetler yeterli düzeyde anlaşılamayacaktır⁸⁸.

1.3.2. Gölge Ekonomisinin Olumlu Etkileri

Gölge ekonomisinin olumsuz etkilerinin yanında olumlu etkileri de mevcuttur. Bir takım ekonomi uzmanları, gölge ekonomisinin özellikle gelişmekte olan ülkelerde bazı olumlu etkileri olduğu görüşünde birleşmişlerdir. Bu olumlu etkilerin de; istihdam, atıl faktörlerin üretime kazandırılması, düşük fiyattan mal arzına fırsat vermesi gibi konularda ortaya çıktığını belirtmişlerdir⁸⁹.

Bireylerin ekonomik etkinliklerini kayıt altına almayarak daha düşük vergi ödemekte olduğu bilinen bir gerçektir. Gölge ekonomisinin olumlu etkilerini göstermesi bu aşamada başlamaktadır. Daha düşük vergi ödeyen bireylerin yatırımlara ayıracakları kaynaklar artış gösterecektir. Bu kaynaklar bireylere sermaye birikimi sağlayacak, bu birikim de bireyler tarafında yatırımlarda kullanıldığı durumda üretimde artış yaşanacak ve bu sebeple de gelirler artacaktır. Bunun yanı sıra gölge

⁸⁷ Yavuz Kahya ve Fatih Irmak, "Kayıt Dışı Ekonomi ve Suç Örgütlenmeleri İlişkisinin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi", **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1, 2014, s.355.

⁸⁸ Zübeyir Turan, "Kayıt Dışı Ekonominin Gerçek Verimliliğe ve KOBİ'lere Etkisi", **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2012, s.67.

⁸⁹ Abdulkadir Bilen, "Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiye Önlemeye Yönelik Çabalar", **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:36, 2007, s.137.

ekonomisinde faaliyet göstererek büyüyen şirketler, belli bir büyüklüğe ulaştıktan sonra ekonomiye de güç katacaklardır⁹⁰.

Gölge ekonomisinin olumlu diğer bir etkisi, kişilerin ikinci bir işte çalışma, elde ettikleri gelirlerini kısmi olarak saklama gibi etkinlikleri sebebiyle ilave gelir sağlama imkanı doğurmasından gelmektedir⁹¹. Kayıtlı ekonominin tüm bireylere iş sağlama olanağı bulunmamaktadır. Gölge ekonomisi, işsiz kesimlere çalışma olanağı sunduğu için birçok kişinin geçim kaynağı durumundadır. Gölge ekonomisinde çalışan bireyler kayıtlı ekonomide çalışanların aksine her seviyeden kişiye iş olanağı sağlamaktadır. Bu bir yandan işsizliği düşürmekte, diğer yandan da işverene daha az maliyetle istihdam yaratma olanağı sağlamaktadır⁹². Gölge ekonomisinde istihdam sonucu elde edilen gelirlerin harcanması da, çarpan etkisi ile ekonomiyi hareketlendirmektedir⁹³.

Gölge ekonomisinin olumlu etki gösterdiği diğer bir alan enflasyondur. Gölge ekonomisi, enflasyon vergisinin en önemli yükümlüsüdür. Gölge ekonomisinde yapılan işlemler genellikle nakit para ile gerçekleştirilmektedir. Bu açıdan bakıldığında nakit paranın reel gücünün, enflasyon vergisi kapsamında aşındırılması ile devlete aktarılan miktar ölçüsünde devlet gelir elde etmektedir⁹⁴.

Gölge ekonomisi, bir diğer olumlu etkisini büyüme üzerinde göstermektedir. Başlıca hedefi ekonomik büyüme olan bir ülkede, tahsil edilen vergilerle gerçekleştirilen büyüme oranı, bireylerin bu vergileri ödememesi durumunda gerçekleştirilecek büyümeden daha düşük ise, gölge ekonomisinde faaliyet göstermenin olumlu bir etki yarattığı çıkarımı ortaya çıkacaktır. Bununla birlikte, gölge ekonomisinde istihdam edilen ekonomik birimlerin, kayıt altında bulunan birimlere karşı rekabet ve hareket olanağının daha fazla olması da ekonomik büyümeye olumlu şekilde etki etmektedir⁹⁵.

Gölge ekonomisi, ekonomik çevrenin taleplerine karşılık verdiği ölçüde olumlu etki yaratmaktadır. Böylesi bir durumda kayıt dışı faaliyetin içinde bulunan sektörler, ekonomiye dinamik ve girişimci bir ruh sağlamanın yanında rekabeti ve

⁹⁰ Mavral, ss.251-252.

⁹¹ Hilmi Zengin ve Asiye Tütüncü, “Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini ve Vergi Gelirleri ile Arasındaki İlişki”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt:53, Sayı:612, 2016, s.75.

⁹² Sarılı, s.44.

⁹³ Us, Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Örneği, s.15.

⁹⁴ Işık ve Acar, s.130.

⁹⁵ Yusuf Kıldış, “Kayıt Dışı Ekonomi”, <http://debis.deu.edu.tr/userweb/hilmi.coban/%c3%b6devler/vergi%20kar%4%b1%c5%9f%c4%b1k/kildis-kayit-disi.pdf>, (25.09.2018), s.20.

verimliliği de arttırmakta, bunun yanında yeni pazarların oluşmasına, finansal kaynakların artmasına katkı sağlamaktadır. Dahası, gölge ekonomisinde elde edilen kazancın %70'i hızlı bir şekilde kayıtlı ekonomide harcanmakta ve böylece resmi ekonomide talebi canlandırmaktadır⁹⁶.

1.4. KAMU TERCİHİ TEORİSİ İLE GÖLGE EKONOMİSİ ARASINDAKİ İLİŞKİ

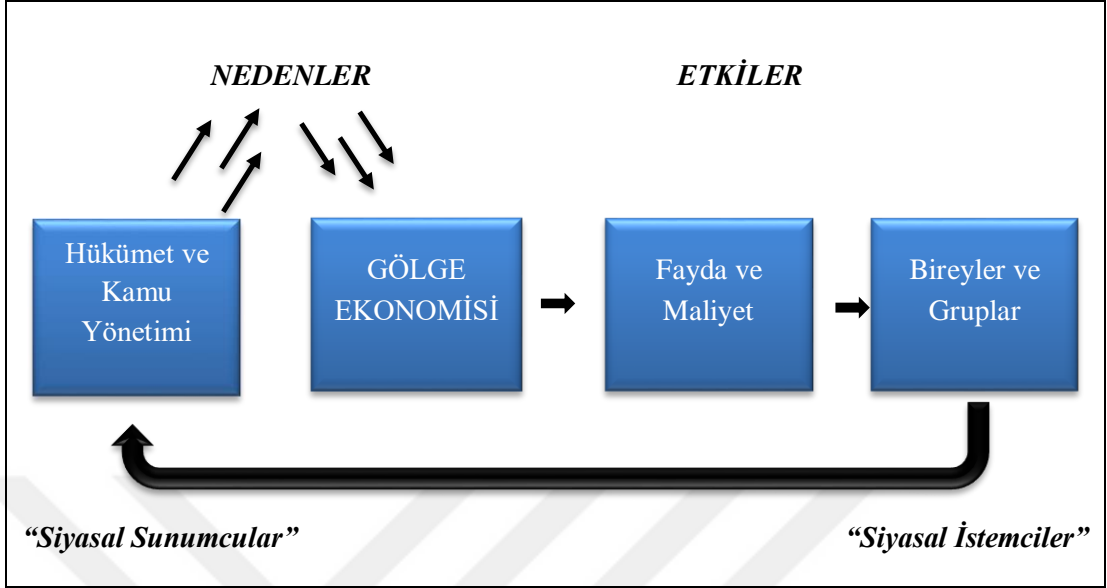
Çalışmanın bu kısmına kadar gölge ekonomisinin temelleri ortaya konmuş, nedenleri ve etkileri incelenmiştir. Buraya kadar olan kısımdan çıkarılabilecek en önemli sonuç; gölge ekonomisinin bireysel çıkarlar neticesinde meydana geldiğidir. Bu anlamda temellerini bireysel çıkarların maksimizasyonu oluşturan Kamu Tercih Teorisi ortaya çıkmaktadır. Özellikle Kamu Tercih Teorisi'nin temel varsayımları incelendiğinde, bu varsayımların gölge ekonomisinin ortaya çıkmasında ve boyutlarının artmasında ciddi bir şekilde rol oynadığı sonucuna ulaşılmaktadır.

Gölge ekonomisinin oluşumundaki en temel neden, insan ihtiyaçlarının sınırsız ancak kaynakların sınırlı olmasıdır. Bireyler, yaşam koşullarını daha iyi duruma getirebilmek diğer bir ifadeyle daha çok gelir elde edebilmek ve servet sahibi olabilmek için, kazançlarını devlet ile paylaşmak istemezler. Ayrıca kayıt dışı ekonomik faaliyetlerde bulunan bir birey, almış olduğu tüketim seviyesinden daha düşük bir tüketim seviyesine geçmeyi reddeder. Tüm bunlar birleştirildiğinde, sorunların kaynağını Kamu Tercih Teorisi'nin temeli olan bireylerin kendi çıkarlarını azami düzeye çıkarma arzusunun oluşturduğu görülmektedir⁹⁷.

⁹⁶ Rajeev K. Goel, James W. Saunoris and Friedrich Schneider, "Growth in the Shadows: Effect of the Shadow Economy on U.S. Economic Growth over More Than a Century", **IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series**, IZA DP No:10705, 2017, p.6.

⁹⁷ Ercan Baldemir, M. Faysal Gökalp ve Mehmet Avcı, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Model İle Tahminlenmesi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2005, s.234.

Şekil 5: Gölge Ekonomisi - Kamu Tercih Teorisi İlişkisi

Kaynak: Bruno S. Frey, “Gölge Ekonomi ve İktisat Politikası”, (Çev. Aykut Kibritçioğlu), **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:5, Sayı:13, 1994, s.97.

Şekil 5, gölge ekonomisinin Kamu Tercih Teorisi ile bağlantısını genel hatlarıyla ortaya koymaktadır. Şekle göre hükümet ve kamu yönetimi, gölge ekonomisinin nedenlerini ortaya koyar. Gölge ekonomisi, toplumdaki politik süreçte “siyasal sunumcuları” yani hükümet ve kamu yönetimini kişisel menfaatleri yönünde etkilemeye çabalayan “siyasal istemcilerin” bir diğer ifadeyle birey ve grupların fayda ve maliye üzerinde etki eder. Sonuç olarak da gösterilen bu siyasi-ekonomik süreç, bir döngü içine girer⁹⁸.

Görüldüğü üzere Kamu Tercih Teorisi ile gölge ekonomisi arasında anlamlı bir çıkarım yapmak mümkündür. Bu kısımda, Kamu Tercih Teorisi ile gölge ekonomisi arasındaki ilişki incelenecektir. Kamu Tercih teorisyenleri tarafından oluşturulan varsayımların ışığı altında, Kamu Tercih Teorisi’nin gölge ekonomisiyle nasıl bir bağlantısı olduğu ve bu durumun bireyleri kayıt dışında faaliyet göstermeye nasıl ittiği çalışmanın bu kısmında yer bulacaktır.

⁹⁸ Frey, s.97.

1.4.1. Kamu Tercih Teorisi Kavramı ve Ortaya Çıkışı

Kamu Tercih Teorisi'nin gölge ekonomisi ile olan bağlantısını ortaya koymadan önce, Kamu Tercih Teorisi'nin ne olduğunu ve nasıl ortaya çıktığını belirtmek gerekmektedir.

Kamu Tercih, özetle “Politika Biliminin Ekonomik Analizi” olarak ifade edilmektedir. Siyasal süreçteki kararların ve uygulamaların, iktisat biliminin temel aldığı araç, metot ve hipotezlere dayalı bir biçimde ortaya koyan bir disiplindir. Diğer bir deyişle; “Kamu Tercih, politika biliminin temel konularını iktisat biliminin araçları ve teknikleri yardımıyla” ortaya koymaktadır. Kamu Tercih Teorisi; Politika Ekonomi Teorisi, Yeni Politik İktisat, Kolektif Karar Alma Teorisi gibi isimlerle de ifade edilmektedir⁹⁹.

Kamu Tercih Teorisi'nin tarihi gelişime bakıldığında, ilk olarak 1970'li yılların başından itibaren dünyada büyüme hızının düşüklüğü, işsizlik, enflasyon gibi ekonomik sorunların artış içerisinde olduğu ve ülkeleri ciddi derece etkilediği görülmektedir¹⁰⁰. Bu sorunlar, Keynesyen politikalara ve devlet müdahalesine karşı şüpheleri ortaya çıkarmıştır. Yaşan problemlerin kaynağı olarak fazlasıyla genişlemiş kamu kesimi ön plana çıkmıştır. Tüm bunların neticesinde, 1970'lerden başlayarak akademik alanda Avusturya ve Chicago okulları ön plana çıkmış, devletin yapması gerektiğine ilişkin olarak yaklaşımlar Kamu Tercih Okulu'nda oluşturulmaya başlanmıştır. Knut Wicksell'in görüşlerinden yola çıkılarak J. Buchanan, G. Tullock, A. Downs ve M. Olson gibi iktisatçılar, devletin nasıl işlediğini ve kamu harcamalarında görülen artışı izah etmek amacıyla olduklarını savunmuşlardır. Bu iktisatçılar yaptıkları çalışmalarda;

- Kişilerin sadece piyasada değil kamusal olarak da kendi çıkarlarını gözetken ajanlar gibi hareket ettiklerini,
- Devletin de kendi çıkarlarını düşünen siyasetçi ve bürokratların bir araya gelmesiyle ortaya çıktıklarını, böylesine bir yapının kamu harcamalarındaki

⁹⁹ Coşkun Can Aktan, “Kamu Tercih Teorisi”, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/kamu-tercihi.htm, (25.09.2018).

¹⁰⁰ A. Kemal Çelebi, “Kamu Harcamaları Artışının Kurumsal Nedenleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:47, Sayı:3, 1992, s.105.

çoğalmanın, etkinlikten yoksun olmasının ve istikrarsız bir yapı sergilemesinin temel sebebi olduğunu ortaya koymuşlardır¹⁰¹.

Kamu Tercih Teorisi'nin en önemli önderlerinden biri olan Buchanan, Kamu Tercihini şu şekilde ifade etmiştir¹⁰²:

“Esas olarak ekonomi teorisinde oldukça ayrıntılı analizler için geliştirilmiş araç ve metotları almakta ve bunları politik sürece ve kamu sektörüne uygulamaktadır. Kamu Tercihini, siyasal karar alma sürecinde rol alan kimseleri; örneğin seçmenlerin, politikacıların ve bürokratların davranışlarını gözlemlediğimiz veya gözlemleyeceğimiz sonuçların bileşimi ile ilişkilendirmeye çalışmaktadır.”

Kamu Tercih Teorisi'ni inceleyen ve oldukça önemli faydalar sağlayan bir diğer yazar olan Mueller; “piyasa dışı karar almanın ekonomik disiplini” şeklinde bir ifadeyle Kamu Tercih Teorisi'ni tanımlamıştır¹⁰³.

Kamu Tercih Teorisi henüz ortaya konmadan önce 1700 ve 1800'lü yıllarda, Kamu Tercihinin temellerinin ortaya atıldığını belirtmek gerekmektedir. Bu yıllarda Kamu Tercih Teorisi'nin önderleri sayılabilecek üç düşünür, özellikle oylama ve seçim konuları ile bazı teoriler oluşturmuş, bir nevi Kamu Tercih Teorisi'nin ana hatlarını da ortaya koymuşlardır.

İlk olarak 1781 yılında Jean-Charles de Borda, seçimlerin doğası üzerine çalışmalar yapmıştır. Seçmenlerin tercihleri ile ilgili yaptığı bu çalışmada, bireylerin seçeneklerini ve adaylarını sıraladığı bir sistem ortaya koymuştur. Buna göre üçlü bir seçim sisteminde adaylar, seçmenlerin her ilk tercihleri için iki puan, her ikinci tercihleri için bir puan, her üçüncü tercihleri için sıfır puan alacak ve kazanan en yüksek puanı toplayan olacaktır. Bu dönemden yaklaşık bir asır önce diğer bir düşünür olan Charles Dodgson, oy kullanma prosedürleri ile ilgili birçok makale yazmış ve bu konu üzerine önemli çalışmalar yapmıştır. Son olarak İsveçli ekonomist Knut Wicksell, 1896 yılında vergilerin adil dağıtılması ile ilgili çalışmalar yapmıştır. Wicksell, genel olarak ekonomi üzerine çalışmalar yapmış olsa da sadece oybirliği anlaşmasının azınlıkların istismar edilmesini önleyebileceği görüşünü ortaya koymuştur¹⁰⁴.

¹⁰¹ Meltem Kayıran, “Kamu Malları: Piyasa Başarısızlığı Mı Teorilerin Başarısızlığı Mı?”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:68, Sayı:4, 2013, s.149.

¹⁰² Yahya Can Dura, “Kamu Tercih Teorisinde Kamusal Etkinlik Problemi”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:451, 2006, s.108.

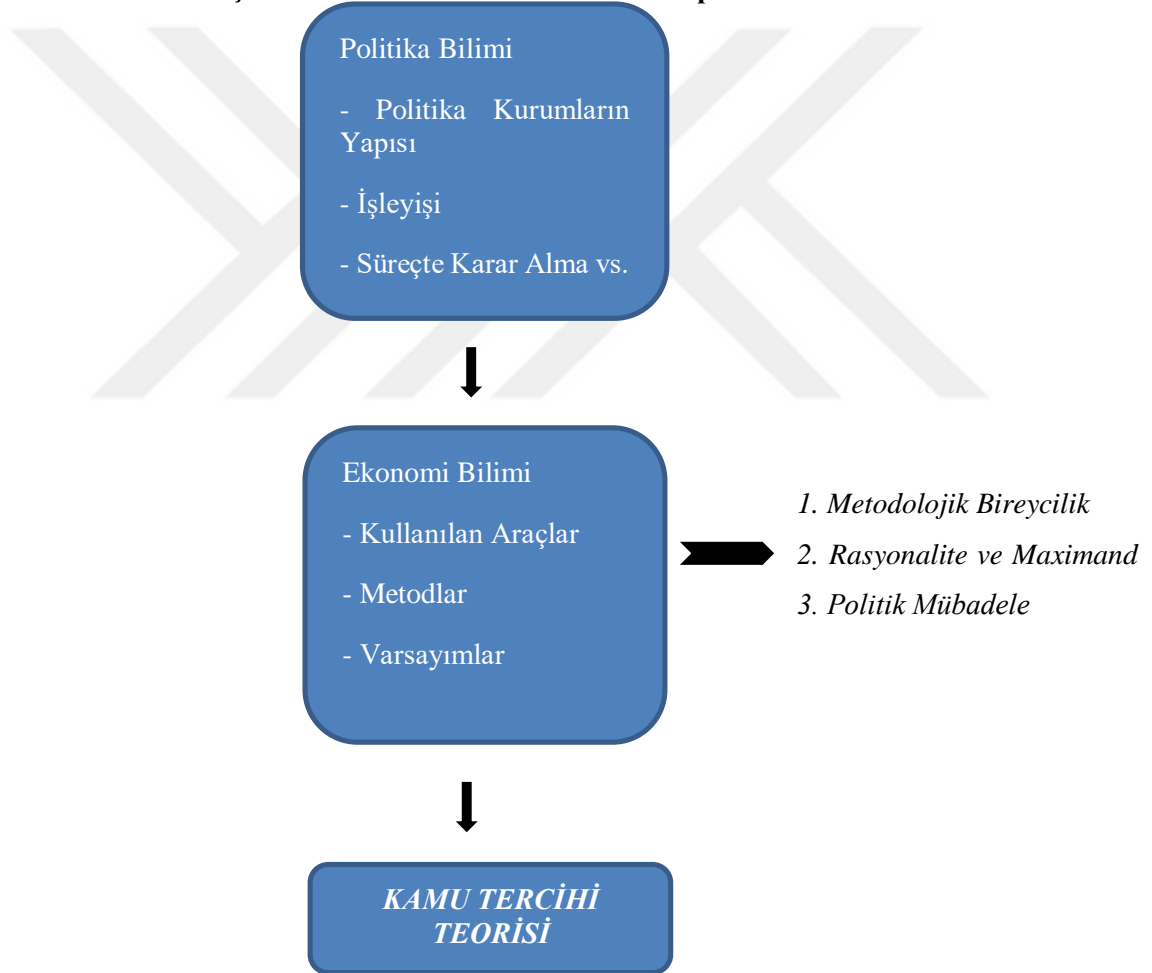
¹⁰³ Coşkun Can Aktan ve Abdullah Burhan Bahçe, “Kamu Tercih Perspektifinden Oyun Teorisi”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2013, s.103.

¹⁰⁴ Eamonn Butler, **Public Choice – A Primer**, The Institute of Economic Affairs, London, 2012, pp.31-32.

Bu dönem düşünürlerinden sonra 1940-1960 yılları arasındaki düşünürler de Kamu Tercih Teorisi'nin temelini oluşturabilecek teoriler ortaya koymuş ve Kamu Tercih Teorisi'ne çok önemli katkılar sağlamışlardır.

Kamu Tercih Teorisi'nin 1940-1960 dönemi düşünürlerinden ilki İskoç ekonomist Duncan Black'tir. Black'in Kamu Tercih Teorisi'ne en önemli katkısı, onun ünlü medyan seçmen teorisidir. Diğer bir düşünür Nobel ödüllü Kenneth Arrow'dur. Arrow, Kamu Tercih Teorisi'ne imkansızlık teoremi ile katkı sağlamıştır. Arrow'un öğrencisi olan Anthony Downs, Kamu Tercih Teorisi'ne bir diğer katkı sağlamış isimdir. Arrow da Black gibi önce medyan seçmen teorisi üzerinde çalışmalar yapmış fakat daha sonra rasyonel seçim teorisi üzerine yoğunlaşmıştır¹⁰⁵.

Şekil 6: Kamu Tercih Teorisi'nin Yapısı

Kaynak: Coşkun Can Aktan, "Çağdaş İktisadi Düşünceler", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:1-2, 1990, s.220.

Şekil 6'da Kamu Tercih Teorisi'nin yapısı gösterilmiştir. Yukarıda da açıklandığı üzere Kamu Tercih Teorisi'nin temel alanı politikadır ancak aynı zamanda

¹⁰⁵ Butler, pp.32-33.

ekonomi bilimini de öncelikli olarak kullanır. Kamu Tercih Teorisi; siyasi kurumların yapısı, işleyişi ve politik süreçte karar alma gibi konuları ele alırken aynı zamanda ekonomi biliminde kullanılan araç, metot ve varsayımları da kullanır.

Kamu Tercih düşünürlerinin teoriye yaptıkları katkılardan sonra genel olarak Kamu Tercih Teorisi'ni, kamu kesiminde karar alma ve seçimleri analiz eden yeni bir disiplin olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Geleneksel ekonomi biliminde yalnızca özel kesimin üretici ve tüketici kararları ve seçimleri ele alınmıştır. Fakat Kamu Tercih'ne bakıldığında, özel kesim bir yana, kamu kesiminin karar ve seçimleri ele alınarak yeni bir bakış açısı kazandırılmıştır. Kamu Tercih'nin esas olarak aldığı konunun aslında politika olduğu bir gerçektir. Bu sebeple Kamu Tercih'nin siyaset bilimi ile önemli bir bağlantısı olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Kamu Tercih, politik karar alma aşamalarını incelerken aynı zamanda iktisat bilimindeki hipotezleri de bir öncelik olarak değerlendirir. Yani Kamu Tercih Teorisi, siyasal karar alma sürecindeki oyuncuların(siyasi partiler, siyasetçiler, bürokratlar ve çıkar grupları) rasyonel olarak hareket ettiklerini ve bireysel çıkarlarını azami düzeye çıkarma çabası içerisinde olduklarını ele alır¹⁰⁶.

Ana hatlarıyla Kamu Tercih Teorisi, ekonomi içerisinde detaylı incelemeler yapmak adına kullanılan araç ve yöntemleri içine almakta, bu araç ve yöntemlerin siyasi sürece ve kamu kesimine uygulamasını konu edinmektedir¹⁰⁷.

Kamu Tercih Teorisi'nin iki önemli ayrımı bulunmaktadır. Bunlar pozitif Kamu Tercih Teorisi ve normatif Kamu Tercih Teorisi'dir. İlk olarak pozitif Kamu Tercih Teorisi, yaşamın içindeki siyasi kaidelerin yapısını ve siyasi süreçte rol alan aktörlerin sergiledikleri davranışları ekonomik olarak incelemektedir. Pozitif Kamu Tercih Teorisi; oylama kuralları, bürokrasinin yapısı, baskı ve çıkar grupları, seçmen ilgisizliği ve bilgisizliği, devletin başarısızlığı, politik konjonktür dalgalanmalar gibi olayları ele almaktadır¹⁰⁸. Normatif Kamu Tercih'ne bakıldığında ise "olması gereken" in incelendiği ortaya çıkmaktadır. Normatif Kamu Tercih, gerçek yaşamda yapılanın aksine, toplumun seçimlerini optimum şekilde ortaya koyacak oylama kurallarını ele almaktadır¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Aktan ve Bahçe, s.103.

¹⁰⁷ Betül Hayrullahoğlu, "Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Yerel Mali Özerklik", **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23, Sayı:2, 2016, s.339.

¹⁰⁸ Merve Yolal, "Nobel Ödülü Sahibi James M. Buchanan'ın Konseptinden Kurallar", **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:17, Sayı:65, 2018, s.162.

¹⁰⁹ Aktan, Çağdaş İktisadi Düşünceler, s.221.

Kamu Tercih Teorisi'nin en önemli varsayımlarında bir tanesi devletin başarısızlığıdır. Geleneksel iktisat teorisinde, uzunca bir müddet neo-klasik ve Keynesyen iktisatçıların savunduğu piyasa başarısızlığı kuramı yer almıştır. Piyasanın başarısız olduğunu ortaya koyan sebepler ışığı altında Keynesyen iktisatçılar, devletin ekonomiye müdahalesinin gerekli olduğunu savunmuşlardır. Lakin, 1950 yılının başından 1970 yılının sonlarına kadar devlet müdahalesinin artması, yeni problemlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Aşırı büyüyen devletin sebep olduğu olumsuz neticelerle birlikte iktisatçılar, piyasa başarısızlığına karşı yeni bir kavram ortaya atmış ve bu kavram Kamu Tercih Teorisi'nde "devletin başarısızlığı" şeklinde ifade edilmiştir¹¹⁰.

Kamu Tercih Teorisi, devletin başarısızlığı teorisi ile birlikte devletin güç, hak, yetki ve sorumluluklarının net bir şekilde ifade edilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu sebeple, devletin hak ve yetkilerinin anayasalar ile sınırlanmasını belirten Anayasal İktisat Teorisi'ni geliştirmiştir¹¹¹.

Devletin başarısızlığı teorisi, bireylerin devlete karşı bakış açısını önemli derece değiştirmiştir. Ancak Kamu Tercih teorisyenleri, yaptıkları araştırmalar neticesinde devletin ekonomik ve sosyal problemlere daima çare üretemeyeceğini hatta bunun tersine devletin kimi zaman bu problemlerin meydana gelmesine neden olacağını ifade etmektedir. Kamu Tercih teorisyenlerinden Tullock bu durumu şöyle özetlemiştir¹¹²: "Devlet bazı sorunların çözümü, bazı sorunların ise bizatihi kaynağıdır."

1.4.2. Kamu Tercih Teorisi'nin Temel İlkeleri

Kamu Tercih Teorisi'nin temel olarak üç ana ilkesi mevcuttur. Bunlar; metodolojik bireycilik, rasyonalite ve maximand ve politik mübadele ilkeleridir. Kamu Tercih Teorisi'nin analizini yaparken bu ilkelerin incelenmesi, teorinin anlaşılmasında önemli bir rol oynayacaktır.

¹¹⁰ Coşkun Can Aktan, "Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığının Anatomisi", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2011, s.40.

¹¹¹ Yolal, s.161.

¹¹² Coşkun Can Aktan, "Devletin Başarısızlığının Anatomisi", <http://www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm>, (03.10.2018).

1.4.2.1. Metodolojik Bireycilik

Kamu Tercih Teorisi'nin ana ilkelerinden biri olan metodolojik bireycilik, toplumun bireylerden oluştuğunu ve bu sebepten ötürü toplumsal yapıların yalnızca bireylerin davranışlarından hareketle izah edilebileceğini ortaya koymaktadır¹¹³. Metodolojik bireycilik ilkesi; ekonomik olayların, karar ve seçimlerin izahında birey davranışlarına bakılması gerekliliğinden bahsetmektedir¹¹⁴.

Metodolojik bireycilik ilkesine göre, toplumda tüm ekonomik ve sosyal kararlar bireylerin seçimlerine göre belirlenir. Kamu kuruluşları, teşebbüsleri, şirket gibi müesseselerde alınan kararlar, birey seçimlerinin neticesinde meydana gelmektedir. Politikanın ekonomik analizini konu edinen Kamu Tercih Teorisi, tam bu noktada kamu ekonomisinde alınan kararların, özel ekonominin bir benzeri olarak tamamıyla kişilerin seçimlerine bağlı olarak ortaya çıktığını savunur¹¹⁵. Metodolojik bireyciliğe göre temel olan bireydir, ekonomik olgular kişilerin davranışları ile kavranabilir ve aynı zamanda izah edilebilir. Kişisel davranış olgusu olmadan toplumsal ve ekonomik gerçeklik ortaya konamaz¹¹⁶.

Buchanan, metodolojik bireycilik görüşünü destekleyen bir yazardır. Öyle ki, metodolojik bireycilik Buchanan'nın ilgilendiği temel alanlardan bir tanesi olmuştur. Ona göre yalnızca kişiler tercih yaparlar ve bunları uygulamak için çaba gösterir. Buchanan, yaptığı çalışmalarda Kamu Tercih Teorisi'nin metodolojik açıdan bireyci olduğunu ifade etmiştir. Kamu Tercih Teorisi, siyasi süreçte rol alan kişileri ve bu kişilerin sergiledikleri davranışları analiz etmektedir. Bu açıdan bakıldığında Buchanan'a göre Kamu Tercih Teorisi siyasetin bireyci teorisidir¹¹⁷.

¹¹³ Ayşegül Tayyar ve Birol Çetin, "Liberal İktisadi Düşüncede Devlet", **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2013, s.112.

¹¹⁴ Kazım Sarıçoban, "Avusturya İktisat Okulu, Temsilcileri ve Metodolojik İlkeleri", **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2012, s.163.

¹¹⁵ Aktan, Çağdaş İktisadi Düşünceler, s.219.

¹¹⁶ Mustafa Acar, "Avusturya İktisadının İktisadi Düşünceye Katkıları Üzerine", **Liberal Düşünce**, Cilt:15, Sayı:59-60, 2010, s.210.

¹¹⁷ Coşkun Can Aktan, "Buchanan ve Kamu Tercih Teorisi", http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/buchanan-life-legacy/turkce-kaynaklar/buchanan-kamu-tercihi.htm, (27.09.2018).

Buchanan, metodolojik bireyciliği şu şekilde açıklamış ve önemine dikkat çekmiştir¹¹⁸:

“Sadece ve sadece bireyler tercihte bulunur ve faaliyet gösterirler, kolektif oluşumların bu şekilde tercihte bulunması ve faaliyet göstermeleri söz konusu değildir. Kolektif oluşumları birey yerine koyup, bunların birey gibi tercih ve davranış kalıpları içerisinde hareket ettiğini varsayan analizlerin kabul edilen bilimsel kurallar kapsamında yeri olmayacaktır.”

Yine Buchanan bu konu ile ilgili olarak şu ifadeleri kullanmış ve metodolojik bireyciliği şöyle özetlemiştir¹¹⁹:

“Bilindiği üzere, Kamu Tercih Teorisi'nin metodolojik yönü, toplumsal tercih sürecinde bulunan kimselerin davranışlarını açıklamada fayda maksimizasyonunun açık bir şekilde genişletilmesidir. Seçmenler, bürokratlar, yargıçlar, yasama meclisi üyeleri, bu roller içerisinde hareket ettikleri kısıtlamalara tabi olarak kendi faydalarını maksimize etmeye çalan diğer tüm kişilere çok benzer şekilde hareket etmektedir.”

1.4.2.2. Rasyonalite ve Maximand

Kamu Tercih Teorisi'nin diğer bir ilkesi rasyonalite ve “maximand”dır. Buna göre kişiler, rasyonel ve tutarlı tercihler yapmaktadır. Bireyler, piyasa ekonomisinde rasyonel bir şekilde yaptıkları seçimleri, yine aynı şekilde kamu ekonomisinde de rasyonel bir şekilde gerçekleştirirler. Kişiler, rasyonel hareket etmelerinin neticesinde faydalarını azami seviyeye çıkartacak tercihler yaparlar. Özetle, kamu ekonomisinde de piyasa ekonomisi gibi “Homo Economicus” bir diğer adıyla “özel çıkar maksimizasyonu” vardır. Bu da şu anlama gelmektedir ki, kamu ekonomisinde belirtilen “kamu çıkarının” ya da “toplumsal çıkarın” maksimum düzeye çıkartılması maksadı Kamu Tercih Teorisi'nce kabul edilmemiştir¹²⁰.

Kamu Tercih Teorisinin bu ilkesi ışığında, toplumsal seçimlerde de özel çıkarların söz konusu olduğu görülmektedir. Siyasi karar alma sürecinde faaliyet gösteren seçmen, politikacı, bürokrat ve baskı gruplarının çıkarlarını maksimize etmeye çabalamaları Maximand ilkesi şeklinde adlandırılmaktadır¹²¹.

¹¹⁸ Engin Hepaksaz, “Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt:44, Sayı:514, 2007, s.93.

¹¹⁹ Batıkan Aksoy, “Kamu Tercih Teorisi Bağlamında 4651 Sayılı Kanuna İlişkin Bir Değerlendirme”, **Yasama Dergisi**, Sayı:34, 2016, s.31.

¹²⁰ Ayşe Günay, **Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2007, s.133.

¹²¹ Yücel Ergün ve Serkan Cura, “Anayasal İktisat Yaklaşımı Açısından Avro Krizi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23, Sayı:1, 2016, s.264.

Özel çıkarı en yüksek düzeye çıkarmak, iktisadi olarak tüketici için “fayda maksimizasyonu”, üretici için “kar maksimizasyonu” şeklinde ele alınmaktadır. Kamu Tercih Teorisi açısından bakıldığında Maximand ilkesi şu şekilde açıklanabilir¹²²:

- Seçmenler → faydalarını en yüksek seviyeye çekmek,
- Siyasi partiler → oylarını en yüksek seviyeye çıkarmak,
- Bürokratlar → bütçe ve güçlerini en yukarıya çıkarmak,
- Çıkar grupları → rantlarını azami noktaya ulaştırmak, amacında oldukları söylenebilir.

Bu durumu açıklamak gerekirse; seçmenler kendilerine maksimum ekonomik hizmeti gerçekleştirecek siyasi partiye oy verecek, siyasal partiler ise kendilerine en çok oyu getirecek, bunun yanında tekrardan seçilmeyi kesin kılacak iktisadi programları seçmenlere göstermek adına çalışacaklardır. Bu da seçmenlerin kamusal mallardan elde edecekleri “faydayı”, siyasetçilerin de “politik karlarını” en yüksek seviyeye ulaştırmaları anlamına gelecektir. Bürokratlara bakıldığında, büronun hacmini arttırmak ve bu şekilde elde edecekleri temel gelir ve yan gelirleri yükseltmek, aynı zamanda saygınlıklarını devam ettirmek, bürokratların temel çabaları olacaktır. Son olarak çıkar grupları ele alındığında, “lobi” yaparak verilen kararların kendilerine yarayacak şekilde olması için gayret göstermeleri kaçınılmaz olacak ve rantları en yüksek seviyeye ulaştırmaları, amaçlarının temelini oluşturacaktır¹²³.

1.4.2.3. Politik Mübadele

Kamu Tercih Teorisi'nin bir diğer ilkesi olan politik mübadele, literatüre bakıldığında zaman, politikanın aslında bir mübadele olduğu görüşünün ortaya çıkmasıyla Kamu Tercih Teorisi'nin temel ilkeleri arasında kendine yer bulmuştur. Kamu Tercih Teorisi siyaseti, güç anlamından ziyade tarafların arasındaki karşılıklı rızaya dayanan değişim olarak incelemektedir¹²⁴.

Politik mübadele, ilk olarak Friedrich A. Von Hayek tarafından kavramsal olarak literatüre girmiştir. Hayek, “mübadele etme”, “toplumu kabul etme” ve

¹²² Mustafa Acar ve Hüseyin Bilir, “Türkiye’de Sivil Anayasa Arayışları, Anayasal İktisat ve Anayasada Bulunması Gereken İktisadi-Mali Hükümler”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, 2013, s.89.

¹²³ Aktan, Çağdaş İktisadi Düşünceler, s.219.

¹²⁴ Taner Sarısoy, “Buchanan’ın Kamu Tercih Teorisi”, <http://www.sektorel.com/yazarlar/taner-sarisoy/buchananin-kamu-tercihi-teorisi>, (27.09.2018).

“düşmandan dosta çevirme” manalarına gelen eski Yunanca katallattein kelimesinden ortaya çıkardığı catallaxy ifadesinden piyasa düzenini belirtmek amacıyla yararlanılmasını teklif etmiştir¹²⁵.

Politik mübadele ilkesine göre, siyasal süreçlerde rol alan aktörler arasındaki bağ aynı piyasa ekonomisinde olduğu gibi alıcı-satıcı ilişkisine benzemektedir. Kişilerin piyasada varoluş nedeni, malların mübadelesini gerçekleştirme arzularıdır. Politika da piyasaların bir benzeri olarak mübadele alanıdır. Bu alanda aktörler, elde edemedikleri çıkarları için ortaklaşa hareket etmek durumunda kalacaktır. Bu durumda seçmenler, politikacılar ve bürokratlar bir mübadele içerisine gireceklerdir. Seçim döneminde koltuğunu bırakmak istemeyen politikacı, seçmenin talep ettiklerini yapmak durumunda kalacaktır. İktidarın isteklerini uygulamayan bürokratlar da hali hazırda ellerinde bulunan makam ve saygınlık gibi değerleri yitirmek durumunda kalacaklardır¹²⁶.

Kamu Tercih Teorisi'nin en önemli isimlerinden biri olan Buchanan, politik mübadelenin varlığını şu şekilde belirtmiştir¹²⁷:

“Gerek piyasalarda ve gerekse politikada bireylerin ekonomik çıkarlarını pozitif değerdeki “malların” seçimi oluşturur. Fakat piyasalar aslında “mübadele” kurumlarıdır; bireyler piyasaya bir malı diğer bir mal ile mübadele etmek amacıyla girer. Politika da, bireyler arasındaki karmaşık bir mübadele yapısıdır ve bu yapı içerisinde etkin bir şekilde sağlayamadıkları bazı özel amaçları kolektif olarak sağlamaya çalışırlar. Bireysel çıkarların mevcut olmaması halinde başkaca bir çıkarda söz konusu değildir. Piyasada bireyler elmalarla portakalları mübadele ederler; politikada ise bireyler tüm kolektif ihtiyaçlarını tatmine yarayacak mal ve hizmetler ile bunların maliyetlerine yapacakları katkı arasında bir mübadelede bulunurlar.”

1.4.3. Kamu Tercih Teorisi İle Gölge Ekonomisi Arasındaki İlişki

Kamu Tercih Teorisi'nin tanımı, tarihi gelişimi ve Kamu Tercih Teorisi'nin temel hatlarını oluşturan ilkelerin incelenmesinden sonra, Kamu Tercih Teorisi ile gölge ekonomisi arasındaki ilişkinin ortaya konulması bir gereklilik halini almıştır.

Kamu Tercih Teorisi'nin önemle üzerinde durduğu, teorinin önemli çalışma alanına giren ve Kamu Tercih teorisyenlerince incelenen konulardan bazıları gölge

¹²⁵ İsmail Baysuğ, “Anayasal İktisat ve Türkiye Ekonomisinde Anayasal İktisadın Uygulanabilirliği İle İlgili Bir Değerlendirme”, *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, ICPESS Özel Sayısı, Cilt:5, Sayı:5, 2017, s.92.

¹²⁶ Aksoy, s.32.

¹²⁷ Ruveyda Kızılböğâ, “Kamu Tercih ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi”, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:2, Sayı:1, 2012, s.97.

ekonomisi ile yakından ilişki halindedir. Özellikle burada ön plana çıkan “bireysel çıkarlar” olgusu, Kamu Tercih Teorisi ve gölge ekonomisinin temelini oluşturmaktadır ve bu da ikisi arasındaki ilişkiyi net bir şekilde açıklamaktadır.

Gölge ekonomisi, Kamu Tercih perspektifinden ele alındığında başlıca iki kavram ön plana çıkmaktadır. Bunlar; yolsuzluk ve rant kollamadır. Kamu Tercih teorisyenlerince devletin başarısızlığının temel nedenleri arasında yer alan bu iki kavram, aynı zaman gölge ekonomisinin de ortaya çıkışını açıklar niteliğe sahiptir.

1.4.3.1. Kamu Tercih Teorisi Perspektifinden Yolsuzluk - Gölge Ekonomisi

Yolsuzluk, Kamu Tercih Teorisi'nin alanına giren ve teorisyenleri bu konuda çalışmalar yapmaya iten bir kavramdır. Kamu Tercih teorisyenlerinin önemle üzerinde durduğu özel çıkarlar, yolsuzluk kavramının temelini oluşturmaktadır, aynı zamanda gölge ekonomisi ile Kamu Tercih Teorisi arasındaki ilişkinin ortaya çıkmasında çok önemli bir rol almaktadır. Bu kapsamda öncelikle yolsuzluk kavramını açıklamak, daha sonra gölge ekonomisi ile arasındaki ilişkiyi analiz etmek gerekmektedir.

1.4.3.1.1. Kamu Tercih Teorisi Açısından Yolsuzluk Kavramı

Yolsuzluk kavramı, bu zamana kadar farklı şekillerde açıklanmış ve tanımlamaları yapılmıştır. Bu sebeple, yolsuzluk kavramının tam olarak tarifini yapabilmek imkan dahilinde değildir. Buna karşın en basit şekilde yolsuzluk, “kamu gücünün özel çıkarlar için kötüye kullanılması” olarak tanımlanabilir. Dünya Bankası'nın da kullandığı bu tanımlamanın dışında, Kamu Tercih perspektifinden ele alınabilecek en önemli tanımlamalardan birisi de; “yolunda yapılmayan, kurala aykırı uygunsuz, usulsüz iş ve davranışlar. Hukuksal ve sosyolojik anlamda, kamusal görev yetki ve kaynakların toplumsal düzenin temelini oluşturan hukuksal ve siyasi norm ve standartlara aykırı olarak özel çıkarlar için kullanılması” şeklindedir¹²⁸.

¹²⁸ Kemal Özsemerci, **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, Sayıştay Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi:27, Sayıştay Başkanlığı, Ankara, 2003, ss.4-5.

Yolsuzlukla ilgili çalışmalar yapan Uluslararası Saydamlık Örgütü yolsuzluğu; “emanet edilen gücün özel menfaat için kötüye kullanılması” şeklinde tanımlamıştır¹²⁹.

Başka bir çalışmada yolsuzluk; kaynakların kullanılmasında tek başına yetkiyi elinde bulunduran ve bu yetkiyi kötü kullanan, bunun yanında hesap verme sorumluluğu bulunmayan görevlilerin, kişisel menfaatlerini kollamaları sonucu ortaya çıkan bir kavram olarak nitelendirilmiştir. Bu ifadeye göre yolsuzluk kavramı şu şekilde özetlenebilir¹³⁰:

YOLSUZLUK = TEKELCİ YAPILAR + TEK BAŞINA KARAR ALMA YETKİSİ + HESAP VERMEME

Yolsuzluğun açıklanması ve tanımlarının yapılmasında, devletin içindekilerin ve devletin dışındakilerin beraber ortaya konulması gerektiği unutulmamalıdır. Buradan hareketle yolsuzluğu¹³¹;

1. Devletin dışındaki bireylerin kişisel menfaatlerine direkt bir şekilde yarar sağlayacak biçimde,
 - a. Hali hazırda bulunan kanunlardan veya politikalardan kaçınmak yoluyla ve/veya,
 - b. Hali hazırda bulunan kanunların veya politikaların değiştirilmesi ya da kaldırılması yoluyla kamu görevlilerine bir takım menfaatler sağlamaları.
2. Devletin içindeki bireylerin makamları aracılığıyla, kendilerine, ailelerine ve yakın arkadaşlarına,
 - a. Direkt ya da endirekt olarak bir takım menfaatler sağlayarak ya da,
 - b. Bir takım kanun ve politikaları yürürlüğe koymak ya da kaldırarak menfaat elde etmeleri, biçiminde tanımlamak doğru olacaktır.

Yolsuzluğun mahiyeti ve neticeleri, geçmişten günümüze kadar önemli değişiklikler göstermiştir. Yönetici konumunda olan bireylerin uygulamalarının yasal olarak görüldüğü demokrasi öncesi toplumlarda, yolsuzluk konusu önemli bir sorun olarak ortaya çıkmamıştır. Fakat günümüz demokratik toplumlarında, politikacıların

¹²⁹ Transparency International, “What Is Corruption”, <https://www.transparency.org/what-is-corruption#define>, (30.09.2018).

¹³⁰ TEPAV, **Yolsuzlukla Mücadele TBMM Raporu: “Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler, Çözüm Önerileri**, 2. Basım, Matsa Basımevi, Ankara, 2006, s.23.

¹³¹ David Osterfeld, “Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma”, (Çev. Coşkun Can Aktan), **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, (Ed. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan), Takav Matbaası, Ankara, 1994, s.25.

yetkiyi elinde bulundurma gücünü halktan alması, yolsuzluğun yeniden yorumlanmasına ve bu konuyla mücadele edilmesi gerekliliğinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir¹³².

Tablo 8: Dünyada Yolsuzluk Algısı En Yüksek On Ülke (2017)

Sıralama	Ülke	Puan
1	Yeni Zelanda	89
2	Danimarka	88
3	Finlandiya	85
3	Norveç	85
3	İsviçre	85
6	Singapur	84
6	İsveç	84
8	Kanada	82
8	Lüksemburg	82
8	Hollanda	82

Kaynak: Transparency International, “Corruption Perceptions Index 2017”, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017, (30.09.2018).

Tablo 9: Dünyada Yolsuzluk Algısı En Düşük On Ülke (2017)

Sıralama	Ülke	Puan
171	Ekvator Ginesi	17
171	Gine Bissau	17
171	Kuzey Kore	17
171	Libya	17
175	Sudan	16
175	Yemen	16
177	Afganistan	15
178	Suriye	14
179	Güney Sudan	12
180	Somali	9

Kaynak: Transparency International, “Corruption Perceptions Index 2017”, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017, (30.09.2018).

Yukarıdaki tablolarda dünyada yolsuzluk algısı en yüksek ve en düşük on ülke gösterilmiştir. Buna göre 2017 yılı itibariyle yolsuzluk algısı en yüksek on ülke gelişmiş ülkelerden meydana gelmektedir. Diğer bir açıdan bakıldığında, dünyada yolsuzluk algısının en düşük olduğu ülkeler ise az gelişmiş ülkelerdir. Buna göre

¹³² Turgay Berksoy ve Nuh Ekrem Yıldırım, “Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri”, **Journal of Awareness (JoA)**, Cilt:2, Sayı:1, 2017, s.3.

farkındalığı en yüksek ülke İzlanda olurken, en düşük ülke Somali olmuştur. Türkiye ise bu sıralamada 81. sıradadır. Tablolardan da anlaşılacağı gibi yolsuzluk gelişmişlik düzeyleriyle doğru orantılıdır.

Yolsuzluk ile ilgili yapılan tüm tanımlar ve açıklamalar aslında Kamu Tercih Teorisi'ni varsayımlarını ortaya koymaktadır. Temel olarak bakıldığında zaman Kamu Tercih Teorisi'nin ana hatlarını kişisel çıkarlar oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında zaman yolsuzluğun temelinde kişisel çıkarların maksimizasyonu bulunmaktadır. Devletin içinde veya dışında bireyler kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmekte, yetkileri kötüye kullanmakta ve bu şekilde Kamu Tercih Teorisi'nin de temelini oluşturan "bireysel çıkarlarını" gözetmektedirler.

Kamu Tercih Teorisi açısından siyasetçilerin, bürokratların ve seçmenlerin bireysel menfaatlerini en yüksek düzeye çıkarma çabaları şeklindeki hareketleri, yolsuzluğun ortaya çıkmasındaki en önemli sebepler arasında yer almaktadır. Buna göre Kamu Tercih teorisyenleri, devletin piyasaya müdahalede bulunmasının devleti başarısızlığa sürükleyeceğini, devletin başarısızlığı sebebiyle bağlantılı bir şekilde de yolsuzluk kavramının ortaya çıkacağını iddia etmektedir¹³³.

Kamu Tercih Teorisi'nin önemli inceleme alanlarından biri olan yolsuzluk, birçok yöntemle gerçekleştirilmektedir. Bu yöntemlerden en bilineni rüşvettir. Rüşvet, yolsuzluğun en geniş uygulanış biçimlerinden bir tanesi hatta en önemlisidir. Geçmiş toplumlardan günümüz toplumlarına kadar uzanan bir tarihi bulunmakla birlikte halen en önemli toplumsal sorunlar arasında yer almaktadır¹³⁴.

Tüm bu yolsuzluk açıklamalarının yanında yolsuzluk, ister rüşvet aracılığıyla ister başka yollardan yapılsın, gerek siyasi ortamı gerekse ekonomiyi ciddi derecede etkilemekte ve özellikle gölge ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkmasında çok önemli roller oynamaktadır.

1.4.3.1.2. Yolsuzluk – Gölge Ekonomisi

Kamu Tercih Teorisi'nin ele aldığı kavramlardan biri olan yolsuzluk ile devletlerin ortak sorunu haline gelen gölge ekonomisi arasında ciddi bir ilişki bulunmaktadır. Bireysel çıkarlar hem yolsuzluk hem de gölge ekonomisinin temelini

¹³³ Ömer Dönmez, "Kamu Tercih Teorisi Perspektifinden Bürokrat Davranışı, Şeffaflık ve Yolsuzluk, Sistemi Değişecek Türkiye", **Social Sciences Studies Journal**, Cilt:4, Sayı:22, 2018, s.4029.

¹³⁴ Özsemerci, s.16.

oluşturmaktadır. Buradan hareketle iki kavram arasında anlamlı bir bağlantının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Yolsuzluk düzeyinde görülen yükselişin, gölge ekonomik aktivitelerle beraber artması, literatürde incelenmesi gereken bir durum olarak gösterilmektedir. Nitekim bu durum, kendi aralarındaki içsel ilişkisinin ortaya konulması açısından da önem arz etmektedir. Genel olarak bakıldığında gölge ekonomisi ile yolsuzluk arasındaki bağın ortaya konulması konusunda çok fazla çalışma yapılmadığı görülmektedir. Fakat Johnson, Kaufmann ve Lobaton'un birlikte yaptıkları araştırmalar bu konuda önemli verileri ortaya koymuştur. Buna göre, aralarında bazı Latin Amerika, OECD ve geçiş ülkelerinin bulunduğu çalışmada, yolsuzluk seviyesiyle gölge ekonomisi ilişkisi belirtilmiştir. Belirtilen ülkelerdeki yolsuzluk seviyelerinde ortaya çıkan bir puanlık iyileşme, diğer değişkenlerin sabit tutulması kaydıyla, gölge ekonomisinde %8-11 düzeylerinde azalışa sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte, diğer yapılan çalışmalarda farklı oranlarda veriler ortaya çıkmış olsa da çok benzer neticeler elde edilmiştir¹³⁵.

Literatürde yapılan çalışmalar, yolsuzluğun az görüldüğü ülkelerde gölge ekonomisinin de az görüldüğünü göstermektedir. Diğer yandan yasal faaliyetlerin düzenlemesi şeklindeki müdahalelerdeki aşırılık ve yolsuzluk, efektif vergi oranlarını arttırarak şirketlerin gölge ekonomisine yönelmelerine neden olmaktadır. Yukarıda belirtilen durumun tam tersi düşünüldüğünde, gölge ekonomisi boyutlarının fazla olduğu ülkelerde, yolsuzluğun da fazla olduğu görülmektedir. Yolsuzluğun yüksek seviyelerde görülmesi, vergiye tabi gelir ve aktifleri düşürerek sermaye kaçışına sebep olmaktadır¹³⁶. Sermaye kaçışı, uzun dönemde istihdam açısından önemli sorunlara yol açmakta, işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalan bireyler, bunun bir sonucu olarak gölge ekonomisinde faaliyet göstermek durumunda kalmaktadır.

Yolsuzluk ile alakalı yapılan araştırmalarda, bu sorunun basit bir rüşvet ya da haksız menfaat elde etmenin dışında demokrasi için tehdit unsuru oluşturan, gelir dağılımını olumsuz etkileyen ve temelde tüm ekonomiye tesir eden bir kavram olduğu sonucuna varılmıştır. Yolsuzluk gibi kanun dışı bir şekilde sağlanan gelirler gölge ekonomisi vasıtasıyla yasal sisteme aktarılarak ve aynı zamanda birçok yolla

¹³⁵ Harun Bal, "Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği", *Manas Journal of Social Studies*, Cilt:5, Sayı:9, 2004, ss.177-178.

¹³⁶ M. Umur Tosun, "Yolsuzluk Olgusuna Yönelik Yapılan Ampirik Çalışmalar Üzerine Notlar", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:2, 2001, ss.113-114.

aklanarak ekonomi içerisinde olumsuz etki yaratmaktadır¹³⁷. Böylece, bir yandan gölge ekonomisinin boyutları artarken, diğer yandan da yolsuzluk artış göstermektedir. Bu da gölge ekonomisiyle yolsuzluk arasındaki bağı açıkça göstermektedir.

Bu konuda yapılan bir diğer çalışmada, yüksek gelirli ülkelerle düşük gelirli ülkeler karşılaştırılmış ve bu bağlamda gölge ekonomisi ile yolsuzluk arasındaki ilişkinin ortaya konması amaçlanmıştır. Buna göre, yüksek gelir grubunda bulunan ülkelerde, gölge ekonomisinde faaliyette bulunan kişilerin, gölge ekonomisinde faaliyet gösterdikleri ortaya çıktığı zaman yolsuzluğun en önemli araçlarından olan rüşvet vasıtasıyla cezai işlemden kurtulamayacaklarının farkında oldukları ve bu sebeple rüşvet verme girişiminde bulunmayacakları belirtilmiştir. Düşük gelir grubunda bulunan ülkelere bakıldığında ise, gölge ekonomisinde faaliyette bulunan kişilerin rüşvet aracılığıyla ceza almaktan kurtulabilecekleri, bu sebeple yolsuzluğun yüksek gelir grubundaki ülkelere ikame, düşük gelir grubundaki ülkelere tamamlayıcı olduğu ortaya konulmuştur¹³⁸.

Şekil 7: Yolsuzluk - Gölge Ekonomisi İlişkisi

Kaynak: Bağırzade, s.212.

Şekil 7’de gölge ekonomisi ile yolsuzluk arasındaki ilişki gösterilmiştir. Görüldüğü üzere yolsuzluk, kimi zaman gölge ekonomisinin sebebi olabilirken kimi zaman da gölge ekonomik faaliyetlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde gölge ekonomisi, yolsuzluğun bir nedeni durumundayken, diğer açıdan bakıldığında yolsuzluğun bir sonucu olarak da görülebilmektedir.

Gölge ekonomisi ile yolsuzluk arasındaki bağlantıyı ortaya çıkaran bir takım kalemler bulunmaktadır. Bu kalemlerin temelini fonlar oluşturmaktadır. Politik ve

¹³⁷ Abdullah Çavuş, “Kayıt Dışı Ekonomi Yolsuzluk İlişkisi”, 20.02.2018, <http://abdullahcavus.com.tr/kayit-disi-ekonomi-yolsuzluk-iliskisi-abdullah-cavus/>, (01.10.2018).

¹³⁸ İrem Yendi, “Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal Nedenlerinin Analizi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, ss.127-128.

bürokratik aktörlerin fonları kullanarak kişisel menfaatlerini en yüksek düzeye çıkarma gayesinin, bireysel menfaatlerin ardından ilerleyen kişilerin istekleriyle ters düşmesi neticesinde, gölge ekonomisi ve yolsuzluk ile birleşen kayıt dışı devlet üçlüsü ortaya çıkmaktadır¹³⁹.

Gölge ekonomisi ile yolsuzluk arasındaki ilişkide, temel olarak gölge ekonomisi kapsamında her faaliyetin yolsuzluk şeklinde değerlendirilmemesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Buna karşın gölge ekonomisi, kamu kesimini ve kamu kesiminde istihdam edilen bireyleri korunmasız bir şekilde bırakmakta ve bir anlamda yolsuzluğun önünü açmaktadır. Ayrıca piyasanın içinde bulunduğu durum ve ekonomik şartlar, güvenirlilik ile ilgili önemli problemleri ortaya çıkartmakta, sosyal güvenlik ve vergi tutumu toplumda refahı düşürmekte ve bunun yanında adaletsiz bir rekabet ortamı yaratmaktadır. Buna paralel bir şekilde, kamu gelirleri düşmekte ve bunun bir sonucu olarak da yolsuzluk baskısı oluşmaktadır¹⁴⁰. Ayrıca yolsuzluklar, kayıt dışı olarak ortaya çıktığı için yoksulluğa sebep olmakta, yoksulluk da aynı şekilde yolsuzluğun yükselmesinin önünü açmaktadır¹⁴¹.

Yapılan araştırmalar, yolsuzluk kavramının içinde barındırdığı kayıt dışı kazançların son 30-40 yılda ivme kazandığını ortaya koymaktadır. 1960'lı yıllarda yetersiz sermaye birikimi ve 1970'li yıllarda etkisini gösteren stagflasyon, şirketlerin zor durumda kalmasına yol açmış, işsizlikte görülen artışla birlikte, bireyler ücret ayrımı yapmadan, her fiyat düzeyinde çalışmak durumunda kalmıştır. İşçilerin istihdam konusunda yaşadığı bu olumsuz durum, onları gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye itmiştir. Tüm bu yaşananlar, gölge ekonomisinin büyümesine, gölge ekonomisindeki büyüme de yolsuzluk ekonomisinin genişlemesine neden olmuştur¹⁴².

Yolsuzluk, gölge ekonomisine farklı şekillerde etkide bulunabilmektedir. Bunların ilki, kural ve düzenlemelerin fazlalığı durumunda gölge ekonomisinin GSYH'ye oranının da fazla olması durumudur. Kamu görevlileri tarafından kayırmacı uygulamaların yükselmesi, daha fazla kişinin gölge ekonomisinde faaliyet göstermesine neden olmaktadır. Bir diğeri, yolsuzluk sebebiyle mükelleflerin vergi ve

¹³⁹ Haşim Akça, İlder Ünlükaplan ve Volkan Yurdadoğ, "Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Devlet", **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2016, ss.223-224.

¹⁴⁰ Hülya Kirmanoğlu ve K. İpek Miscioğlu, **Yolsuzluk Raporları 2016: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2016, s.3.

¹⁴¹ Sadettin Gültekin, "Etik Yönetim Yolsuzluk ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme", **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Sayı:14, 2015, s.412.

¹⁴² Ayfer Gedikli, "Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme", **Öneri Dergisi**, Cilt:9, Sayı:36, 2011, s.177.

devlet algısının zedelenmesi sonucunda gönüllü uyumun da zarar görmesi ile gölge ekonomisine geçişlerin olması durumudur. Son durum ise, gölge ekonomisinin kamu hizmetlerinin yetersizliği sonucu artış göstermesidir. Bu üç etkiye bakıldığında, kamu görevlilerinin ahlaki normlara uygun bir şekilde davranmaları, bireylerin devlet ve vergi ile ilgili algılarını olumlu yönde etkileyecek böylece gölge ekonomisine yönelmelerde düşüş yaşanacaktır¹⁴³.

Yolsuzluk, genellikle gölge ekonomisinde faaliyet göstermek için ödeme yapma şeklinde ortaya çıkmaktadır. Bu şekilde, gölge ekonomisi girişimcileri devlet tarafından tespit edilemeyeceğinden emin olmaktadır. Burada yolsuzluk, gölge ekonomisinin genişlemesi için gerekli olduğundan, aynı zamanda yer altı faaliyetlerin rüşvet ve yolsuzluğa ihtiyaç duyduğundan dolayı, gölge ekonomisi ve yolsuzluğun birbirlerini kuvvetlendirmeleri muhtemel olduğu sonucuna varmak yanlış olmayacaktır¹⁴⁴.

Görüldüğü üzere gölge ekonomisi ile yolsuzluk arasında önemli bir ilişki olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Kamu Tercih Teorisi'nin üzerinde durduğu en önemli konu olan “kişisel çıkar” kavramı, hem yolsuzluğun hem de gölge ekonomisinin temelini oluşturmaktadır. Bu temelden hareketle yukarıda belirtilen açıklamalar doğrultusunda, Kamu Tercih Teorisi'nin önemli bir konu başlığı olan yolsuzluk ile ülkelerin ciddi sorunları arasında yer alan gölge ekonomisi arasında anlamlı bir bağın olduğu ortaya çıkmıştır.

1.4.3.2. Kamu Tercih Teorisi Açısından Rant Kollama – Gölge Ekonomisi İlişkisi

Rant kollama, Kamu Tercih Teorisi'nin varsayımlarından biri olan “devletin başarısızlığı”nda rol oynayan önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Tıpkı yolsuzluk olgusunda olduğu gibi rant kollamada da kişisel menfaatler ön plandadır. Bu açıdan rant kollama ile gölge ekonomisi arasında bir ilişki olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

¹⁴³ Coşkun Can Aktan ve Fatih Savaşan, **TYEC Projesi: Türkiye’de Kamu Hizmetlerinde Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi**, Araştırma No. 3: Kayıt Dışı Ekonomi, 2009, ss.11-12.

¹⁴⁴ Axel Dreher and Friedrich Schneider, “Corruption and The Shadow Economy: An Empirical Analysis”, **CESifo Working Paper**, No:1653, Category 1: Public Finance, 2006, p.5.

1.4.3.2.1. Rant Kollama Kavramı

Rant kollama kavramının tanımını yapmadan önce, rant sözcüğünün hangi anlamda kullanıldığını ifade etmek, rant kollamayı daha iyi anlamada yardımcı olacaktır. Rant, en temel şekilde toprağın kullanım fiyatıdır. Daha detaylı şekilde ele alındığında ise rant; “üretim faktörlerinden toprağın ve diğer kaynakların (madenler, petrol yatakları, ormanlar vb.) üretimden aldığı paya verilen isimdir.” Rant, toprağın sınırlı ve kıt bir kaynak olması sebebiyle meydana çıkmaktadır¹⁴⁵.

Rant kollama kavramına bakıldığında, literatürde birçok farklı tanım yapıldığı görülmektedir. Bir tanıma göre rant kollama, “kişilerin devletin koruma kalkını, kaynak israfına yol açacak şekilde servet transferi peşinde koşmalarıdır”. Başka bir ifadeye göre, “gerçekte verimliliği arttırmayan ya da azaltmayan bir konuda bir kişinin yatırım yaparak, kendisine özel bir konum ya da tekel gücü sağlayarak gelirlerini arttırması” rant kollama olarak tanımlanmıştır. Ayrıca, “yapay olarak icat edilen transferleri elde etmek için kaynakların israf edilmesine yönelik faaliyetler”, rant kollamanın başka bir ifade ediliş biçimidir¹⁴⁶.

Rant kollama kavramı ilk olarak Anne Krueger tarafından ekonomi biliminde ortaya konulmuştur. Kruger, 1974 senesinde yazmış olduğu “Rant Kollayan Toplumun Politik İktisadı” isimli çalışmasında, baskı ve çıkar gruplarının ithalat izni için lisans belgelerini alabilmek adına gösterdikleri faaliyetleri rant kollama şeklinde isimlendirmiştir. Krueger’den önce aslında Tullock da rant kollama ile ilgili çalışmalar yapmış fakat Tullock rant kollama şeklinde bir ifadeye yer vermemiştir. Yaptığı “Tarifeler, Monopoller ve Hırsızlığın Refah Maliyetleri” başlıklı çalışmada, baskı ve çıkar gruplarının gümrük vergisi kollama ve tekel ayrıcalığı sağlama faaliyetlerinin ve bu gayede yapılan harcamaların refah kazancını ve kaybını ortaya koymuştur¹⁴⁷.

Rant kollama çok basit bir şekilde; yurt içinde faaliyet gösteren bir otomobil şirketinin, yabancı otomobillerin kendi ülkesinin piyasasına girmesini istememesi sonucu, yabancı otomobillere uygulanan gümrük vergisini arttırmak maksadıyla milletvekillerine birer otomobil hediye etmesi şeklinde örneklendirilebilir. Bunun

¹⁴⁵ Can Aktan, “Rant Kollama Nedir?”, http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/rant-kollama/rant_kollama_nedir.htm, (02.10.2018).

¹⁴⁶ Sibel Cengiz ve Soner Uysal, “Rant ve Rant Kollama: Muğla İli Ortaca İlçesi Gökbel Köyü 2B Tarım Arazileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **V. Anadolu International Conference in Economics**, Eskişehir, 11-13 Mayıs 2017, ss.3-4.

¹⁴⁷ Coşkun Can Aktan, “Politikada Rant Kollama”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:26, Sayı:4, 1993, ss.120-121.

yanında rant kollayan kişiler elde ettikleri rantın, uygulamadan görülecek zarardan daha büyük olduklarına inanmaları durumunda, rant kollamak için ayrıca motive olarak rant kollama boyutlarını arttırabilirler¹⁴⁸.

Rant kollama faaliyetlerine başka bir örnek olarak; bireylerin ellerinde bulunan taşınmazların imar durumlarının, bahsedilen taşınmazların değerini ciddi derecede yükseltmesi biçiminde değiştirilmesi maksadıyla bu durumun içinde bulunan bireylere çıkar sağlanması şeklindeki faaliyetler verilebilir¹⁴⁹.

Kamu Tercih Teorisi açısından rant kollama kavramında, temel olarak kişisel menfaat ilkesi ortaya çıkmaktadır. Kamu Tercih Teorisi'ne göre, siyasi süreçte rol alan karar alıcılar "özel fayda" yani "özel çıkar" peşinde koşmaktadır. Siyasi sürecin talep kısmında bulunan baskı ve çıkar grupları ya da bireyler (bireyler rant kollama konusunda çok etkili değillerdir), kamu kaynaklarından kişisel menfaatleri yönünde yararlanma gayreti içinde buldukları zaman siyasi sürecin arz tarafı üzerinde etkin bir duruma gelmeye çalışmaktadırlar. Bunu gerçekleştirebilmek adına farklı yöntemler kullanma yoluna gitmekte, bu kapsamda lobiler oluşturarak mecliste siyasetçileri etkileme çabalarına girişmektedirler. Ayrıca sadece talep tarafında değil aynı zamanda arz tarafında (siyasetçiler, bürokratlar) da rant kollama etkinliğinin gerçekleşme durumu görülebilmektedir¹⁵⁰.

Kamu Tercih teorisyenleri; yasama, yürütme ve yargı organlarıncaya yapılan faaliyetlerin, baskı ve çıkar grupları tarafından zedeleneceğinin altını çizmektedir. Ayrıca teorisyenler baskı ve çıkar gruplarının, elinde bulundurdukları seçim gücünü ortaya koyarak lobicilik hareketlerine giriştiklerini, yalnızca kişisel menfaatlerini düşünerek devleti kanalize ettiklerini savunmaktadır. Kamu Tercih Teorisi'nde rant kollama şeklinde isimlendirilen bu faaliyetler, siyasi istikrarsızlığa sebep olarak yolsuzluğun önünü açmaktadır¹⁵¹.

Görüldüğü üzere Kamu Tercih Teorisi'nin temel varsayımlarından rant kollama oldukça önemli bir kavramdır. Rant kollama faaliyetlerinde, kişilerin kendi menfaatleri peşinde koşmaları, rasyonel bir varlık olmaları ve etkinliklerin yalnızca

¹⁴⁸ İsmail Kurun, "Reform ve Çıkar: Kamu Tercih Teorisi Perspektifinden Kamu Yönetimi Temel Kanunu Projesi", **Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2018, s.89.

¹⁴⁹ Hasan Aykın, "Rant Sağlama- Rant Kollama (Rent Seeking)", **Vergi Dosyası**, 03.04.2017, <https://vergidosyasi.com/2017/04/03/rant-saglama-rant-kollama-rant-seeking/>, (04.10.2018).

¹⁵⁰ Asuman Altay, **Politik Süreçte Rant Kollama Teorisi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995, s.40.

¹⁵¹ Gökhan Erkal, Merter Akıncı ve Ömer Yılmaz, "Politik İstikrarsızlık ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi", **Ege Akademik Bakış**, Cilt:15, Sayı:3, 2015, ss.330-331.

politik mübadele şeklinde gerçekleşmesi, rant kollamanın bütünüyle Kamu Tercihi Teorisi'ni oluşturan varsayımlardan oluştuğunu ortaya koymaktadır¹⁵².

Son olarak, rant kollama ile ilgili Kamu Tercihi teorisyenlerinden Buchanan; “rant kollama konusunda daha kapsamlı araştırmalar yaparak konuyu kamuoyunun bilgisine sunmalıyız. Eğer bunu yapabilirsek o zaman toplum, devletin sınırlanması yönünde anayasal reform yapmanın gereğini, önemini ve hatta zorunluluğunu anlamış olur” şeklinde açıklama yaparak rant kollama sorununa değinmiş, bu konuyla mücadelenin gerekliliğini ifade etmiş ayrıca halkın farkındalığını arttırarak ve devlet müdahalesini sınırlandırılarak bu sorunu ile baş edilebileceğini belirtmiştir¹⁵³.

1.4.3.2.2. Rant Kollama – Gölge Ekonomisi

Rant kollama kavramının “bireysel çıkarlar” üzerine kurulu olması sebebiyle gölge ekonomisi ile arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Yapılan araştırmalar rant kollama faaliyetlerinin gölge ekonomisinin tetikleyicisi durumunda olduğunu ortaya koymaktadır.

Rant kollama faaliyetleri genel olarak ekonomide negatif etki yaratmaktadır. Rant kollama olgusu, uzun vadede yabancı ve büyük firmaların yapmayı planladıkları yatırımlara ket vurmakta ayrıca, sektörlerin kayıt dışına yönelmesine sebep olmaktadır. Bu faaliyetlerin ortaya çıktığı bazı durumlarda vergi artışının da yaşanması söz konusu olmaktadır. Bu durum bireylerin, artan vergiler sebebiyle gölge ekonomisine yönelmesi sonucunu doğurmakta, devletin vergi gelirleri azalmakta bu da kamu mallarının sunumunda bir düşüş yaşaması anlamına gelmektedir¹⁵⁴.

Rant kollama faaliyetlerine yatırım ve yenilikler açısından bakıldığında gölge ekonomisi ile olan ilişkisi daha açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Yeni kurulan şirketler, üretim aşamasında eski şirketlere nazaran birçok olumsuz koşulla baş etmek durumundadır. İlk olarak yeni şirketler, hali hazırda kurulmuş olan lobilerde ve hükümette herhangi bir seçkin güce sahip değildir. Fakat eski şirketlere bakıldığında, bu şirketlerin, hükümetin bir kısmını oluşturdukları görülmektedir. Yeni ya da yenilikçi şirketler açısından bakıldığında, bu güce sahip olabilmek için rant kollama

¹⁵² Altay, ss.40-41.

¹⁵³ Aktan, Politikada Rant Kollama, s.136.

¹⁵⁴ Metin Meriç, “Yolsuzluk Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı:12, 2004, s.78.

faaliyetleri ön plana çıkmaktadır. Bu sorun, eski ve yeni şirketlerin aynı anda rant kollama peşinde koştuklarında, daha büyük bir sorun halini almaktadır. Fakat sonuç olarak, gücü elinde bulundurmayan yenilikçi şirketler, hükümetler tarafından tamamen bu yarışın dışında bırakılma durumuyla karşılaşabilmektedir. Dolayısıyla yeni şirketler, rant kollama sebebiyle yenilik yapmak ve piyasada faaliyet göstermekten büsbütün feragat etmek durumunda kalmaktadır¹⁵⁵.

Yukarıda bahsedilen bu durumda, rant kollayan eski şirketlerle mücadele edemeyen yeni ya da yenilikçi şirketler, kayıtlı piyasada faaliyet göstermekten vazgeçip, kayıt dışı piyasada faaliyet gösterme eğilimine girerler. Rant kollama yarışı sonucu resmi ekonomide ayakta kalamayan şirketler, yatırımlarını gölge ekonomisine aktararak hem devletin yüklediği maliyetlerin dışında kalır hem de hükümetin gücünden yararlanan şirketlerle mücadele etmek durumunda kalmamış olurlar. Bu şekilde rant kollama faaliyetleri, gölge ekonomisini beslemekte aynı zamanda gölge ekonomisini cazip kılmaktadır.

Gölge ekonomisinin boyutlarının artmasında, siyasi partiler ile seçmenler arasındaki menfaat ilişkisinden de söz etmek mümkündür. Siyasetçiler, gölge ekonomisinden sürekli dert yanmakta fakat bu konuda gereken gayreti göstermemektedir. Bu açıdan bakıldığında rant kollama çok önemli bir detay olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumsal yapı içinde politikacı ve bürokratlar, rant kollama düşüncesiyle, gölge ekonomisi ile etkin bir şekilde mücadele etmeye gereken ilgiyi göstermemektedir¹⁵⁶. Bu durum rant kollamanın gölge ekonomisiyle mücadelenin önünde önemli bir engel olduğunu kanıtlamaktadır.

Rant kollamanın gölge ekonomisi ile olan ilişkisini ortaya koyan kalem, yolsuzlukta olduğu gibi bütçe dışı fonlardır. Vergi ödemekle yükümlü kişilerin ödedikleri vergiler, fonlar vasıtasıyla kime ve neden verildiği ortaya konmayan bir rant ekonomisinin aracı şekline bürünmüştür. Bu fonlardan hayali yatırımcılara çok yüksek meblağlarda tutarlar aktarılmıştır. Meclis denetiminin dışında tutularak etkinlik gösteren fonlar üzerinden yasama, yürütme, yargı denetiminden bahsetmek imkan dahilinde değildir. Bu sebeple fonlar, rant kollamanın giderek artmasında ve bunun bir

¹⁵⁵ M. Okan Taşar, "Rant Kollama ve Ekonomik Kalkınma", **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1-2, 1999, s.354.

¹⁵⁶ Akça ve diğerleri, s.215.

sonucu olarak da gölge ekonomisinde yaşanan genişlemede bir aktör görevi görmüştür¹⁵⁷.

Kamu Tercih Teorisi açısından rant kollama aktivitelerinin en büyük sebebi olarak devletin yaptığı düzenlemeler ön plan çıkmaktadır. Rant kollama aktiviteleri, tıpkı kayıt dışı ekonomik faaliyetler gibi bir yandan gelir dağılımını olumsuz bir şekilde etkilerken aynı zamanda kaynak dağılımında etkinliği de bozmaktadır. Rant elde etmeye çabalayan bireylerin çıkarları yönünde gerçekleştirilen düzenlemeler, bu kesimin dışında kalan bireylerin üzerine maliyet oluşturmakta, bu maliyetler de kaynakların doğru olmayan bir şekilde dağılımına sebep olmaktadır¹⁵⁸. Ayrıca önemli bir nokta da düzenlemelerin dışında kalan bireyleri nasıl hareket ettikleri ile ilgilidir. Bu noktada bireyler, kayıtlı ekonomiden ayrılma yolunu seçebilmektedir. Yine özel çıkarların ön plana çıktığı bu durumda, düzenlemelerin dışında kalan kişiler, gölge ekonomisinde faaliyet göstermelerinin kendileri için daha iyi bir seçenek olduğunu düşünerek, faaliyetlerini gölge ekonomisine kaydırabilmekte ve gölge ekonomisinde genişlemeye sebep olabilmektedir.

Özetlemek gerekirse, Kamu Tercih Teorisi temellerinin bireysel çıkarlar üzerine kurulmuş olması, gölge ekonomisi ile arasında güçlü bir ilişki bulunmasına sebebiyet vermektedir. Kamu Tercih Teorisi'nin temel ilgi alanlarını oluşturan yolsuzluk ve rant kollama kavramları, Kamu Tercih Teorisi'nin gölge ekonomisiyle olan ilişkisini açıkça ortaya koymakta ve gölge ekonomisiyle mücadele edilmesi gerekliliğini de açığa çıkarmaktadır. Bu kapsamda, bir sonraki kısımda gölge ekonomisi ile mücadele konusuna değinilecek ve dünyada ve Türkiye'de gölge ekonomisiyle mücadele politikaları ortaya konacaktır.

¹⁵⁷ Özsemerci, s.40.

¹⁵⁸ Coşkun Can Aktan ve Serdar Yay, "Regülasyonların Politik İktisadı: Regülasyonların Etkileri, Fayda ve Maliyetleri", **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2016, ss.89,97.

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE GÖLGE EKONOMİSİYLE MÜCADELE

Gölge ekonomisi ilk bölümde de belirtildiği gibi oldukça karmaşık ve devletleri etkileyen küresel bir sorundur. Gölge ekonomisinin gerek ortaya çıkardığı problemler gerekse dünya çapında ulaştığı boyutlar, bu konu üzerinde çalışmaların artmasına ve bu olguyla mücadele etme gerekliliğinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Gölge ekonomisinin ortadan kaldırılması hususunda, öncelikle etkin bir mücadele yönteminin belirlenmesi konusu ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında mücadelede hangi tedbirlerin alınacağı ortaya konulmalı ve bu tedbirler hayata geçirilmelidir. Bununla birlikte gölge ekonomisi ile mücadele politikaları belirlenmeden önce ilke ve esaslar tayin edilmeli, daha sonra bu politikalar ortaya konulmalıdır. Buna göre¹⁵⁹:

- Gölge ekonomisiyle mücadelede hangi tedbirlerin, nasıl ve hangi zamanda uygulanacağını ortaya koyan bir plan oluşturulmalı,
- Gölge ekonomisi ile mücadele bir devlet politikası haline getirilmeli,
- Kısa vadede önemli sonuçlar elde edilemeyeceğinden yola çıkılarak, gölge ekonomisiyle mücadele uzun vadeli olarak düşünülmeli ve buna göre hareket edilmeli,
- Gölge ekonomisi ile etkin bir şekilde başa çıkabilmek adına toplumdaki her kesimin desteği alınmalı,
- Gölge ekonomisinin tamamen yok edilemeyeceği bilinciyle, devletlerin kendi kayıt dışılık oranlarını belirleyip, gölge ekonomisinin o oranlarda seyretmesi için çaba gösterilmez.

Belirlenen ilke ve esaslar çerçevesinde hükümetlerin gölge ekonomisi ile mutlak surette mücadele etmeleri gerekmektedir. Gölge ekonomisi ile mücadele edilmemesi durumunda, kayıt dışılık ekonominin tamamını ele geçirecek ve kamu hizmet veremez bir hal alacaktır. Bu olgu ile mücadelede ilk başta onu yaratan ana etken belirlenip ortadan kaldırılmalı, daha sonrasında diğer kurumlar ile ortak bir

¹⁵⁹ Suphi Aslanoğlu ve Seyfi Yıldız, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması”, *Sosyoekonomi*, Cilt:6, Sayı:6, 2007, s.140.

şekilde hareket edilip haksız rekabetin önüne geçilmeli ve sosyal adalet oluşturulmalıdır¹⁶⁰.

Gölge ekonomisi gibi önemli bir problemin ortadan kaldırılması, mali, sosyal ve ekonomik bir takım problemlerde de azalış görülmesinin önünü açacak ancak tam anlamıyla bir çözüm olamayacaktır. Bu açıdan gölge ekonomisinin tamamen ortadan kaldırılamayacağı göz önüne alındığında, gölge ekonomisi ile mücadelenin marjinal maliyetinin, elde edilen marjinal faydaya eşit veya küçük olması gerekliliği ortaya çıkmaktadır¹⁶¹.

Gölge ekonomisi ile mücadelede bilinmesi gereken önemli noktalardan biri, hemen bu konuda başarı elde etmenin olası olmadığıdır. Uzun bir dönem içerisinde, sabırlı bir şekilde, alınan önlemlerin kararlı bir biçimde uygulanması önem arz etmektedir. Bundandır ki, kayıt altında bulunmayan ekonomiyi kayda almak adına, hem kısa hem de uzun dönemde başarılı bir grafik çizmek önemli bir gerekliliktir¹⁶².

Gölge ekonomisinin ortadan kaldırılması, daha doğru bir ifadeyle boyutlarının azaltılması hususunda birçok farklı düşünce bulunmaktadır. Bu düşüncelerin odak noktasını vergiler oluşturmaktadır. Gölge ekonomisi sorununa genel olarak vergi sisteminde değişiklik yapılarak çözüm üretilebileceği konuşulmaktadır. Ancak yalnızca vergi sisteminde yapılacak değişim ile gölge ekonomisinin önüne geçilemeyeceği açıktır. Gölge ekonomisi, bir ülkenin tüm ekonomik alt yapısı ile bağlantılı bir konudur. Bu sebeptendir ki gölge ekonomisi ile mücadelede ülkelerin yalnızca vergi ile ilgili değil, diğer birçok konuda değişiklik yapmaları bir zorunluluktur¹⁶³.

Gölge ekonomisinin önüne geçmek adına devletlerin; kurumsal kalitelerini yükseltmeleri, bunu gerçekleştirmeleri için de yukarıda belirtildiği gibi sadece vergi ile ilgili değil hukuki ve idari düzenlemeler de yapmaları gerekmektedir. Bilhassa hukukun üstünlüğü ve bağımsızlığının sağlamak açısından gerçekleştirilecek düzenlemeler büyük önem arz etmektedir. Bunun yanında gölge ekonomisinin boyutlarının ekonomik büyüme, gelir dağılımı adaletsizliği, kamu hizmet kalitesi gibi

¹⁶⁰ Ay, s.58.

¹⁶¹ Neslihan Koç, “Mali, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2016, s.89.

¹⁶² Burcu Gediz Oral, Tuğba Arpazlı Fazlılar ve Özgür Emre Koç, “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Bir Öneri: Vergi Denetim Üst Kurulu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2015, s.140.

¹⁶³ Bilen, ss.137-138.

hususlar üzerinde önemli etkilerde bulunduğu bilinmektedir. Bu durum, devletlerin gölge ekonomisiyle mücadele etmelerinin önemini açıkça ortaya koymaktadır¹⁶⁴.

Sonuç olarak bakıldığında, gölge ekonomisinin bazı olumlu etkileri olsa da olumsuz etkileri ve ortaya çıkardığı neticeleri daha fazla ön plana çıkmaktadır. Gölge ekonomisi sebebiyle devletin uğradığı kayıplar, kamu hizmetlerinin optimum olarak gerçekleştirilememesine ve ekonomik anlamda hedeflerin tutturulamamasına sebebiyet vermektedir. Bunun neticesinde ortaya çıkan zarar, sadece bir kesimi değil, toplumun tümünü etkilemektedir¹⁶⁵. Bahsedilen bu durum gölge ekonomisi ile mücadele etmenin temelini ortaya koymaktadır. Gölge ekonomisi toplumun tümünü olumsuz bir şekilde etkilemekte ve bu sebeple gölge ekonomisi ile ciddi bir şekilde mücadele etmek gerekmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde, gölge ekonomisinin detaylı bir şekilde açıklanması ve bu sorunla mücadele etmenin gereklilikleri belirtildikten sonra, ikinci bölümde gölge ekonomisi ile mücadelede dünyada ve Türkiye’de hangi adımların atıldığı ve gölge ekonomisine karşı hangi önlemlerin alındığı konusu ortaya konmuştur. Bu kapsamda, Kamu Tercihi Teorisi ile arasında önemli bir bağ olan bu kavram ile başa çıkmanın devletler açısından ne kadar önemli olduğu ve gölge ekonomisi ile mücadeleyi her şeyden önce bir devlet politikası haline getirmenin gerekliliği açığa çıkacaktır.

Çalışmanın bu bölümünde gölge ekonomisinin boyutları ve dünyadaki gelişimi ele alınmıştır. Dünyada seçili dört ülke olan Almanya, Bulgaristan, Brezilya ve Rusya bu bölümde incelenecek, gölge ekonomisi ile mücadele politikaları belirtilmiştir. Dünyadaki durum ele alındıktan sonra Türkiye’de gölge ekonomisiyle mücadelede plan ve programlar incelenmiş, daha sonra gölge ekonomisiyle mücadelede uygulanan kamu politikalarına yer verilmiştir.

¹⁶⁴ Erdoğan Teyyare, “OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2018, s.63.

¹⁶⁵ Ayhan Kapusuzoğlu, “Kayıt Dışı Ekonominin Oluşum Nedenleri ve Etkileri”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:15, Sayı:15, 2007, s.88.

2.1. GÖLGE EKONOMİSİNİN BOYUTLARI

Gölge ekonomisi her geçen gün ülkeler açısından önemli sorunlar teşkil etmektedir. Gölge ekonomisinin boyutları, tüm dünyada gün geçtikçe artış göstermekte bununla birlikte gölge ekonomisinin etki alanı sürekli olarak yayılmaktadır. Bu durum ülke ekonomilerini zor duruma sokmaktadır.

Gölge ekonomisi, az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde de ciddi boyutlara ulaşmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde, genel olarak ekonominin ve vergi sistemlerinin bir düzene oturtulamamış olması, gölge ekonomisi boyutlarının daha da artmasına sebep olmaktadır¹⁶⁶.

Gölge ekonomisi, ülkelerin gelişmişlik düzeyleri ile direkt olarak ilgili bir kavramdır. Bu sebeple gölge ekonomisi, gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde daha yüksek boyutlarda görülmektedir. Gölge ekonomisinin boyutlarının belirlenmesinde, ülkelerin kendi özellikleri mutlaka dikkate alınmalı ve ona göre değerlendirme yapılmalıdır¹⁶⁷.

Gölge ekonomisinin resmi ekonomi üzerinde gösterdiği etki ve sebeplerinin tam olarak tespit edilebilmesi adına öncelikle boyutlarının ortaya konulması önem arz etmektedir. Bununla birlikte gölge ekonomisi, ülke ekonomilerinin istatistiklerini de etkilemekte, ekonomik göstergelerin yanlış bir şekilde yorumlanmasına sebep olmaktadır. Gölge ekonomisinin boyutlarının ortaya konmasının temel nedeni, resmi ekonomi üzerindeki tesirinin tespitine ve ülkelerin hayata geçirdikleri ekonomi politikalarında elde edilmek istenen sonuçlara tam olarak ulaşılmasına katkıda bulunmaktır¹⁶⁸. Ancak şu konu da göz ardı edilmemelidir ki, gölge ekonomisinin boyutlarını ortaya çıkarmaya yönelik tüm çalışmaların neticelerini yalnızca tahminler oluşturmaktadır. Bunun sebebi, gölge ekonomisinin gerçek boyutlarıyla ortaya çıkarmanın mümkün olmamasından gelmektedir¹⁶⁹.

Bu bağlamda gölge ekonomisinin boyutlarını hem Türkiye hem de diğer dünya ülkeleri açısından incelemek gerekmektedir. Gölge ekonomisinin boyutlarının ortaya

¹⁶⁶ Rüknettin Kumkale, "Kayıt Dışı Ekonomi", **Dünya Gazetesi**, 07.04.2015, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kayit-disi-ekonomi/23521>, (17.09.2018).

¹⁶⁷ Ramazan Kılıç ve Özer Özçelik, "Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, 2006, s.339.

¹⁶⁸ Asiye Tütüncü ve Hilmi Zengin, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Tahmini", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:2, 2016, s.196.

¹⁶⁹ Bekir Sami Oğuztürk ve Ertuğrul Kutay Ünal, "Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları", **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:28, 2017, s.327.

konulması hem gölge ekonomisine yol açan etkenlerin ortaya konmasına hem de gölge ekonomisinin etkilerinin belirtilmesine yardımcı olacaktır.

2.1.1. Türkiye’de Gölge Ekonomisinin Boyutları

Türkiye’de gölge ekonomisinin boyutlarına bakıldığında, bu konu ile ilgili çalışmaların 1990 yılı itibariyle ivme kazanmaya başladığı görülmektedir. Kayıt dışı ekonomik faaliyetler, 1980’li yıllarda “vergi kaybı” şeklinde belirtilmiş ve bu konuya vergisel olarak yaklaşmıştır. Bununla birlikte, 1970’li yıllarda iş imkanlarının daha yüksek düzeylerde olması itibariyle köyden şehre göç hareketleri başlamış, bu durum gecekondulaşma ile birlikte ucuz ve kayda geçirilmeyen istihdam olgusunu yaratmıştır. Şehirlere göç eden kişiler bir süre sonra kayıt dışı, resmi olmayan iş alanlarının şehirlerde artış göstermesine sebep olmuştur. 1980’li yıllarda liberal ekonomi politikalarının yanında emeğin ulusal gelir içerisindeki oranının sermaye lehine azalış göstermesi de gölge ekonomisinin hızla yükselmesine neden olmuştur¹⁷⁰.

Son dönemlere bakıldığında, Türkiye’nin en büyük sorunlarından enflasyonun kronik bir hal alması, spekülatif kazançların artışı, adil olmayan gelir dağılımı ve bazı ekonomik aktivitelerin denetime tabi tutulmaması, gölge ekonomisinin boyutlarının artmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte bazı aktiviteler, nitelikleri itibariyle kayıt dışında tutulmuş ve burada en büyük payı tarımsal aktiviteler almıştır. Bu durum, tarıma dayalı hammadde işleten sektörlerde gölge ekonomisi boyutunun daha yüksek olması sonucunu doğurmuştur¹⁷¹.

Tablo 10: Türkiye’de 2005 Yılı Öncesi Gölge Ekonomisinin Ortalama Boyutu

<i>Dönemler</i>	<i>Gölge Ekonomisinin Ortalaması (%)</i>
1968-1979	34,0
1980-1988	31,9
1989-2000	50,8
2001-2005	55,8
1968-2005	41,7

Kaynak: Adem Kalça ve Aykut Ekinci, “Kayıt Dışı Ekonomi ve İktisadi Dalgalanmalar İlişkisi: Türkiye (1968-2005)”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:17, Sayı:3, 2008, s.216.

¹⁷⁰ Ahmet Salih İkiz, **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000, s.56.

¹⁷¹ Mustafa Ali Sarılı, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler“, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:41, 2002, s.38.

Tablo 10’da, 2005’e kadar olan dönemde Türkiye’de gölge ekonomisinin boyutları gösterilmiştir. 1989’a kadar Türkiye ortalamalarında gezinen gölge ekonomisi, 1989 yılından sonra büyük bir artış göstermiştir. 1989 yılına kadar %30’larda seyreden gölge ekonomisi ortalaması 1989 yılından sonra %50’lere ulaşmıştır. 2000 yılından sonra artışına devam etmiş, 2001-2005 yılında ortalama olarak %55,8’e ulaşmıştır.

Tablo 11: Türkiye’de Gölge Ekonomisinin Boyutları (2005-2016)

<i>Yıllar</i>	<i>Gölge Ekonomisi Oranı (%)</i>
2005	30,7
2006	30,4
2007	29,1
2008	28,4
2009	28,9
2010	28,3
2011	27,7
2012	27,2
2013	26,5
2014	27,2
2015	27,8
2016	29,2

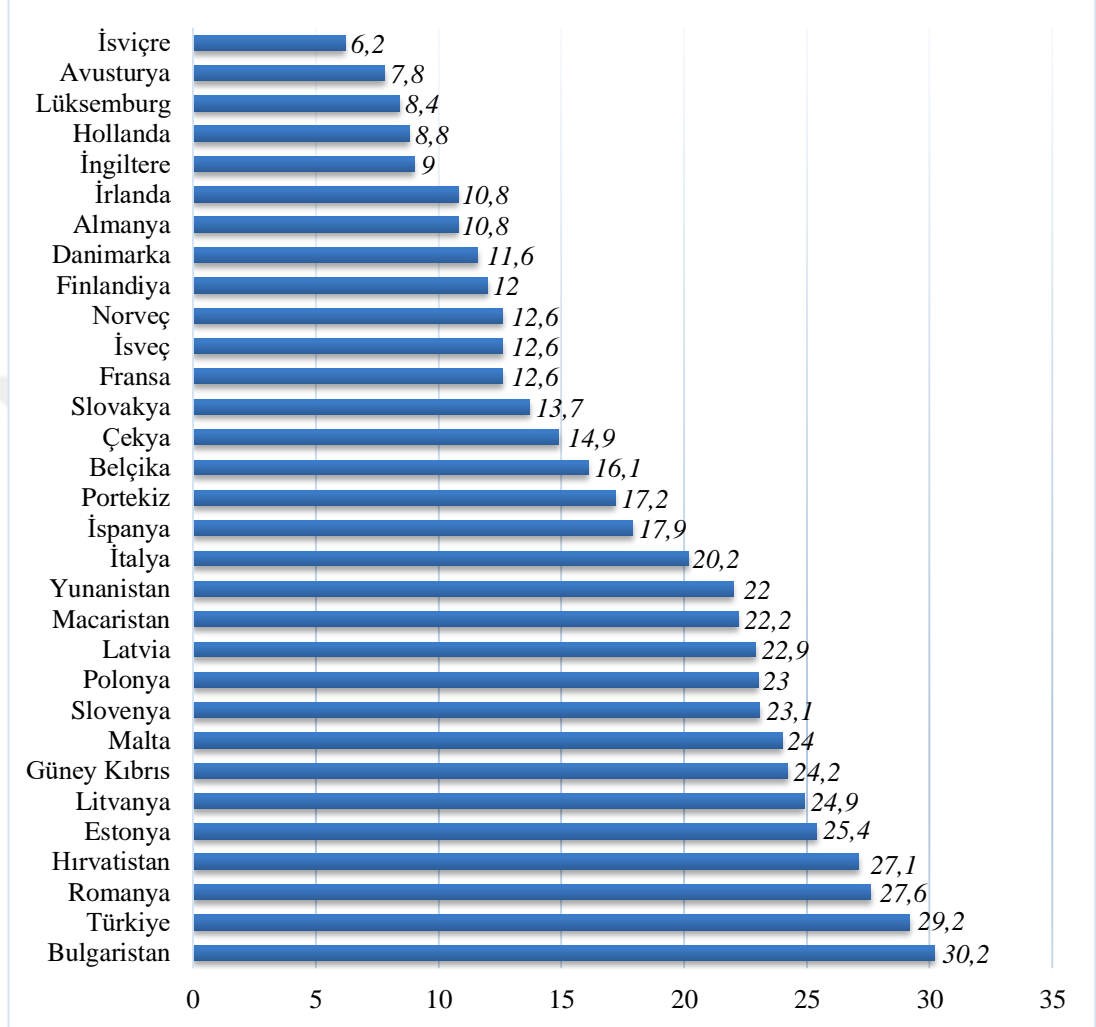
Kaynak: Friedrich Schneider, “Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly Developed Countries: Selected New Rules“, **CESifo DICE Report**, No:4, 2016, p.49.

Tablo 11’de, Türkiye’de 2005 yılı ile 2016 yılları arasındaki gölge ekonomisi boyutları görülmektedir. Bu yıllar arasında gölge ekonomisi oranları incelendiğinde, 2005 yılından 2013 yılına kadar düzenli bir şekilde düşüş görülmektedir. Fakat 2013 yılından bir yıl sonra yaklaşık bir puanlık artışla 2014 yılına girilmiştir. 2014 yılından 2016 yılına kadar ise gölge ekonomisi, resmi ekonominin içerisinde bulunduğu durum neticesinde düzenli bir artışa girmiş ve son olarak GSMH içindeki payını %29,2’ye çıkarmıştır.

1989 yılından sonraki dönemde, gölge ekonomisi oranlarının artışa geçmesini finansal serbestleşme kararına bağlamak mümkündür. Türkiye’de 1980 yılı sonrasında ihracata dönük sanayileşme politikası ile birlikte 24 Ocak kararları ve ardından 1989 finansal serbestlik kararı gölge ekonomisinde görülen artışın temel sebebi olarak gösterilebilir. Bunun yanında ekonomik krizlerin de bu artışlarda önemli rol oynadığını söylemek mümkündür. 1994, 1999 ve 2001 krizleri Türkiye’yi ciddi derecede etkilemiş, ekonomik krizlerin yoğunluğu gölge ekonomisinde faaliyet göstermenin önünü açmış ve bu dönemlerdeki artışın bir başka önemli sebebi

olmuştur¹⁷². Ayrıca 2013 yılında ülkede yaşanan kriz ve 2016 yılında yaşanan darbe olayı ekonominin tümü ile birlikte gölge ekonomisini de etkilemiş ve oranların artışında önemli rol oynamıştır.

Şekil 8: Gölge Ekonomisi Oranlarında 30 Avrupa Ülkesi Arasında Türkiye'nin Yeri (2016)

Kaynak: Schneider, Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly Developed Countries: Selected New Rules, p.51.

Şekil 8, 30 Avrupa ülkesi içerisinde Türkiye'nin gölge ekonomisinde ulaştığı boyutları göstermektedir. Buna göre Türkiye, Avrupa ülkeleri içerisinde 2016 yılı itibariyle gölge ekonomisi boyutlarının en yüksek olduğu ikinci ülke konumundadır. İlk sırada bulunan Bulgaristan, bu ülkeler arasında %30,2 ile başı çekerken, gölge ekonomisinin en düşük seviyede olduğu ülke ise %6,2 ile İsviçre olmuştur. Bilindiği üzere gölge ekonomisini tamamiyle yok etmek mümkün değildir. Fakat bu grafik, özellikle Avrupa ülkeleri arasında en kötü konumda bulunan ikinci ülke olan

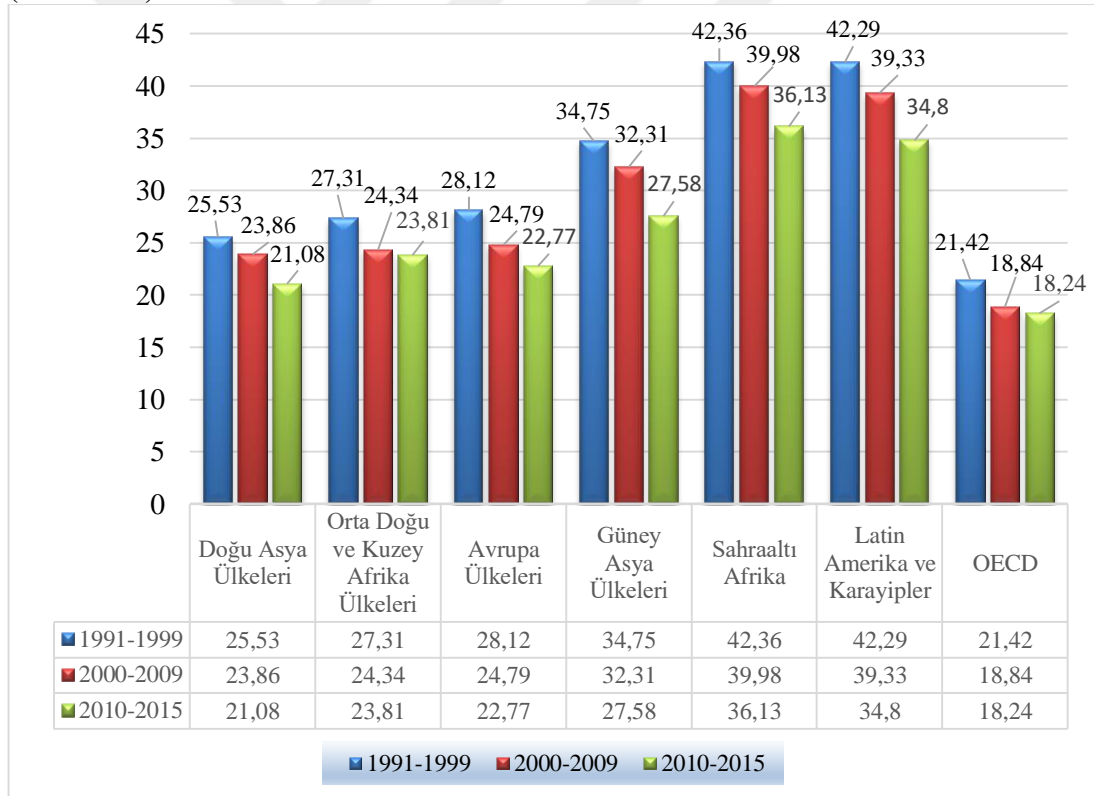
¹⁷² Kalça ve Ekinci, ss.216-217.

Türkiye'nin, gölge ekonomisiyle etkin bir şekilde mücadele etme zorunluluğunun kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. En kısa zamanda Türkiye, gölge ekonomisine karşı aldığı önlemleri arttırmalı ve bu oranları mutlak surette aşağı düşürmelidir.

2.1.2. Dünyada Gölge Ekonomisinin Boyutları

Türkiye haricinde diğer dünya ülkelerinde gölge ekonomisinin boyutlarına bakıldığında, kayıt dışında tutulan ekonominin GSYH içindeki paylarının yukarıda da bahsedildiği gibi özellikle az gelişmiş ülkelerde yüksek olduğu görülmektedir. Fakat şu da belirtilmelidir ki, gölge ekonomisi sadece az gelişmiş ülkeleri değil gelişmiş ülkeleri de etkilemekte, oranları az gelişmiş ülkelere nazaran daha düşük olsa da ister gelişmiş olsun ister az gelişmiş olsun tüm dünya ülkelerinde ortaya çıkmaktadır.

Şekil 9: Dünyada Gölge Ekonomisinin Ulaştığı Boyutlar (Ortalama, GSYH'nın Yüzdesi) (1991-2015)

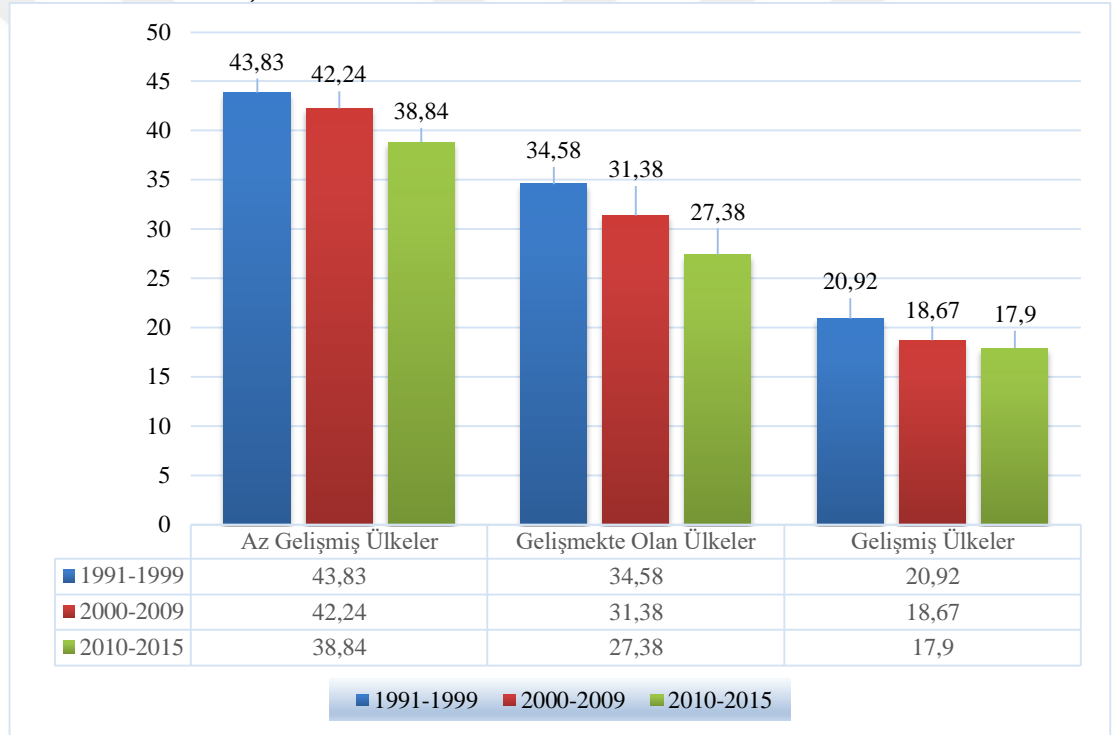

Kaynak: Leandro Medina and Friedrich Schneider, "Shadow Economies Around the World: New Results for 158 Countries over 1991-2015", **Johannes Kepler University Working Paper**, No:1710, 2017, p.31.

Medina ve Schneider yaptıkları çalışmada dünya ülkelerinde gölge ekonomisinin boyutlarını ele almışlardır. Yapılan incelemeler sonucunda sadece az gelişmiş ülkelerde değil aynı zamanda gelişmiş ülkelerde de gölge ekonomisi adına

kayda değer verilere ulaşılmıştır. Grafik detaylı olarak incelendiğinde, 1991-1999 yılları arasında gölge ekonomisinin en yüksek boyutlara ulaştığı bölge %42,36 ile Sahraaltı Afrika'dır. Sahraaltı Afrika'yı yine ona yakın bir oranla %42,29 ile Latin Amerika ve Karayipler izlemektedir. Bu dönemde en düşük ortalamayı OECD ülkeleri yakalamıştır. 2000 ile 2009 ve 2010 ile 2015 yılları arasındaki dönemlere bakıldığında yine aynı sonuçlara ulaşmamız mümkündür. Aralarında ABD, Fransa gibi ülkelerin bulunduğu Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü'ne üye ülkelerin gölge ekonomisi ortalamaları en düşük seviyelerde gerçekleşmiştir. Bununla birlikte Doğu Asya ülkelerinde gölge ekonomisi seviyelerinin önemli derecede düşük olduğunu da söylemek mümkündür.

Şekil 10: Ülkelerin Gelir Seviyelerine Göre Gölge Ekonomisi Oranları (Ortalama, GSYH'nin Yüzdesi)

Kaynak: Medina and Schneider, p.31.

Şekil 10'da ülkelerin gelişmişlik seviyelerine göre gölge ekonomisi oranları gösterilmiştir. Grafiğe göre 1991 yılından başlayarak 2015 yılına kadar az gelişmiş ülkelerde gölge ekonomisinin boyutlarının oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Tam tersi bir şekilde gelişmiş ülkelerde gölge ekonomisi oranları, az gelişmiş ülkelerdeki oranın yarısını oluşturmaktadır. Dikkat çekici bir diğer nokta, gerek az gelişmiş, gerek gelişmekte olan gerekse gelişmiş ülkelerde gölge ekonomisi boyutlarının yıllar itibariyle azalışa geçtiği konusudur. Ülkelerin gölge ekonomisi ile

ciddi bir şekilde mücadele etmeye başlaması ve buna uygun politikalar izlemesi, gölge ekonomisindeki azalışı açıklamaktadır.

Her ne kadar gölge ekonomisinde azalma görülse de, genel olarak bakıldığında boyutların oldukça yüksek olduğu da bir gerçektir. Gölge ekonomisinin gelişmiş ülkelerde dahi bu denli yüksek düzeylerde seyretmesi, gölge ekonomisiyle mücadeleyi gerekli kılmaktadır. Gölge ekonomisinin düşürülmesi adına devletlerin gölge ekonomisinde faaliyet göstermeyi caydırıcı ve bunun sonucunda resmi ekonomide faaliyet göstermeyi özendirici “teşvik odaklı politika” izlemesi gerekmektedir¹⁷³.

2.2. DÜNYADA GÖLGE EKONOMİSİ KAPSAMINDA ALINAN ÖNLEMLER

Gölge ekonomisi hacminin ülkelere ciddi sorunlar yaratması sonucunda gölge ekonomisiyle mücadele, tüm ülkelerin üzerinde yoğunlaştığı bir konu haline gelmiştir. Ülkeler bu kapsamda her geçen gün önlemler almakta ve politikalar oluşturarak bu denli öneme sahip bir sorunun önüne geçmeyi planlamaktadır. Bu kısımda; gelişmiş ülkelerden biri olan Almanya, geçiş ülkesi olan Bulgaristan ve gelişmekte olan ülkelerden Brezilya ile Rusya'nın gölge ekonomisi ile mücadelede aldıkları önlemler ve bu önlemlerin sonucunda ulaştıkları noktalar belirtilmiştir.

2.2.1. Almanya

Gölge ekonomisiyle mücadelede Almanya, aldığı önlemler ve bu önlemlerin beraberinde getirdiği olumlu sonuçlar itibariyle başarılı ülkeler arasında yer almaktadır. Gelişmiş ülkelerde gölge ekonomisi boyutlarının diğer ülkelere göre daha düşük olduğu göz önüne alındığında Almanya, gerek gölge ekonomisi sorununun temeline inerek başarılı çözümler üretmesi gerekse de bu konuyu bir kamu politikası olarak benimsemesi ile düşük gölge ekonomisi oranlarına sahip ülkeler arasına girmeyi başarmıştır.

Almanya, gölge ekonomisine karşı kamu politikalarını etkin bir şekilde uygulayan ülkelerden biridir. Gölge ekonomisinin önüne geçmek adına Almanya'da

¹⁷³ Mustafa Baylan, Dilek Atılgan, Emine Serin ve Erdal Bozdere, “Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğünün Tahmininde Kullanılan Yöntemler ve Türkiye Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2018, s.26.

ilk olarak vergi oranları ile ilgili düzenlemeler ön plana çıkmaktadır. Bu kapsamda 1999 yılından başlayarak 2002 yılına kadar üç kademeli vergi reformu uygulanmıştır. Vergi reformunun ilk kademesini; gelir vergisindeki vergi muafiyetinin artırılması, gelir vergisi diliminin ilk basamağı oranının indirilmesi ve çocuk desteğinin sağlanması oluşturmuştur. İkinci kademe; vergi muafiyetleri ve çocuk desteği artırılmış ayrıca gelir vergisi diliminin ilk ve son basamak oranları azaltılmıştır. Üçüncü kademe ise gelir vergisi oranları düşürülmüş ve vergi muafiyetlerinde tekrar artışa gidilmiştir¹⁷⁴.

Vergi ile ilgili alınan önlemlerin yanında vergi kayıplarına karşı cezalar da kayıt dışı faaliyetleri caydırıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu kapsamda Almanya’da ticari işletmelerin, faaliyet göstermeye başladıkları tarih itibariyle Maliye ve Belediye’ye bildirim yapması zorunlu kılınmıştır. Aksi halde işletmelere yüklü miktarlarda cezai işlem uygulanmaktadır. Bunun yanında vergi kaçakçılığında bulunan bireyler 6 ay ile 10 sene aralığında hapis cezası ile cezalandırılmakta ve kişilerin bu şekilde kayıt dışılığa yönelmesinin önlenmesi amaçlanmaktadır¹⁷⁵.

Almanya’da gölge ekonomisinin önlenmesi amacıyla denetimler çok önemli bir yer tutmaktadır. Denetimlerin etkin bir şekilde gerçekleştirilebilmesi için özel bilgisayar programları bulunmakta ve bu şekilde denetimde önemli noktalar belirlenmektedir. Ayrıca Almanya’da vergi yönetimi bölgeler itibariyle yapılanmıştır ve denetimi gerçekleştiren denetçiler sektör ve vergi türüne göre uzmanlaşmış kişilerden oluşmaktadır. Bu sebeple her mahallede vergi denetimi yapan görevliler bulunmaktadır¹⁷⁶.

Vergi denetimini gerçekleştiren kişilerin eğitimlerine Almanya’da çok önem verilmektedir. Vergi konusunun uzmanlık gerektiren bir alan olması nedeniyle bu konuda özel eğitimler verilmekte, daha etkin bir denetim mekanizması oluşturabilmek adına vergi dairesi ile ortak eğitim seminerleri düzenlenmektedir¹⁷⁷.

Almanya’da kayıt dışı faaliyet gösteren bireylerin tespitini kolaylaştırmak için; ticari, zirai ve serbest meslek geliri haricinde bir sene içerisinde 500.000 Euro’dan

¹⁷⁴ Ahmet Oğuz Sarıca, **Kayıt Dışı İstihdam ve Mücadele Yöntemleri**, Planlama Uzmanlığı Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006, s.90.

¹⁷⁵ Üzeltürk, s.397.

¹⁷⁶ Furkan Beşel ve Temel Gürdal, “Almanya’da ve Fransa’da Vergi Denetimi”, **Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi**, Bosna Hersek, 19-22 Mayıs 2017, s.192.

¹⁷⁷ Kemal Özsemerci, Serdar Süngü ve Özlem Temizel, “Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Sayıştay Denetiminin Rolü”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, s.740.

fazla net gelir sağlayan bireylerin vergi incelemesine tabi olması için herhangi bir koşul veya sebebe ihtiyaç bulunmamaktadır. Diğer bir deyişle idare bu bireyleri herhangi bir neden göstermeden inceleyebilme yetkisini elinde bulundurmaktadır¹⁷⁸.

Gölge ekonomisinin boyutlarının azaltılması amacıyla Almanya’da, “Yasa dışı olan toplum dışıdır” şeklinde bir kampanya başlatmıştır. Bunun yanında inşaat sektöründe kayıt dışılığın yüksek seyretmesi sebebiyle, 2006 senesinde bina bakım ve modernizasyon vergileri azaltılmıştır. Bu şekilde 750 milyon ile 1.250 milyon Euro arasında gölge ekonomisinin düşürülmesi sağlanmıştır. 2007 yılında ise işsizlik sigorta prim oranı %6,5’ten %4,2’ye düşürülmüş, bu da gölge ekonomisini 1.200 ile 2.700 milyon Euro arasında düşürmüştür¹⁷⁹. Bu dönemden sonra uygulanan kamu politikaları ve gölge ekonomisine olan etkileri Tablo 26’da gösterilmektedir.

Tablo 12: Almanya’da 2008-2012 Yıllarında Uygulanan Kamu Politikaları ve Gölge Ekonomisine Etkileri

2008	
Politikalar	Gölge Ekonomisinde Görülen Artış/Azalış
Yapı İşleri, Boyacılık ve Cilacılık İşlerinde Asgari Ücretin Belirlenmesi	3.000-6.000 Milyon Euro Arasında Artış
Bakım Sigortası Prim Oranının %1,7’den %1,9’a Yükseltilmesi	160-280 Milyon Euro Arasında Artış
İşsizlik Prim Oranının %4,2’den %3,3’e İndirilmesi	900-1.500 Milyon Euro Arasında Azalış
Bireylerin Evlerini Restore Etmeleri, Bir Takım Giderlerin Vergiye Tabi Tutarlardan Düşülebilmesi	2.000-4.000 Milyon Euro Arasında Azalış
İşsizlik Oranlarının Azalması	2.000-3.500 Milyon Euro Arasında Azalış
Toplam Etki	1.740-2.720 Milyon Euro Arasında Azalış
2012	
Ekonomide Görülen %0,9’luk Büyüme ve İşsizliğin Düşmesi	1.300 Milyon Euro Azalış
İşsizlik Maaşının Yükseltilmesi ve Emeklilik Prim Oranının %19,9’dan %19,6’ya Düşürülmesi	650 Milyon Euro Azalış
Toplam Etki	1.950 Milyon Euro Azalış

Kaynak: Fatih Bahadır Yurdakul, **Almanya’da Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları ve Uygulamalarının Yabancı İşgücüne Etkilerinin Değerlendirilmesi**, (Yurtdışı İşçi Hizmetleri Uzmanlık Yeterlilik Tezi), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014, ss.45-46.

Tablo 12’de, Almanya’da ekonomide yaşanan gelişmelerin gölge ekonomisine etkileri, gölge ekonomisiyle mücadelede alınan bazı önlemler ve bu önlemlerin gölge ekonomisi boyutlarına yansımaları görülmektedir. Tablo 12’ye göre yapı işleri,

¹⁷⁸ Ali Değirmendereli, “Alman Vergi Sisteminde Vergi İncelemesi”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2015, s.46.

¹⁷⁹ Besim, Mungan, Gürpınar ve Saydam, ss.109,113.

boyacılık, cilacılık işlerinde ücret konusuna sınırlama getirilmesi ve bakım sigortası prim oranının yükseltilmesi haricinde işsizlik prim oranını indirilmesi, bireylerin evlerini yenilemeleri ve bazı masrafların vergiye tabi tutardan düşürme imkanının tanınması gölge ekonomisini azaltıcı etkide bulunmuştur. Bunun yanında ekonomik göstergelerde görülen iyileşmeler, işsizlik maaşının artırılması ve emeklilik prim oranının düşürülmesi de gölge ekonomisi oranlarını azaltmada önemli bir rol oynamıştır.

Almanya, gölge ekonomisiyle mücadelede kayıtlı çalışmayı özendirici, kayıt dışı faaliyet göstermeyi caydırıcı birçok politika belirlemiştir. Özellikle kayıt dışı istihdamı önleme çalışmalarında yetkili kuruluş konumunda olan Alman Federal Maliye Bakanlığı, kayıt dışılığın yüksek seviyelerde görüldüğü sektörlerde (inşaat, et işleme, otel ve lokantacılık vs.) sendika ve işveren birlikleri ile işbirliği yapma çalışmaları yürütmektedir. Bu kapsamda planlanan faaliyetler şu şekildedir¹⁸⁰:

- Kayıt dışı faaliyette bulunmanın negatif neticeleri konusunda bilinçlendirme çalışmaları yapmak,
- Yasalara uyulmasını sağlayarak adil bir rekabet ortamı yaratmak,
- Kayıt dışı çalışmanın önüne geçilmesi için Vergi Uygulama Birimi'nin denetim faaliyetlerini gerçekleştirmesi,
- Almanya Federal Maliye Bakanlığı başkanlığında çalışma grubunun kurulması.

Tablo 13: Almanya'da Kayıt Dışı İstihdamı Önlemek İçin Alınan Tedbirler

<i>Çalışma Hayatı İle İlgili Alınan Tedbirler</i>
Uzun süredir işsiz olan bireylere yönelik “geçici iş” uygulamasının hayata geçirilmesi
Kayıt dışı faaliyette bulunanların, sendikalar ve işverenler vasıtasıyla ihbar edilmesinin teşvik edilmesi
Kayıt dışı istihdamı takip etme kapasitenin artırılması ve yeni takip sistemlerinin oluşturulması
<i>İş Hayatı İle İlgili Alınan Tedbirler</i>
Kurum ve denetim elemanları arasında bilgi alışverişi yapılmasının önünün açılması, veri tabanının oluşturulması
Denetim elemanlarının sürekli kontrol ve izleme yapabilecekleri tek tip kimlik/sosyal güvenlik numarası sisteminin uygulanmaya başlanması
Denetim sayılarının artırılması
Kayıt dışı istihdama yönelik yaptırımları arttıracak hukuki düzenlemelerin getirilmesi
Kayıt dışı bir şekilde çalıştırılanları izlemek için özel dedektiflik hizmeti alınması

Kaynak: Besim, Mungan, Gürpınar ve Saydam, s.179.

¹⁸⁰ Eyüp Serdar Erdoğan, “AB Ülkelerinde Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Alternatif Bir Metod Olarak Sosyal Diyalog Mekanizması”, **Sosyal Güvence Dergisi**, Sayı:8, 2015, s.87.

Kayıt dışılığın önüne geçilmesi için Almanya'nın aldığı tedbirler bu kadarla sınırlı değildir. Almanya, gölge ekonomisiyle mücadelede “tek kişilik iş yeri kurma teşviki” uygulamasını getirmiştir. Bu uygulamayla iş yeri açan kişilere, ilk sene işsizlik maaşının %50'si, ikinci sene %30'u, üçüncü sene ise %20'si kadar sübvansiyon ödemesi yapılmaktadır. Ayrıca gölge ekonomisinin caydırıcılığının artırılması amacıyla kayıt dışı bir şekilde çalışmak ve çalıştırmak konularında çok ciddi tedbirler alınmıştır. Bu kapsamda; bilinçli bir şekilde kayıt dışı işçi çalıştırmak 500.000 Euro para cezası ile cezalandırılmaktadır. İşçiler için para cezaları biraz daha hafif olsa da bilinçli bir şekilde kayıt dışı çalışan işçiler 5.000 Euro, bilinçsiz olarak kayıt dışı çalışan işçiler 2.500 Euro ödemek durumunda kalmaktadır. Bu cezaların tekrarlanması ise hapis cezasını gerektirmektedir¹⁸¹.

Almanya'da gölge ekonomisine karşı atılan adımlardan bir diğeri de “küçük işler” şeklinde adlandırılan düzenlemedir. Bu düzenlemeye göre, “küçük iş” tanımlaması ister ek işi ister bireyin ana mesleğini temsil etsin, aylık kazancı 400 Euro'yu geçmeyen “küçük işlerde çalışanlar”, vergiden ve sosyal güvenlik ödemelerinden muaf tutulmaktadır¹⁸². Yapılan bu düzenleme, düşük ücretle çalışan bireylerin kayıtlı ekonomide faaliyet göstermeleri için teşvik edici bir özellik taşımaktadır¹⁸³.

Görüldüğü üzere Almanya, gölge ekonomisine karşı birçok tedbir almış ve bu kapsamda kamu politikalarını etkin bir şekilde uygulamıştır. Aşağıda gölge ekonomisiyle mücadele sürecinde gölge ekonomisi oranlarının nasıl değiştiği belirtilmektedir.

¹⁸¹ Besim, Mungan, Gürpınar ve Saydam, ss.172-173.

¹⁸² Stephanie Blankenburg, “‘Mini-jobs’ Don't Work In Germany, And They Won't Work In Britain”, 21.08.2012, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/21/mini-jobs-germany-britain>, (28.11.2018).

¹⁸³ ATKearney, Visa Europe and Friedrich Schneider, “The Shadow Economy in Europe, 2013”, <https://www.atkearney.com/documents/20152/435461/The%2BShadow%2BEconomy%2Bin%2BEurope%2B2013.pdf/c6a608ac-e6f1-4ebc-417c-ae5579b5bb3f>, (28.11.2018), p.10.

Tablo 14: Almanya’da Gölge Ekonomisi Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi

Yıllar	Gölge Ekonomisi Oranı (%)
1975	5,75
1980	10,8
1985	11,2
1990	12,2
1995	13,9
2000	16,0
2005	15,0
2006	14,5
2007	13,9
2008	13,5
2009	14,3
2010	13,5
2011	12,7
2012	12,5
2013	12,1
2014	11,6
2015	11,2
2016	10,8

Kaynak: Friedrich Schneider, “The Shadow Economy in Germany: A Blessing or a Curse for the Shadow Economy”, **Economic Analysis & Policy**, Vol:38, No:1, 2008, p.103. ; Schneider, Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly Developed Countries: Selected New Rules, p.48.

Almanya’da yıllar itibariyle gölge ekonomisinde olan değişim Tablo 14’te gösterilmiştir. Almanya, gölge ekonomisiyle mücadelede yukarıda da belirtildiği üzere çok önemli adımlar atmıştır. Tablo incelendiğinde dikkat çeken nokta; 1975 yılından itibaren bakıldığında Almanya’da gölge ekonomisinin görüldüğü en yüksek oranın %16,7 olduğudur. Bu oran, gelişmiş ülkeler dahil birçok ülkenin minimum seviyelerinden daha düşüktür. Gölge ekonomisinin birçok olumsuz etkisinin var olduğu göz önüne alındığında Almanya, son on yılda, bu olumsuzlukları minimum seviyeye indirebilmek için 2007 senesinde %13,9 olan gölge ekonomisi oranını 2016 yılı itibariyle %3 gibi çok ciddi bir oranda düşürerek %10,8’e ulaştırmıştır. Avrupa Birliği ülkelerinde gölge ekonomisi ortalamasının 2016 yılında %17,9 olduğu düşünüldüğünde Almanya’nın bu konuda oldukça başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

2.2.2. Bulgaristan

Geçiş ülkeleri arasında yer alan Bulgaristan, gölge ekonomisi oranlarının oldukça yüksek olduğu ülkelerden bir tanesidir. Avrupa Birliği'ne üye olan Bulgaristan'daki gölge ekonomisi boyutlarına bakıldığında, Avrupa Birliği ülkeleri içerisinde en yüksek orana sahip ülke konumunda olduğu görülmektedir. Bu sebeple Bulgaristan'ın gölge ekonomisi ile etkin mücadele etmesi bir zorunluluk halini almıştır.

Bilindiği üzere gölge ekonomisinin en önemli sebeplerinden biri, vergi oranlarının ve sosyal güvenlik katkı paylarının yüksek olmasıdır. Bulgaristan bu kapsamda gölge ekonomisi oranlarını düşürmek için gelir düzeyi düşük bireylerin vergi oranlarını düşürmüştür. Ayrıca bireyler ve kurumlar için düz oranlı vergileme uygulamasına gidilmiş ve sosyal güvenlik katkıları payları azaltılmıştır¹⁸⁴.

Vergi ve sosyal güvenlik katkı paylarının azaltılmasından sonra denetim faaliyetleri sıkılaştırılmış, kredi hacmi artırılmış ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının da artmasıyla gölge ekonomisinde düşüşler görülmeye başlanmıştır. Bunlara ek olarak teşvik tedbirleri ekonomide canlılığı arttırmış, vergi tahsilatı ile ilgili yapılan yenilikler de gölge ekonomisi oranlarını azaltmada önemli rol oynamıştır¹⁸⁵.

Bulgaristan'da gölge ekonomisiyle mücadelede sosyal sigorta yardımlarının elektronik olarak ödenmesi zorunluluğu getirilmiştir. Bu kapsamda işsizlik ödemesi ve hastalık yardımları bankalar aracılığıyla yapılmaktadır. Diğer yandan işlemlerin kayıt altına alınması adına iş yerlerinde yazarkasa bulundurmak ve kullanmak mecburiyeti yasalarca onaylanmıştır. Ayrıca tüketicilerin nakit olarak ödeme yapmalarına sınır koyulmuş ve bu sınır 5.000 Euro ile 15.000 Euro aralığında belirlenmiştir. Bulgaristan'ın dışında Hırvatistan, Çekya, Slovakya ve Slovenya da tüketicilere aynı sınırı uygulamaktadır¹⁸⁶.

Kayıt dışı faaliyetlerin önüne geçilmesi açısından, toplumsal farkındalık yaratarak halkı bilinçlendirmek ve şeffaflığı arttırmak için Bulgaristan, kamuoyunu bilgilendirme ile ilgili yasa değişikliği yapmış, bu şekilde halkın bilgilere kolayca

¹⁸⁴ Besim, Mungan, Gürpınar ve Saydam, s.112.

¹⁸⁵ Mustafa Çolak, **Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Hukuki Düzenleme Politikası**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012, s.148.

¹⁸⁶ Ernst & Young, "Reducing the Shadow Economy through Electronic Payments", 2016, [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Report_Shadow_Economy/\\$FILE/REPORT_ShadowEconomy_FINAL_17.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Report_Shadow_Economy/$FILE/REPORT_ShadowEconomy_FINAL_17.pdf), (30.11.2018), pp.38,42,46.

erişmesine olanak sağlamıştır. Bununla birlikte gümrük faaliyetlerinde araştırmaların geliştirilmesi, iş denetimlerinin güçlendirilmesi ve denetimlerde daha iyi koordinasyon sağlanması amaçları doğrultusunda, ticari olarak faaliyet gösteren internet siteleri Ulusal Gelir Kuruluşu çatısı altında birleştirilmiştir¹⁸⁷.

Bulgaristan, yolsuzluk oranlarının çok yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Gölge ekonomisinin önlenmesi amacıyla yolsuzluğun önüne geçmek gerekmektedir. Bu açıdan Bulgaristan, Avrupa Birliği'ne üye olduktan sonra yolsuzlukla daha etkin bir şekilde mücadele etmeye başlamıştır. Yolsuzlukla mücadelede yargı sisteminin iyileştirilmesi için çalışmalar başlatılmış, mali kontroller bu alanda arttırılmıştır. Bulgaristan Yargı Konseyi'nin özellikle yargıda yolsuzluğun önlenmesi için stratejiler geliştirmesi, bu anlamda reform niteliğinde yenilikler yapması, bunun yanında kaçakçılıkla ve organize suçlarla mücadeleye verilen önemin arttırılması gölge ekonomisi ile mücadelede atılan önemli adımlar arasında yer almıştır¹⁸⁸.

Bulgaristan'da çalışma hayatında kayıt dışılığın önüne geçilmesi adına da birçok adım atılmıştır. Kayıt dışı istihdamın yoğun olarak yaşandığı turizm, yiyecek ve içecek hizmetleri, ticaret, inşaat sektörlerinde bu durumun önlenmesi için alınması gereken önlemler şu şekilde belirtilmiştir¹⁸⁹:

- İşe alım sözleşmesine sahip çalışan kişi sayısının arttırılması,
- Özel sektörde çalışan bireylerin sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi,
- Sosyal sigorta fonundaki kaynakların arttırılması,
- Gerçek kişilerin kazanç elde etmesiyle paralel olarak vergi ve fon gelirlerinde artış yaşanması.

Bulgaristan, gölge ekonomisiyle mücadelede başarılı sonuçlar alınabilmesi adına yukarıda belirtilen birçok önlemi hayata geçirmiştir. Bu önlemler kayıt dışılığın boyutlarını azaltmış olsa da henüz yeterli seviyelere ulaşamamıştır. Aşağıda 1999 yılından 2016 yılına kadar olan gölge ekonomisi oranları gösterilmiştir.

¹⁸⁷ Eurofound, "Bulgaria: Fall in Share of Informal Economy", 13.09.2017, <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2017/bulgaria-fall-in-share-of-informal-economy>, (30.11.2018).

¹⁸⁸ Nevin Türker Yıldız, "Bulgaristan ve Romanya'nın Avrupa Birliği'ne Üyelik Süreçlerinin Değerlendirilmesi", **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2018, s.8.

¹⁸⁹ Erdoğan, s.90.

Tablo 15: Bulgaristan’da Gölge Ekonomisi Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi

Yıllar	Gölge Ekonomisi Oranı (%)
1999	37,3
2000	36,9
2001	36,6
2002	36,1
2003	35,9
2004	35,3
2005	34,4
2006	34,0
2007	32,7
2008	32,1
2009	32,5
2010	32,6
2011	32,3
2012	31,9
2013	31,2
2014	31,0
2015	30,6
2016	30,2

Kaynak: Friedrich Schneider, Andreas Buehn and Claudio E. Montenegro, “Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 (Revised Version)”, **Policy Research Working Paper**, No:5356, 2010, p.23. ; Schneider, Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly Developed Countries: Selected New Rules, p.48.

Bulgaristan’da gölge ekonomisi boyutlarının yıllar itibariyle değişimi Tablo 15’de belirtilmektedir. Buna göre Bulgaristan, gölge ekonomisi oranlarını azaltmış olsa da halen bu oranlar çok yüksek düzeylerde seyretmektedir. Bulgaristan’da gölge ekonomisi oranları tam anlamıyla 1999 yılından itibaren net bir şekilde hesaplanmaya başlanmıştır. 1999 yılından başlayarak 2016 yılına kadar gölge ekonomisi oranlarının yukarıda belirtilen kamu politikaları çerçevesinde yaklaşık %7 gibi önemli bir seviyede düşürüldüğü görülse de, genele bakıldığında ortalamanın %30’larda olduğu da bir gerçektir. Avrupa Birliği’nde ortalamanın %17,9 olduğu ve Bulgaristan’ın gölge ekonomisi boyutlarında, Avrupa Birliği ülkeleri arasında ilk sırada yer aldığı dikkate alındığında, şu zamana kadar gölge ekonomisiyle mücadelede tam anlamıyla başarı sağlanamadığı ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda Bulgaristan, gölge ekonomisiyle mücadelede daha emin adımlar atmalı, yolsuzluğun önüne geçmeli ve kamu politikası alanlarını genişletmelidir.

2.2.3. Brezilya

Brezilya, gölge ekonomisi oranlarının yüksek olduğu ülkeler arasında yer almaktadır. Gelişmekte olan bir ülke konumunda bulunan Brezilya, gölge ekonomisi boyutlarını azaltmak amacıyla birçok tedbir almış, kamu politikaları uygulamış fakat gölge ekonomisi oranları henüz istenilen seviyelere çekilememiştir.

Brezilya’da gölge ekonomisi boyutlarının yüksek olmasının iki temel sebebi bulunmaktadır. Bunlar; vergi yükünün yüksek olması ve hükümetin dış ticaret ve iş piyasası ile ilgili aşırıya kaçan düzenlemeler yapmasıdır¹⁹⁰. Bu iki durum ekonominin genelini etkilemekle birlikte bireyleri gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye teşvik etmektedir.

Gölge ekonomisiyle mücadele kapsamında Brezilya’da yapılan bir düzenleme ile bireylerin, ülke dışında bulunan ve bildirilmeyen taşınır varlıklarına dair yaptırımlar uygulanmasına karar verilmiştir. Bu tür faaliyetlerde bulunanlara 10.000 Amerikan Doları’na kadar varan cezaların verilmesi öngörülmüştür. Bununla birlikte dış ticaret ve döviz ile ilgili de birçok önlem alınmıştır. Özellikle yurtdışı işlemlerin takibini sağlayabilmek için Brezilya Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı arasında, veri ve bilgilerin birbirlerine aktarımı ve işlemlerin detaylı bir şekilde araştırılması ile ilgili ortak uygulamaların hayata geçirilmesi konusunda anlaşma yapılmıştır. Buna ek olarak vergi numaralarını kaydettirme hususunda da bazı tedbirler uygulanmıştır¹⁹¹.

Brezilya, kayıt dışılığın boyutlarını azaltmak için gelir idaresine ilişkin reformlar yapmıştır. Gelir idaresi reformlarından en dikkat çeken, toplanan vergilerden elde edilen hasılatın bir miktarının, vergi idaresine ödül olarak verilmesi olmuştur. Yapılan araştırmalar, kayıt dışı mükelleflerin ortaya çıkartılmasında gelir idaresinin performansı baz alınarak ödüllendirmesinin önemli bir rol oynadığını ortaya çıkarmıştır. Bu açıdan gölge ekonomisiyle mücadelede Brezilya’da uygulanan ödüllendirme sistemi başarılı sonuçlar vermiştir¹⁹².

Gölge ekonomisiyle mücadele atılan adımlardan bir diğeri, harcama belgelerinde “piyango numarası” sisteminin oluşturulmasıdır. Bu sistem ile belirlenen

¹⁹⁰ Friedrich Schneider, “The Shadow Economies in Central and South America with a Specific Focus on Brazil and Columbia: What Do We Know?”, **Instituto Brasileiro de Etica Concorrencial (ETCO)**, 11-12 March 2008, Rio de Janeiro (Brazil), p.14.

¹⁹¹ Üzeltürk, s.399.

¹⁹² Abdulkadir Buluş, “Vergi Toplamanın Özerkleştirilmesinin Vergi Toplamanın Etkinliğine Katkısı: İltizam Sistemi ile Bir Mukayese”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:19, 2010, ss.109-110.

aralıklarla çekilişler düzenlenmekte ve bu şekilde kazananlar belirlenmektedir. Çekilişler sonucunda kazanan kişilere yapılan ödemeler nakit olarak yapılmamakta, “vergi indirimi” şeklinde mükelleflerin ödeyecekleri gelir vergisi ve katma değer vergisinden mahsup edilmektedir¹⁹³.

Teknolojik gelişmelerin artmasıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi Brezilya’da da bilgilerin elektronik ortama aktarılması zorunlu hale gelmiştir. Bu kapsamda Brezilya; faturaları elektronik ortamda gönderme, alma, alıcı ve satıcı arasında belgeleri depolama işlemlerinin gerçekleştirilebilmesi için e-fatura sistemini geliştirmiştir. Bu sistem ayrıca Ulusal Dijital Defter Tutma Sistemi’nin kurulmasına da yardımcı olmuştur. SPED olarak kısaltılan bu sistem, yıllık gelir vergilerinin ve diğer vergi bilgilerinin doğrudan raporlanmasına, aynı zamanda vergi dairesinin denetim ve incelemeler yapabilmesine olanak vermektedir. SPED ile birlikte denetim sayılarında ve toplam vergi tahsilatında artış yaşanmış ve gölge ekonomisi ile mücadelede çok önemli bir adım atılmıştır¹⁹⁴.

Brezilya’da kayıt dışı istihdamın önlenmesi amacıyla; işe alımda geçici sözleşmelerin esnekliklerinin artırılması veya sözleşme sürelerinin uzatılması konusunda adımlar atılması ve vergi uyumunun teşvik edilmesi ile vergi tabanının genişletilmesi amacıyla küçük işletmelerin KDV, gelir vergisi ve sosyal güvenlik katkılarının tek vergi haline getirilmesi, gölge ekonomisi boyutlarını azaltmaya yardımcı olmuştur¹⁹⁵.

Tüm bunların yanında Brezilya’da işgücü piyasasında düzenlemeler yapılmasını öngören anayasa değişiklikleri hayata geçirilmiştir. Yapılan anayasa değişiklikleri sonucunda işgücü maliyetleri artmış, işveren esnekliği düşmüştür. Bununla birlikte maksimum çalışma saatleri ve günleri düşürülmüş, sendikaların yetkileri artırılmış, herhangi bir sebebe bağlı olmadan işten çıkarmalara verilen cezalar dört kat arttırılmıştır. Tüm bu hamleler Brezilya’da gölge ekonomisini azaltıcı değil aksine arttırıcı bir etki yaratmıştır. Bu konuda yapılan araştırmalar, anayasa

¹⁹³ Şükrü Kızılot, “Güney Kore, Tayvan, Brezilya ve Çin”, **Hürriyet**, 07.07.2009, <http://www.hurriyet.com.tr/guney-kore-tayvan-brezilya-ve-cin-12017482>, (04.12.2018).

¹⁹⁴ OECD, “Shining Light on the Shadow Economy: Opportunities and Threats”, 29.09.2017, <https://www.oecd.org/tax/crime/shining-light-on-the-shadow-economy-opportunities-and-threats.pdf>, (04.12.2018), p.36.

¹⁹⁵ Ana Maria Oviedo, Mark R. Thomas and Kamer Karakum-Özdemir, “Economic Informality: Causes, Costs, and Policies – A Literature Survey”, **World Bank Working Paper**, No:167, 2009, pp.35-36.

değişikliklerinin hiç yapılmadığı varsayıldığında, kayıtlı işe almanın %40 oranlarında daha fazla olacağını ortaya koymuştur¹⁹⁶.

Tablo 16: Brezilya’da Gölge Ekonomisi Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi

Yıllar	Gölge Ekonomisi Oranı (%)
1991	40,64
1995	39,61
2000	39,80
2001	38,65
2002	38,50
2003	38,89
2004	37,29
2005	38,47
2006	37,62
2007	37,05
2008	35,16
2009	36,9
2010	34,55
2011	33,06
2012	32,71
2013	32,56
2014	33,01
2015	35,22

Kaynak: Leandro Medina and Friedrich Schneider, “Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?”, **IMF Working Paper**, No:18/17, 2018, pp.61,69.

1991 yılından 2015 yılına kadar gölge ekonomisi oranlarının değişimi Tablo 16’da gösterilmiştir. Görüldüğü üzere Brezilya’da gölge ekonomisi oranları bir hayli yüksektir. 1991 yılında %40’larda seyreden oranlar 2015 yılı itibariyle %35’lere kadar düşürülmüştür. Bu düşüşte yukarıda bahsedilen gölge ekonomisiyle mücadele politikalarının büyük payı bulunmaktadır. Buna karşın Brezilya’da nüfusun yüksek, yolsuzluğun halen büyük bir sorun olması ayrıca ülkede mafyalaşmanın yoğunlaşması, gölge ekonomisi boyutlarını azaltmada büyük engeller teşkil etmektedir. Gölge ekonomisiyle mücadelede ekonomik ve hukuki tedbirlerin dışında bu konularla alakalı da çok ciddi önlemlerin alınması ve mücadelede kararlı bir tavır sergilenerek kayıt dışı faaliyetlerin azaltılması gerekmektedir.

¹⁹⁶ Dünya Bankası, “Kayıt Dışılık: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar”, **Türkiye Ülke Ekonomik Raporu**, Rapor No:48523, 2010, s.45.

2.2.4. Rusya

Yaklaşık 70 senedir komünist bir yönetimin hüküm sürdüğü SSCB, 1991 senesinde başta Rusya olmak üzere birçok devletin bağımsızlıklarını ilan etmeleri ile resmi olarak dağılmıştır. Gerek yüz ölçümü gerekse ekonomik göstergeleri ile Rusya, gölge ekonomisinin incelenmesi açısından çok önemli bir yere sahiptir¹⁹⁷.

Gelişmekte ülkeler arasında yer alan Rusya’da, gölge ekonomisi hacmi çok yüksek düzeylerde seyretmektedir. Bu durumun birçok sebebi olmakla birlikte, kayıtlı ekonominin büyümesine “mafya benzeri ekonomik faaliyetlerin negatif sosyal sermayesi ve geniş ölçekte bir vergi kaçınması” olarak ifade edilen gölge ekonomisinin engel olduğu görüşü hakimdir¹⁹⁸. Bu durum Rusya’da gölge ekonomisiyle mücadelenin gerekliliğini ortaya koymakta ve gölge ekonomisiyle mücadele kapsamında kamu politikalarının uygulanması zorunluluğunu ön plana çıkarmaktadır.

Böylesine önemli bir konu olan gölge ekonomisiyle mücadelede Rusya, öncelikle vergi reformunu gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda düz oranlı gelir vergisi sistemine geçilmiştir. Gelir vergisi oranı %30’dan %13’e düşürülmüş, bu şekilde vergi hasılatında ve gönüllü vergiye uyumda artış yaşanmıştır. Yapılan vergi reformunun en önemli hedeflerinden biri gölge ekonomisi boyutlarını azaltmaktır. Bu açıdan şu önlemler alınmıştır¹⁹⁹:

- Gelir ve kurumlar vergisi oranları azaltılmıştır.
- Çifte vergilendirmenin önüne geçmek için düzenlemeler yapılmıştır.
- Vergi tabanı genişletilmiş, vergi sisteminin basitleştirilmesi için adımlar atılmıştır.

Vergi alanında yapılan bu reformların yanında diğer bir önemli reform sosyal güvenlik alanında olmuştur. Bu kapsamda, farklı miktarlarda ödenen sosyal prim ödemeleri “sosyal vergi” adı altında birleştirilmiştir. Yapılan düzenlemeler ile sosyal güvenlik vergisi işçi payı %1 iken sifıra düşürülmüştür. %38,5 düz oranda uygulanan

¹⁹⁷ İkiz, s.37.

¹⁹⁸ Kılıç ve Özçelik, s.351.

¹⁹⁹ Yunus Demirli, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformları”, **Uzman Bakış Dergisi**, Sayı:1, 2013, s.145.

işveren paylarındaysa, %35,6'dan başlayarak dört dilimden meydana gelen azalan oranlı tarifeye geçilmiştir²⁰⁰.

Rusya'da kayda geçirilmeyen faaliyetler arasında bavul ticareti çok önemli bir yer tutmaktadır. Bavul ticareti, kayda geçirilmeyen bir uluslararası mal ticaret şeklidir. Rusya'dan genellikle alkollü içecekler, sigara, boya, gıda, temizlik ve ilaç girişleri yapılmakta ve bu faaliyetler her geçen gün artış göstermektedir. Rusya, bavul ticaretinin önüne geçmek adına bavul ticareti merkezi olarak gösterilen ve tahmini 40.000 satıcının faaliyette bulunduğu toptancı pazarını kapatma kararı almıştır²⁰¹. Buna ek olarak son yıllarda özellikle bavul ticaretinin önüne geçilmesi için çalışmalar yoğunlaşmıştır. Bu kapsamda yolcuların ülke dışından getirdiği 50 kg ve değer olarak 1.000 Dolar'ın üstündeki ticari mallardan normal gümrük vergisinin uygulanmasına karar verilmiştir. Daha önce 10.000 Dolar'ın altındaki mallardan, uygulanması gereken gümrük vergisinin %30'unun alındığı göz önünde bulundurulduğunda, Rusya'nın bu sorunla çok ciddi bir şekilde mücadele etmeye başladığı görülmektedir²⁰².

Rusya'da kayıt dışılığı etkileyen en ciddi sorunlar arasında yolsuzluk bulunmaktadır. Yolsuzluğun "esas baş belalarından birisi" olarak değerlendirildiği Rusya'da, bu sorunla etkin bir şekilde mücadele edebilmek için öncelikle Yolsuzlukla Mücadele Konseyi kurulmuştur. Bununla birlikte yolsuzluk ve rüşvet ile alakalı önlemlerin alınması ve bu konuda reformların yapılması gerekliliği her fırsatta vurgulanmış, ayrıca dönem dönem anti-yolsuzluk reformları hayata geçirilmiş, Rusya Federasyonu Anayasası tarafından yolsuzluğun boyutunun azaltılması konusunda devlet organları yetkilendirilmiştir²⁰³. Son olarak Rusya'da yolsuzlukla mücadele kapsamında elde edilen ve yolsuzluk sebebiyle el koyulan varlıkların satışından elde edilen parasal kaynakların 2019 senesi itibarıyla Rusya Emeklilik Fonu'na aktarılmasını öngören yasa kabul edilmiştir²⁰⁴.

²⁰⁰ Yunus Demirli, **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformları ve Türkiye'de Gelir Üzerinden Alınan Vergiler Açısından Değerlendirme**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2011/412, Ankara, 2011, ss.157-158.

²⁰¹ Bal, ss.179,189,192.

²⁰² NTV, "Rusya'dan Bavul Ticaretine Darbe", <http://arsiv.ntv.com.tr/news/125627.asp>, (08.12.2018).

²⁰³ Jale Akhundova, "Rusya Kamu Yönetiminde Etik Konularına Bakış: Hukuki-Normatif ve Söylem İçerik Analizi", **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2013, ss.344,345,346,351,352.

²⁰⁴ Aydınlik, "Rusya'dan 'Örnek Yasa': Yolsuzluk Yapanların Mal Varlıkları, Emeklilere Dağıtılacak", 25.09.2018, <https://www.aydinlik.com.tr/rusya-dan-ornek-yasa-yolsuzluk-yapanlarin-mal-varliklari-emeklilere-dagitilacak-dunya-eyul-2018>, (08.12.2018).

Gölge ekonomisiyle mücadelede Rusya'nın aldığı önlemlerden bir diğeri, elektronik ortama bilgi aktarımı ile kayıt altına alma faaliyetleridir. 2017 yılı itibariye Federal Vergi Servisi, çevrimiçi yazarkasa uygulamasına geçilmesini zorunlu hale getirmiştir. Getirilen zorunluluk küçük ve orta ölçekli işletmeler dışında tüm perakendecileri kapsamakla birlikte bu uygulamayla, satış kayıtlarının hızlı bir şekilde Federal Vergi Servisi'nin bilgi işlem merkezlerine aktarılarak kayıt dışı faaliyetlerin önüne geçilmesi planlanmaktadır.²⁰⁵

Çevrimiçi yazarkasa uygulamasının yanında Rusya Birleşik Enformasyon Sistemi ve Otomatize KDV Beyan Sistemi gibi sistemler ile de kayıt dışı faaliyetler kayıt altına alınmaya çalışılmaktadır. Özellikle vergi kaçırmanın önüne geçmeyi hedefleyen bu sistemler, Federal Vergi Servisi'nin bilgi işlem merkezlerine verileri aktararak, Servis'in bu verileri inceleme altına almasını sağlamaktadır. Bu sistemler aracılığıyla her sene 15 milyarı geçkin veri işlenmekte ve bu veriler sayesinde vergi gelirlerinin son yıllarda yaklaşık 2 trilyon Ruble arttığı görülmektedir²⁰⁶.

Bilindiği üzere işsizlik, gölge ekonomisinin en önemli nedenleri arasında yer almaktadır. İşsizlik, özellikle kayıt dışı istihdamı teşvik etmekte ve bu şekilde gölge ekonomisi boyutlarını arttırmaktadır. Rusya, yaklaşık %5 oranında görülen işsizliğin daha da düşürülmesi için çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmaların temelinde kayıt dışı istihdamı önleme arzusu yatmaktadır. Bu kapsamda Rusya şu önlemleri almıştır²⁰⁷:

- Vergi indirimleri, sübvansiyonlu krediler, yatırımlar gibi araçlar yardımı ile yeni işyerlerinin açılması ya da hali hazırda açık olan işyerlerinin muhafaza edilmesi için politikalar oluşturularak kayıtlı istihdamın artırılması,

- Bilhassa kadınlar için serbest mesleklerin teşvik edilmesi,

- Kamu ve özel sektörde esnek istihdam şekillerinin etkin bir şekilde kullanılması.

²⁰⁵ OECD, "Shining Light on the Shadow Economy: Opportunities and Threats", 29.09.2017, <https://www.oecd.org/tax/crime/shining-light-on-the-shadow-economy-opportunities-and-threats.pdf>, (04.12.2018), p.36.

²⁰⁶ Vergi Dosyası, "Dünyadan Vergi Haberleri: Rusya'da Vergi Kaçırma ve Sahte Fatura Kullanmak İmkansız Hale Mi Geliyor", 26.12.2017, <https://vergidosyasi.com/2017/12/26/dunyadan-vergi-haberleri-rusyada-vergi-kacirmak-ve-sahte-fatura-kullanmak-imbkansiz-hale-mi-geliyor/>, (09.12.2018).

²⁰⁷ Akif Abdullah, Tahire Hüseyinli ve Semih Serkant Aktuğ, "Rusya Federasyonu'nda İşsizliğin Özellikleri ve Mücadele Yolları", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı:46, 2015, ss.92-93.

Tablo 17: Rusya’da Gölge Ekonomisi Oranlarının Yıllar İtibariyle Değişimi

Yıllar	Gölge Ekonomisi Oranı (%)
1991	39,73
1995	45,65
2000	41,91
2001	40,81
2002	40,78
2003	40,08
2004	37,68
2005	36,41
2006	35,47
2007	34,59
2008	32,6
2009	36,79
2010	33,7
2011	32,03
2012	31,88
2013	32,21
2014	31,04
2015	33,42

Kaynak: Medina and Schneider, Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?, pp.66,74.

Rusya’da gölge ekonomisinin değişimi Tablo 17’de gösterilmektedir. Rusya, gerek mafyalaşmanın yoğunluğu gerekse ekonomik sorunlar sebebiyle 1995 yılında %45’i aşan gölge ekonomisi oranıyla karşı karşıya kalmıştır. 1995 yılından sonra alınan tedbirler, yolsuzluk ve rüşvet gibi ülkede yoğun olarak görülen kayıt dışı faaliyetleri azaltmıştır. Gölge ekonomisi ile mücadele kapsamında vergisel düzenlemeler, bavlul ticaretini önleyici çalışmaların da arttırılmasıyla birlikte 2015 yılında bu oran %33’e çekilmiştir.

Veriler her ne kadar gölge ekonomisi oranlarının düştüğünü gösterse de bazı çevreler Rusya’da hala gölge ekonomisinin %50’lere kadar çıktığı görüşünü savunmaktadır. Bu görüşü savunan kişiler, şirketlerin ve toplumun büyük bir kısmının vergilerini ödemediğini, vergi sisteminin yapılan düzenlemelere rağmen hala iyi durumda olmadığını gerekçe olarak göstermektedir²⁰⁸.

²⁰⁸ Zafer Mustafaoğlu, “Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/RUSYA_Krizi_ve_Turkiye_Uzerine_Muhtemel_Etkileri.pdf, (15.12.2018), s.3.

2.3. TÜRKİYE'DE GÖLGE EKONOMİSİ KAPSAMINDA ALINAN ÖNLEMLER

Türkiye, gölge ekonomisiyle mücadelede ciddi önlemler alan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu kapsamda gerek plan ve programlar gerekse kamu politikaları, gölge ekonomisiyle mücadelenin yapıtaşını oluşturmaktadır. Gölge ekonomisiyle mücadelede çok önemli yere sahip olan bu plan, program ve kamu politikaları, mücadelede etkinliği sağlayarak, gölge ekonomisinin istenen düzeylere çekilmesinde çok önemli bir rol oynayacaktır.

Türkiye'de gölge ekonomisinin boyutlarını azaltmaya yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Özellikle son yıllarda bu konuya verilen dikkatin artması ile birlikte gölge ekonomisinin önemi bir kez daha anlaşılmış, ekonomiye ve dolayısıyla tüm topluma verdiği zararlar sebebiyle bu konuda çalışmalar hızlandırılmıştır.

Şekil 11: Türkiye'de Gölge Ekonomisiyle Mücadelede Alınması Planlanan Önlemler

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010), s.36.

Türkiye'de özellikle son dönemlerde gölge ekonomisi ile mücadelede önemli adımlar atıldığı görülmektedir. Şekil 11'de son yıllarda Türkiye'de gölge ekonomisi oranlarını azaltmaya yönelik alınması planlanan önlemler gösterilmektedir. Şu zamana kadar alınan önlemlerin bu mücadelede önemli olduğunu belirtmekle birlikte gerekli başarının sağlanamadığını da ifade etmek mümkündür. Bu sebeple gölge ekonomisiyle etkin mücadele edebilmek için Eylem Planları oluşturulmuş, Kalkınma Planlarında ve Orta Vadeli Programlarda mücadele için izlenmesi gereken politikalar belirtilmiş ayrıca birçok kamu politikası hayata geçirilmiştir.

2.3.1. Gölge Ekonomisiyle Mücadelede Plan ve Programlar

Türkiye’de gölge ekonomisiyle mücadele kapsamında oluşturulan plan ve programlara bakıldığında ilk olarak “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı” dikkat çekmektedir. Bunun dışında Kalkınma Planlarında, Orta Vadeli Programlarda gölge ekonomisiyle mücadele konusu ele alınmakta ve bu konuyla etkin mücadelenin temelleri oluşturulmaktadır.

Resmi Gazete’de yayınlanan genelgede, dönemin Başbakan’ı Erdoğan tarafından da üzerinde durulan gölge ekonomisi ile mücadelenin önemi şu şekilde vurgulanmıştır²⁰⁹:

“Ülkemizin önemli ekonomik sorunlarından biri olan kayıt dışılık; rekabet gücünü önemli ölçüde etkilemekte, kamu finansman yapısının sağlıklı işlemesine engel olmaktadır. Ekonomide haksız rekabetin önlenmesi, ekonomik gelişmelerin sağlıklı bir seyir izlemesi ve sağlam bir sosyal güvenlik yapısının tesis edilmesi için kayıt dışılıkla mücadele büyük önem taşımaktadır. Kayıt dışı ekonomiyle mücadelede başarı sağlanabilmesi, ilgili tüm kurum ve kuruluşların katkıları ile hazırlanan etkin bir izleme ve değerlendirme sisteminin oluşturulmasına ve başta kamuoyu olmak üzere tüm kesimlerin desteğine bağlı bulunmaktadır.”

Türkiye’de gölge ekonomisi ile mücadelede başarının sağlanması, mali otoritenin en büyük amaçları arasında yer almaktadır. 2008-2010 ve 2011-2013 yılları arasında ortaya konan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planları, Maliye Bakanlığı’nın gölge ekonomisiyle mücadeleye verdiği önemi göstermektedir²¹⁰.

2.3.1.1. Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010

Gölge ekonomisiyle mücadele kapsamında Gelir İdaresi Başkanlığı’nın çatısı altında bir Eylem Plan oluşturulmuştur. Bu Eylem Planı’nda gölge ekonomisiyle hangi yollarla mücadele edileceği ve bu dönem içerisinde uygulanması düşünülen planlara yer verilmiştir.

²⁰⁹ Resmi Gazete, “Kayıt Dışı Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)”, Sayı:28149, 21.12.2011, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111221-20-1.htm>, (04.11.2018).

²¹⁰ İhsan Cemil Demir ve Mustafa Küçükilhan, “Vergi Mükelleflerinin Kayıt Dışı Ekonomi Algısı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2013, s.32.

2009 yılında Resmi Gazete’de yayınlanan genelgede Kayıt Dışı Ekonomi İle Mücadele Stratejisi Eylem Planı’nın ortaya çıkışı şu şekilde ifade edilmiştir²¹¹:

“Güçlü bir toplumsal ve siyasi iradeyle tüm kesimlerin katıldığı kapsamlı bir mücadele stratejisi oluşturulması, kayıt dışı ekonominin zararlarına yönelik olarak toplumun bilinçlendirilmesi, kayıt altına girmenin teşvik edilmesi, mevzuat ve işlemlerin basitleştirilmesi, etkin bir denetim ve ceza sisteminin geliştirilmesi, kuruluşlar arasında veri paylaşımının güçlendirilmesi ve ilgili kuruluşlar arasında etkin bir koordinasyon sağlanması amacıyla genelge ekinde yer alan, “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2008-2010” hazırlanmıştır.”

Tablo 18: Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı’nda Belirtilen Amaç ve Hedefler (2008-2010)

<i>AMAÇ</i>	<i>HEDEF</i>
1. Kayıt İçi Faaliyetleri Özendirmek	Kayıt İçi İstihdam Yaratma Potansiyelini Güçlendirmek
	Gönüllü Uyumu Arttırmak
2. Denetim Kapasitesini Güçlendirmek ve Yaptırımların Caydırıcılığını Arttırmak	Denetim Kapasitesini Geliştirmek
	Veri Tabanı Paylaşımı
	Cezaların Caydırıcılığını Sağlamak
3. Kurumsal ve Toplumsal Mutabakatı Sağlamak ve Güçlendirmek	Kurumsal İşbirliği Sağlamak, Güçlendirmek ve Devam Ettirmek
	Eğitim ve Tanıtım Yoluyla Toplumsal Mutabakatı Sağlamak ve Güçlendirmek

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010), s.43.

Tablo 18’de, gölge ekonomisiyle mücadelede amaç ve hedeflere yer verilmiştir. Görüldüğü üzere kayıt dışındaki faaliyetleri kayıt altına almak, gölge ekonomisinde çok önemli bir yeri bulunan denetimi arttırarak caydırıcılığı arttırmak ve diğer bir önemli konu olan toplumsal ve kurumsal mutabakatı sağlamak, gölge ekonomisiyle mücadelenin temel amaçlarını oluşturmaktadır.

Gölge ekonomisi ile mücadele kapsamında Gelir İdaresi Başkanlığı’nca hazırlanan bu Eylem Planı’nda ekonomide kayıt dışılığın önlenmesi adına²¹²;

- Özellikle iş ve çalışma hayatını etkileyen mali yüklerin hafifletilmesi,
- Yapılacak olan işlemlerin ve mevzuatın yalınlaştırılması,
- Etkili denetim ve ceza uygulamalarının düzenlenmesi,
- İdarelerinin teknolojik yapılarının geliştirilmesi,

²¹¹ Resmi Gazete, “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı”, Sayı:27132, 05.02.2009, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090205-4.htm>, (02.11.2018).

²¹² Gelir İdaresi Başkanlığı, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010), s.37.

- Gölge ekonomisinin olumsuz sonuçları hususunda toplumda farkındalık yaratılması planlanmıştır.

Eylem Planı çerçevesinde gölge ekonomisi ile mücadelenin ana hatları ortaya konmuştur. Eylem Planı'nın sonuç kısmında gölge ekonomisi sorununun çözümü için yapılması gerekenler net bir şekilde ifade edilmiştir. Buna göre gölge ekonomisiyle mücadele etmek için temel olarak²¹³;

- Bir devlet politikası olarak kabul edilmesi,
- Devamlı olarak çalışma grubunun oluşturulması,
- Stratejik eylem planının hazırlanması,
- Kurumlar arası işbirliği oluşturulması,
- Etkili gözlem ve değerlendirme sisteminin kurulması,
- Kayıt altında bulunan etkinliklerin teşvik edilmesi,
- Denetim faaliyetlerinin artırılması, yaptırımlarda caydırıcılık unsurunun ön plana çıkarılması,
- Toplumsal uzlaşmanın sağlanması büyük önem arz etmektedir.

2008-2010 yıllarını kapsayan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı'yla, gölge ekonomisinin nedenleri ortaya çıkarılmış, gölge ekonomisinin önüne geçilmesi maksadıyla kamu sektörünün birçok kurum ve kuruluşuyla ortaklık sağlanmış, gölge ekonomisiyle mücadelede toplam 109 eylem ortaya konmuş ve bu eylemlerin uygulamaları Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından takip edilmiştir²¹⁴.

2.3.1.2. Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı 2011-2013

2008-2010 dönemlerini kapsayan Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı'nda önemli aşamalar kaydedilmesi sonucunda, 2011-2013 yıllarını kapsayan ve önceki dönemin devamı niteliğinde bir Eylem Planı daha hazırlanmıştır. Bu Eylem Planı'nda gölge ekonomisiyle mücadeledeki kararlı çizgi devam etmiş ve önemli adımlar atılmıştır.

Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı, 2008-2010 yılları arasında suç ekonomisi ve kara para ile mücadele açısından ortaya konabilecek

²¹³ Gelir İdaresi Başkanlığı, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010), s.38.

²¹⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 2011, s.3.

eylemleri içinde barındırmamıştır. 2011-2013 yıllarında hazırlanan bu Eylem Planı'nda ise suç ekonomisi ve kara para ile mücadeleye de yer verilmiş, toplam 47 eylemin hayata geçirilmesi planlanmıştır. Ayrıca gölge ekonomisinin içinde barındırdığı kayıt dışı istihdam konusuna, Ulusal İstihdam Strateji Belgesi'nde yer verildiği için bu Eylem Planı'nda değinilmemiş fakat gelir-istihdam açısından kurumlar arası çalışma ortaklığını gerekli kılan eylemler bu planda yer bulmuştur²¹⁵.

Gölge ekonomisinin önüne geçmek için hazırlanan bu Eylem Planı'nda temel misyonlar şu şekilde belirtilmiştir²¹⁶:

- Gönüllü uyumun artırılması,
- Denetim kapasitesinin güçlendirilmesi,
- Yaptırımların caydırıcılığının artırılması,
- Veri tabanı paylaşımı,
- Toplumsal farkındalığın artırılması.

Eylem Planı'nda, kayıt dışı faaliyetlerin kayıt altına alınması adına birçok eylem gerçekleştirilmiştir. 2014 yılında yayınlanan "Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) Gerçekleşme Raporu'nda", Eylem Planı çerçevesinde yapılan çalışmalar ortaya konmuştur. Bunlardan bazıları Tablo 19'da gösterilmektedir.

Tablo 19: 2011-2013 Yılları Arasında Eylem Planı Çerçevesinde Yapılan Bazı Çalışmalar

<i>Yıl</i>	<i>Denetime Katılan Personel Sayısı</i>	<i>Denetlenen Mükellef Sayısı</i>	<i>Mükellefiyet Tesis Ettirilen Kişi Sayısı</i>	<i>Kayıt Dışı Çalıştırıldığı Tespit Edilen Mükellef Sayısı</i>	<i>Kesilen Ceza Miktarı</i>
2012	5.574	405.472	13.089	2.276	5.197.608
2013	5.457	154.899	4.425	4.318	2.386.045
Toplam	11.031	560.371	17.514	6.594	7.583.653
<i>İzlenen Müteahhit Sayısı</i>			<i>İzlenen Şehir Plancısı Sayısı</i>		
252.599			2.568		
KAYIT ALTINA ALINAN					
<i>Eğitici Enerji Kimlik Belgesi Uzmanı</i>		<i>EVD Şirketi</i>	<i>(SMM) Şirketi Sayısı</i>	<i>SMM Sayısı</i>	
265		15	8.540	9.810	

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) Gerçekleşme Raporu**, Denetim ve Uyum Yönetimi Daire Başkanlığı (II) Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Müdürlüğü, Ankara, 2014, ss.18-20.

²¹⁵ Gelir İdaresi Başkanlığı, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013), ss.1-2.

²¹⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) Gerçekleşme Raporu, s.2.

2011-2013 yıllarını kapsayan Eylem Planı'nda yapılan birkaç çalışma Tablo 19'da gösterilmiştir. Bu tabloya göre; gölge ekonomisiyle mücadelede denetimler arttırılmış, kayıt dışı çalışan mükellefler tespit edilmiş ve 2012-2013 yıllarında toplam 7,5 milyon TL ceza kesilmiştir. Bununla birlikte kayıt dışılığın yoğun olarak yaşandığı inşaat sektöründe de denetimler arttırılmış, bu dönemde birçok müteahhit ve şehir plancısı kayıt dışı faaliyet göstermeleri ihtimaliyle izlenmiştir. Ayrıca kayıt dışında faaliyet gösteren birçok Eğitici Enerji Kimlik Belgesi Uzmanı, Enerji Verimliliği Danışmanlık Şirketi, Serbest Müşavir Mühendis Şirketi ve Serbest Müşavir Mühendis kayıt altına alınmıştır.

Tablo 19'da gösterilen tüm bu çalışmalar, tüm gölge ekonomisiyle mücadelede gerçekleştirilen uygulamalarının küçük bir kısmını oluşturmaktadır. Toplam 47 eylem, dikkat ve özenle hayata geçirilmiş, gölge ekonomisiyle mücadelenin süreklilik kazandırılmasının önü açılmış ve bu sorunun önüne geçilmesinde önemli mesafeler kat edilmiştir.

2.3.1.3. Kalkınma Planlarında Gölge Ekonomisi

Kalkınma Planı kısaca; “bir ülkenin tamamı veya belirli bölgesi için belirlenen kalkınma hedefleri çerçevesinde iktisadi ve sosyal hedeflere ulaşmak amacıyla özel kesim için yol gösterici ve kamu kesimi için emredici niteliğe sahip plan” şeklinde tanımlanmaktadır²¹⁷. Devletin bütün birimlerinin amaç ve politikalarını önceden belirleyip bu amaç ve politikalar etrafında çalışması, kalkınma planlarının önemini ortaya koymaktadır²¹⁸.

Kalkınma Plan'ları Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri olan gölge ekonomisini konu edinmiştir. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'ndan başlayarak, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Onuncu Kalkınma Planı'nda gölge ekonomisiyle mücadele ele alınmış ve yapılması gerekenler belirtilmiştir. Özellikle Onuncu Kalkınma Planında “Kayıt Dışı Ekonominin

²¹⁷ Türk Dil Kurumu, “Kalkınma Planı”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori1=veritbn&kelimesec=178972, (07.11.2018).

²¹⁸ Rüyeyda Kızıllıboğa Özaslan ve Orhan Veli Alıcı, “Kalkınma Planlarında Yerel Yönetimler ve Yapılan Reformlar Çerçevesinde Mukayesesi”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:11, Sayı:26, 2014, s.316.

Azaltılması Programı Eylem Planı” bu konuya son yıllarda verilen önemin giderek arttığının bir göstergesidir.

2.3.1.3.1. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Gölge Ekonomisi

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda gölge ekonomisi henüz başlık olarak yer bulamasa da, Kalkınma Planı’nın içerisinde kayıt dışı ekonominin oluşturduğu olumsuzluklar ve bu sorunla mücadelede uygulanması gerekenler yer almıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda; kayıt dışı olarak istihdam edilmenin endüstri ilişkilerinin tabanını daralttığı, çalışma problemlerini de arttırdığı vurgulanmış, ayrıca kayıt dışı çalışmalarda görülen artışın, çalışma ilişkilerine de negatif olarak tesir ettiği belirtilmiştir. Gölge ekonomisi oranlarının düşürülmesinde ücretler üzerindeki ek yüklerin Avrupa Birliği ülkelerindeki seviyeye çekilerek, ücretlilerin gelirden daha yüksek pay alması, bununla birlikte kayıt altında bulunmayan ekonomik aktivitelerin vergi kapsamına alınması gerekliliği göz önünde bulundurularak; daha etkin bir vergi idaresi ve denetimi ile oluşturulacak vergi politikasının, gölge ekonomisinin önüne geçilmesinde önemli rol oynayacağı Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ifade edilmiştir²¹⁹.

2.3.1.3.2. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Gölge Ekonomisi

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda gölge ekonomisi ilk kez bir başlık olarak yer bulmuştur. “Kayıt Dışı Ekonominin Kayıt Altına Alınması” isimli başlıkta gölge ekonomisindeki duruma, hedeflere, politikalara ve mücadelede yapılması gerekenlere yer verilmiştir.

²¹⁹ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)”, Ankara, 1995, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf, (04.11.2018).

Tablo 20: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Gölge Ekonomisiyle Mücadele

<i>Amaçlar, Hedefler ve Politikalar</i>	<i>Hukuki ve Kurumsal Düzenlemeler</i>
Gölge ekonomisine sebebiyet veren etkinliklerin önlenmesi ana amaçtır.	Gölge ekonomisinin istatistiksel olarak ulusal gelir hesaplarına katılabilmesi için istatistik altyapısı geliştirilecektir.
Kayıt altında bulunmayan faaliyetlerin kayıt altına alınması, ekonomiyi pozitif bir şekilde etkileyecektir.	E-ticaretin belge sisteminde ortaya çıkarabileceği negatif durumun önlenmesi adına, ilgili kuruluşların ortak çalışması ile düzenlemeler yapılacaktır.
Gölge ekonomisinin istatistiksel olarak ulusal gelir hesaplarına katılması adına çalışmalarda bulunulacaktır.	Sekizinci Plan döneminde vergi, çalışma hayatı, tarım gibi birçok alanda yapılması planlanan düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, kayıt altında bulunmayan faaliyetlerin kayıt içine yönlendirilmesini önemli derecede sağlayacaktır.
Gölge ekonomisinin önüne geçilmesi, vergi gelirlerini yükseltilecektir. Bu açıdan belge ve kayıt düzeninin, düzgün bir şekilde sürdürülmesini sağlamak maksadıyla tedbirler alınacaktır.	
İstihdama dönük hukuki yükümlülüklerin azaltılması, toplam işgücü maliyetini azaltarak kayıt dışı istihdamı düşürecektir.	
Gölge ekonomisiyle mücadelede bütün kamu kurum ve kuruluşları arasında koordinasyon sağlanmalıdır.	
Yolsuzluk ve suç ekonomisiyle mücadele stratejileri beraber hayata geçirilmelidir.	

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, "Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005", Ankara, 2000, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf, (04.11.2018).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda gölge ekonomisiyle mücadele kapsamında alınacak önlemler Tablo 20'de gösterilmiştir. Tablodan da anlaşılacağı üzere 2001-2005 döneminde Türkiye'de gölge ekonomisi ile ilgili olarak önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde tam anlamıyla başarı sağlanamamış olsa da, ilk kez bu konuya Kalkınma Planı'nda başlık halinde yer verilmesi ve içerikte gölge ekonomisi sorunuyla mücadele etmek için yapılması gerekenlerin belirtilmesi, mücadelede önemli bir adım olmuştur.

2.3.1.3.3. Dokuzuncu Kalkınma Planı ve Gölge Ekonomisi

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Kalkınma Planında gölge ekonomisi ile ilgili olarak iki başlık açılmıştır. “Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması” ve “Ekonomide Kayıt Dışılığın Azaltılması” şeklinde açılan bu başlıklarda öncelikle gölge ekonomisinin verdiği zararlardan ve Türkiye’deki boyutlarından bahsedilmiştir. Daha sonra gölge ekonomisiyle mücadelede alınan ve alınması gereken önlemlerden bahsedilmiştir ve mücadelenin gerekliliği vurgulanmıştır.

Tablo 21: Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda Gölge Ekonomisini Önlenmeye Yönelik Alınan Tedbirler

Toplumun tümünü kapsayan bir mücadele stratejisi ortaya konarak gölge ekonomisiyle mücadele edilecektir.
Kayıt altında bulunmayan işletme, birey ve çalışanların kayıt içine yönlendirilmesi için kayıtlı sistem geliştirilecektir.
İdari-mali ve hukuki yükümlülükler aşamalı bir şekilde azaltılacaktır.
Başta KOBİ’ler olmak üzere kayıt altında bulunan işletmelere dönük finansman imkanları arttırılacaktır.
İş ve çalışma hayatına yönelik mevzuat basitleştirilecektir.
İşletmelerin kurumsal bir kimlik kazanması teşvik edilecektir.
Kayıt altında olan işletme ve kişilere dönük kamu hizmetleri geliştirilecektir.
Gölge ekonomisini ödüllendiren, kamuya güveni azaltan, gölge ekonomisini özendiren af ve borç yapılandırılması beklentisine karşı önlem alınacaktır.
Gölge ekonomisi ile mücadelede tüm tüzel kişilikleri kapsayan tek numaraya dayalı bilgi sistemi oluşturulacak, ticari defterler elektronik ortamda tutulacak, e-ihale, e- fatura ve e-ödeme sistemleri geliştirilecektir.
Mali işlemler ve tapu kayıtlarına yönelik olarak veri tabanları oluşturulacaktır.
Ödemelerde nakit kullanımı azaltacak tedbirler geliştirilecektir.
Denetimlerde etkinliğin sağlanması maksadıyla kamu idarelerinin uygulama kapasitesinin geliştirilmesine dönük çalışmalar yapılacak, idarelerin beşeri ve teknolojik altyapısı iyileştirilecektir.
Vergi alanında düzenlemeler yapılacak, ticaret hukuku gibi özel hukuk alanlarında düzenlemeler yapılacaktır.
Bireylerin kayıtlı ekonomi içerisinde bulunmaları teşvik edilecek, gölge ekonomisinin zararları ile ilgili bilgileri aktaracak kampanyalar yapılacak, broşürler dağıtılacak ve eğitimler verilecektir.

Kaynak: T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”, Ankara, 2006, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani_2007-2013.pdf, (05.11.2018).

Gölge ekonomisiyle mücadelede Dokuzuncu Kalkınma Planı, Tablo 21’de gösterildiği üzere birçok tedbiri içermektedir. Yedinci ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’ndan farklı olarak gölge ekonomisi ile mücadele bu Kalkınma Planı’nda geliştirilmiş, tedbirler sıkılaştırılmış ve kararlı bir mücadele politikası benimsenmiştir. Bu dönemde gölge ekonomisinin boyutlarını düşürmek ve kayıt

altında bulunan aktiviteleri arttırmak maksadıyla çalışmalar yapılmış, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele” bir öncelik olarak ele alınmıştır²²⁰.

2.3.1.3.4. Onuncu Kalkınma Planı ve Gölge Ekonomisi

Kalkınma Plan'larının sonucusu olan Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır. Diğer Kalkınma Plan'larında olduğu gibi Onuncu Kalkınma Planı da, gölge ekonomisiyle etkin bir şekilde mücadele edilebilmesi için yapılması gerekenleri belirlemiş ve bu dönem içerisindeki hedeflere yer vermiştir. Ayrıca Onuncu Kalkınma Planı'nda “Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Eylem Planı” oluşturulmuştur.

Onuncu Kalkınma Planı'nda gölge ekonomisiyle ilgili olarak aşağıdaki ifadeler yer verilmiş ve gölge ekonomisiyle mücadelenin gerekliliği vurgulanmıştır²²¹:

“Son yıllarda alınan önlemlere rağmen kayıt dışı ekonomi halen önemli sorun alanlarından birisidir. Kayıt dışı ekonominin azaltılması, orta ve uzun dönemde ekonomik istikrar, gelir dağılımı ve istihdam gibi birçok makroekonomik unsurun iyileşmesine, ekonomide verimlilik düzeyi ve rekabet gücünün yükselmesine, ayrıca kamu gelirlerinin artmasına katkıda bulunacaktır. Bu programla, kayıt dışı ekonominin azaltılması amaçlanmaktadır. Ayrıca bu program Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planının daha etkin uygulanmasına katkı sağlayacaktır.”

²²⁰ Zeynep Erdiç, “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadeleye Yönelik İzlenen Politikalar ve Çözüm Önerileri”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16, Sayı:4, 2016, s.48.

²²¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, “Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018”, Ankara, 2013, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Onuncu_Kalkinma_Planı.pdf, (05.11.2018).

Tablo 22: Onuncu Kalkınma Planı'nda Gölge Ekonomisiyle Mücadele Stratejileri

<i>Gölge Ekonomisinin Boyutunun ve Etkilerinin Ölçülmesi</i>
Gölge ekonomisinin boyutlarının ölçülmesinde kullanılan mevcut standart yöntemlerin Türkiye'ye haiz şartlar ele alınarak geliştirilmesi
Gölge ekonomisinin sebep olduğu problemlerin etkisinin belirlenmesi
<i>Denetim ve Yaptırımların Daha Etkili Kılınması</i>
Kamu kurumlarının denetim kapasitesi geliştirilmesi açısından denetimlerin nitelik ve niceliklerinin artırılması
Denetimde etkinliğin artırılmasında risk analizi modelleri, veri madenciliği ve bilişim teknolojilerinin daha yaygın kullanılması
Yaptırımların artırılması
<i>Kurumlar Arası Koordinasyon ve Veri Paylaşımının Artırılması</i>
Kamu kurumlarının denetim neticelerinin ve verilerin diğer kamu kurumlarıyla paylaşılması
Kurumlar arası ortak veri tabanı ve denetim uygulamalarının geliştirilmesi
Gölge ekonomisine neden olan yasal düzenlemeler hususunda kamu kurumlarıyla ortak çalışmalar gerçekleştirilerek gerekli düzenlemelerin yapılması
<i>Gölge Ekonomisiyle Mücadelede Toplumsal Mutabakatın Sağlanması</i>
Toplumun bu konuyla alakalı kesimlerinin gölge ekonomisiyle mücadeleye aktif bir şekilde iştirakinin sağlanması
Gölge ekonomisinin negatif etkilerinin kamu idareleri ve STK'lar vasıtasıyla topluma aktarılması ve gerekli farkındalığın yaratılması
<i>Kaçakçılıkla Etkin Mücadele Edilmesi</i>
Akaryakıt, içki ve tütün mamulleri kaçakçılığı başta olmak üzere kaçakçılığın ekonomik boyutunun ölçülmesi
Kaçakçılıkla mücadelede idari ve teknik kapasitenin güçlendirilerek denetimlerin etkin hale getirilmesi
Kurumlar arası koordinasyonun artırılması

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018", Ankara, 2013, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Onuncu_Kalkinma_Plani.pdf, (05.11.2018).

Tablo 22, Onuncu Kalkınma Planı çerçevesinde gölge ekonomisiyle mücadele stratejilerini göstermektedir. Bu kapsamda temel olarak beş bileşen ortaya konulmuştur. İlk bileşen gölge ekonomisinin boyutlarının ve etkilerinin ölçülmesini, ikinci bileşen denetim ve yaptırımlar ile ilgili tedbirleri kapsamaktadır. Üçüncü bileşen koordinasyon ve veri paylaşımını, dördüncü bileşen toplumsal mutabakatı ve son olarak da beşinci bileşen kaçakçılıkla mücadeleyi ele almaktadır. Tüm bu bileşenler gölge ekonomisiyle etkin mücadeleyi sağlamaya yönelik tedbirleri içermektedir.

Tablo 23: Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı'nda Mevcut Durum ve Hedefler

Gösterge Adı	2013'teki Durum	2014	2015	2016	2017	2018
<i>Gölge ekonomisinin GSYH'ye oranı</i>	%26,5	%26	%25	%24	%23	%21,5
<i>Tarım dışı sektörlerde kayıt dışı çalışanların tarım dışı istihdama oranı</i>	%22	%22	%20	%19	%18	%17
<i>Kayıtlı faal mükellef sayısı</i>	4,9 Milyon	5 Milyon	5,1 Milyon	5,2 Milyon	5,3 Milyon	5,4 Milyon

Kaynak: T.C. Kalkınma Bakanlığı, “Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı”, Ankara, 2015, http://odop.kalkinma.gov.tr/dokumanlar/9Kayitdisi_Ekonominin_Azaltilmasi_Programi.pdf, (05.11.2018).

Onuncu Kalkınma Planı'nda yer bulan Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı, 2014-2018 yılları arasındaki gölge ekonomisi oranı, tarım dışı kayıt dışı istihdam oranı ve kayıtlı faal mükellef sayısına dair hedeflere yer vermiştir. Buna göre 2014 yılından başlayarak 2018 yılı da dahil olmak üzere kayıt dışı faaliyetlerde azalma hedeflenmiştir. Tablo 23'e göre, gölge ekonomisi ve tarım dışı kayıt dışı istihdam oranında yaklaşık %5 azalış, kayıtlı faal mükellef sayısında ise yaklaşık 500 bin kişilik bir artış beklenmektedir.

Tablo 24: Onuncu Kalkınma Planı'nda Hedeflenen Gölge Ekonomisi Oranlarının Gerçekleşme Sonuçları

Yıllar	Gölge Ekonominin GSYH'ye Oranı
2014	%27,2
2015	%27,8
2016	%29,2
2017	%27,2

Kaynak: Schneider, Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly Developed Countries: Selected New Rules, p.49, Medina and Schneider, Shadow Economies Around the World: New Results for 158 Countries over 1991-2015, p.18.

Tablo 25: Onuncu Kalkınma Planı'nda Hedeflenen Tarım Dışı Kayıt Dışı İstihdam Oranlarının Gerçekleşme Sonuçları

<i>Yıllar</i>	<i>Tarım Dışı Kayıt Dışı İstihdam Oranı</i>
2014	%22,3
2015	%21,2
2016	%21,7
2017	%22,1

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu, “Kayıt Dışı İstihdam Oranı”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani, (06.11.2018).

Tablo 26: Onuncu Kalkınma Planı'nda Hedeflenen Kayıtlı Faal Mükellef Sayılarının Gerçekleşme Sonuçları

<i>Yıllar</i>	<i>Kayıtlı Faal Mükellef Sayısı</i>
2014	4,9 Milyon
2015	5 Milyon
2016	5 Milyon
2017	5,2 Milyon

Kaynak: Vergi Dosyası, “Faal Mükellef Sayılarındaki Değişim (2002-2017)”, <https://vergidosyasi.com/2018/05/27/faal-mukellef-sayilarindaki-degisim-2002-2017/>, (06.11.2018).

Yukarıda, Onuncu Kalkınma Planı'nda hedeflenen gölge ekonomisi oranı, tarım dışı kayıt dışı istihdam oranı ve kayıtlı faal mükellef sayısı gerçekleşme verileri gösterilmiştir. Buna göre bir karşılaştırma yapıldığında, hiçbir veride hedeflenenin gerçekleştirilemediği görülmektedir. Gölge ekonomisi oranının 2017 yılı itibariyle %23 olması hedeflenirken bu oran %27,2 olarak gerçekleşmiştir. Tarım dışı kayıt dışı istihdamın 2017 yılında %17'ye indirileceği düşünülürken, %22,1'de kalmıştır. Aynı şekilde kayıtlı faal mükellef sayısı 2017 yılında 5,3 milyon kişiye ulaşması amaçlanırken bu sayı 5,2 milyon olarak kayıtlara geçmiştir. Bunun sebebine; Türkiye'nin içinde bulunduğu olumsuz durum, ekonomik dalgalanmalar ve darbe olayları dahil birçok faktörü eklemek mümkün olsa da, temelde gölge ekonomisi ile mücadelede başarısız bir görüntü çizildiği ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar gölge ekonomisi oranlarında 2017 yılı itibariyle %2 gibi önemli sayılabilecek bir düşüş görülmüş, buna ek olarak da kayıtlı faal mükellef sayısında anlamlı bir artış yaşanmış ise de gölge ekonomisi henüz beklenen seviyelere çekilememiştir.

2.3.1.4. Orta Vadeli Programlarda Gölge Ekonomisi

Orta Vadeli Program²²²: “Kalkınma Plan’ları, stratejik planlar ve genel ekonomik koşulların gerekleri doğrultusunda, Mayıs ayı sonuna kadar hazırlanması beklenen ve makro politikaları, ilkeleri, hedef ve gösterge niteliğindeki temel ekonomik büyüklükleri kapsayan belgedir.”

Orta Vadeli Programlarda yer alan en önemli konulardan bir tanesi gölge ekonomisidir. Gölge ekonomisiyle mücadelede alınması gereken tedbirler Orta Vadeli Programda belirtilmiş ve üç senelik olarak oluşturulan bu programın her yayınında bu konuya yer verilmiştir.

2006-2008 yıllarını kapsayan ve ilk kez yayınlanan Orta Vadeli Programda gölge ekonomisinin boyutlarının azaltılması, vergi politikasının ana hedefi olarak görülmüştür. Ayrıca vergi ve sosyal güvenlik yükünün düşürülmesi ve işgücü maliyetlerini yükselterek gölge ekonomisini özendiren yükümlülüklerin tekrar kontrol edilmesi gerekliliği vurgulanmıştır²²³.

2007-2009 dönemi için hazırlanan ikinci Orta Vadeli Program, ilkinden farklı olarak²²⁴,

- Toplumun bütününe katılım gösterdiği gölge ekonomisi ile mücadele stratejisinin oluşturulması ve bu amaçla iş ve çalışma hayatına dair mevzuatın sadeleştirilmesi,
- Gölge ekonomisinin azaltılması açısından kamu kurumlarının teknolojik altyapısının iyileştirilmesi,
- Gölge ekonomisini teşvik eden af ve borç yapılandırma beklentisinin önlenmesi gibi bir dizi tedbiri içermektedir.

Gölge ekonomisiyle mücadele kapsamında 2009-2011 yıllarını ele alan Orta Vadeli Program, diğer iki Programa kıyasla daha çok vergi ve denetim ile alakalı tedbirleri içermektedir. Bu tedbirler şu şekildedir²²⁵:

²²² GÜNGÖR Uras, “Orta Vadeli Program Nedir?”, 16.07.2018, <https://www.ntv.com.tr/yazarlar/prof-dr-gungor-uras/orta-vadeli-program-nedir,eVnGEYgBCEGTz8pNDWoGNA>, (07.11.2018).

²²³ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “Orta Vadeli Program (2006-2008)”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta_Vadeli_Program2006-2008.pdf, (07.11.2018).

²²⁴ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “Orta Vadeli Program (2007-2009)”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta_Vadeli_Program2007-2009.pdf, (07.11.2018).

²²⁵ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, “Orta Vadeli Program (2009-2011)”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta_Vadeli_Program2009-2011.pdf, (07.11.2018).

- Vergi denetimlerinin arttırılması ve etkinliğin sağlanması,
- Gölge ekonomisinde performansın ölçülmesi adına vergi kaçak ve kayıplarının büyüklüğünün sürekli olarak ölçülmesi,
- Vergisel yükümlülüklerin doğruluğunu tespit etmek için vergi güvenlik kuruluşlarının kurulması ve hali hazırda var olan kuruluşların etkinliklerinin arttırılması,
- Gelir İdaresi ve Gümrük Müsteşarlığı başta olmak kaydıyla, bütün kamu kurumlarının kaçakçılık ile mücadele etmesi,
- Kayıt dışı faaliyet gösteren işletme ve çalışanların kayda geçirilmesi için kayıt sisteminin etkinliğinin arttırılması,
- Toplum bilgilendirmeye dönük aktivitelerin arttırılması.

Gerek vergi ve denetim gerekse diğer birçok konuda gölge ekonomisine karşı önlemler içeren 2009-2011 dönemi Orta Vadeli Programından sonra 2010-2012 yıllarını içine alan diğer bir Orta Vadeli Program hazırlanmıştır. Bu Programda Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı'ndan bahsedilmiştir. Bahsedilen Eylem Planı çerçevesinde gölge ekonomisi ile mücadele edilmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bununla birlikte Programda, gölge ekonomisinin önlenmesi adına denetimlere vurgu yapılmış ve bu konuda etkinliğin sağlanması için kurumlar arası "çapraz kontrol" sistemine yer verilmiştir. Ayrıca gölge ekonomisinin boyutlarının azaltılması maksadıyla esnek çalışma modellerinin yaygınlaştırılması, özendirilmesi ve işletmelerin ek istihdam sağlamalarının önünün açılması planlanmıştır²²⁶.

2011-2013 dönemi Orta Vadeli Programa bakıldığında, gölge ekonomisiyle mücadele kapsamında alınması gereken önlemlerde bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Bir farklılık olarak bu Programda, gölge ekonomisi boyutlarının düşürülmesi amacıyla Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı'nın güncellenmesi ve Eylem Planı'nın temel amaçlarının gözden geçirilmesi gerekliliği belirtilmiştir²²⁷.

2012-2014 dönemlerini kapsayan bir sonraki Orta Vadeli Program, gölge ekonomisi oranlarının düşürülmesinin gelir artışı yoluyla tasarrufları arttıracakını ifade etmiştir. Ayrıca gölge ekonomisiyle mücadelede gönüllü uyumu ve

²²⁶ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, "Orta Vadeli Program (2010-2012)", http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta_Vadeli_Program2010-2012.pdf, (07.11.2018).

²²⁷ T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, **Orta Vadeli Program (2011-2013)**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara, 2010, s.30.

yaptırımlardaki caydırıcılığı arttıran ve gölge ekonomisi hususunda toplumsal bilinci arttırmak suretiyle sivil toplum kuruluşları ile ortak çalışmalar öngören faaliyetlerin arttırılması planlanmıştır. Bununla birlikte başta e-ticaret olmak üzere, elektronik işlemlerden doğan vergi kaybının önlenme konusunda da adımların atılacağı belirtilmiştir²²⁸.

2014-2016 dönemleri için hazırlanan Orta Vadeli Program ise gölge ekonomisiyle mücadele ile ilgili olarak kayıt dışı istihdama yer vermiştir. Bu Programda kayıt dışı istihdamla mücadele edilmesi gerektiği belirtilmiş, bunun yanında kayıt dışı ücretle mücadele edilerek kayıt altında istihdam edilen bireylerin sayısının arttırılacağı ve prim tabanının genişletileceği vurgulanmıştır²²⁹.

2016-2018 yıllarını kapsayan Orta Vadeli Program, gölge ekonomisi ile ilgili olarak kayıt dışı istihdama yönelik 2014-2016 dönemindeki tedbirleri tekrar vurgulamış, buna ek olarak gölge ekonomisiyle mücadelede ortaya konulan politika, strateji ve eylemlerin ilgili taraflarla işbirliği içerisinde ve kararlı bir biçimde sürdürüleceğini ortaya koymuştur²³⁰. 2016-2018 dönemi Orta Vadeli Programda, gölge ekonomisiyle mücadelede alınması planlanan tedbirler şu şekilde ifade edilmiştir²³¹:

- Üreticiden tüketiciye kadar olan tedarik zincirine dair kayıt sistemi güçlendirilecektir.
- Vergiye gönüllü uyumu teşvik eden yeni vergi uygulamaları faaliyete geçirilecektir.
- Yüksek vergilendirmenin gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye ittiği alanlarda vergi yükünün azaltılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
- Kayıt dışı istihdamla etkin bir şekilde mücadele edilecektir. Bu amaçla, düzenli denetim mekanizmaları oluşturulacak, mevsimlik tarım işçilerine dönük bir izleme sistemi oluşturulacak, bu işçilerin çalışma ve barınma şartları iyileştirilecek ve çocuk işçiliğe engel olunacaktır.

²²⁸ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Orta Vadeli Program (2012-2014)**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2011, ss.19,33,34.

²²⁹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Orta Vadeli Program (2014-2016)**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2013, s.48.

²³⁰ T.C. Kalkınma Bakanlığı, "Orta Vadeli Program (2016-2018)", <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta-Vadeli-Program-2016-2018Revize.pdf>, (07.11.2018).

²³¹ T.C. Kalkınma Bakanlığı, **Orta Vadeli Program (2016-2018)**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2017, ss.32,36,49.

Görüldüğü üzere Türkiye’de oluşturulan Plan ve Programlar, gölge ekonomisiyle etkin bir şekilde mücadele etmenin önemini ortaya koymaktadır. Gerek Eylem Plan’ları, gerek Kalkınma Plan’ları gerekse Orta Vadeli Programlar, gölge ekonomisi ile ilgili birçok önlemi içermekte, gelişen teknolojiye paralel olarak alınacak tedbirleri ortaya koymakta ve gölge ekonomisinin boyutlarını azaltmaya yönelik politikaları belirlemektedir. Her dönem yenilenen bu Plan ve Programlar, gölge ekonomisi ile mücadelede çok önemli bir görev üstlenmekte ve mücadelenin temellerini oluşturmaktadır.

2.3.2. Gölge Ekonomisiyle Mücadelede Uygulanan Kamu Politikaları

Türkiye’de gölge ekonomisiyle mücadelede uygulanan birçok kamu politikası bulunmaktadır. Bu politikalara bakıldığında; Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP), Veri Ambarı Projesi (VERİA), Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi (VEDOS), Elektronik sistem uygulamaları olan e-defter, e-fatura, e-arşiv ve e-beyanname, Sahte Belge Risk Analiz Programı (SARP), Bandrollü Ürün İzleme Sistemi (BÜİS), Vergi İletişim Merkezi (VİMER), Akaryakıt kaçakçılığı önleme çalışmaları, E-ticaretin İzlenmesi Projesi, Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Kapsamında Hazırlanan Projeler (KADİM, KİTUP ve KİDEP), Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK) ön plana çıkmaktadır.

2.3.2.1. Vergi Daireleri Otomasyon Projesi (VEDOP)

Bilişim teknolojilerindeki süratli değişimle birlikte dünya, globalleşmenin etkisiyle yeni bir dönüşümün içinde kendisini bulmuştur. Bilgi toplumu şeklinde ifade edilen bu durum, aynı zamanda devletlerin yapısını ve kültürel yaşamı da değişime mecbur kılmıştır. İnternetin bireylerin hayatında çok önemli bir yer tutmaya başlaması ve gittikçe popülerleşmesi ile devletlerin dijitalleşmesi ve kamu hizmetlerini gerçekleştirmesinde bilgi ile iletişim teknolojilerinin kullanımı giderek artmış ve bir nevi zorunluluk halini almıştır²³².

Böylesine hızlı gelişen teknoloji karşısında devletlerin, özellikle gölge ekonomisiyle etkin mücadele edebilmesi için teknolojiyi yakından takip ederek

²³² A. Atilla Uğur ve İbrahim Çütcü, “E-Devlet ve Tasarruf Etkisi Kapsamında VEDOP Projesi”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2009, s.2.

önlemler alması gerekmektedir. Bu açıdan Türkiye, başlıca amaçları arasında gölge ekonomisiyle mücadeleyi etkin bir şekilde gerçekleştirmek olan Vergi Daireleri Otomasyon Projesi'ni oluşturmuş ve uygulamaya geçirmiştir. VEDOP olarak da bilinen bu proje, gölge ekonomisi ile mücadelede uygulanan kamu politikaları arasında çok önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

VEDOP temel olarak; “bilgisayar teknolojisi olanaklarıyla vergi dairesi fonksiyonlarının tümünü içine alan bir bilgi işlem uygulamasının vergi dairelerine yaygınlaştırılması ile bölge ve merkez network yapısının kurulması” şeklinde tanımlanmaktadır²³³.

VEDOP, 1998 senesinde vergi dairesi işlemlerinin tamamını bilgisayarla gerçekleştirerek iş yükünü düşürmek, yapılacak çalışmalarda etkinlik ve verimliliği sağlamak, bilgisayar ortamında toplanan bilgilerden sağlıklı karar, destek ve yönetim bilgi sistemi oluşturmak maksadıyla oluşturulmuştur²³⁴.

Vergi Daireleri Otomasyon Projesi'nin ana hedefleri şöyle ifade edilmektedir²³⁵:

- Vergi dairelerinde tam otomasyona geçmek
- Etkin ve hızlı gelir idaresi
- Mükellef odaklı hizmet gerçekleştirmek
- Bilgi ve iletişim teknolojileri ile destekli iş süreçleri
- Mükelleflerin gönüllü uyum derecelerinin yükseltilmesi
- Gölge ekonomisi ile mücadele
- Diğer kurum ve kuruluşlar ile etkin veri paylaşımı

VEDOP temelde üç alanda projelerini gerçekleştirmektedir. Bunlar; bir yandan vergi daireleri uygulamaları arasında bilgi alışverişine imkan sağlayan “kurumsal”; bir yandan beraber işlem yaptığı kurumlarla bilgi alışverişine imkan veren “kurumlar arası” diğer yandan da direkt “vatandaşa” dönük projeler şeklindedir. Daha açık bir ifadeyle VEDOP gibi etkin ve verimli bir projenin ortaya çıkması; kurumsal bir otomasyon sisteminin varlığı dışında kurumlar arası bilgi ve belge değişimine imkan

²³³ Gelir İdaresi Başkanlığı, **2017 Yılı Performans Programı**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:228, Ankara, 2017, s.14.

²³⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Faaliyet Raporu 2009**, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:112, Ankara, 2010, s.12.

²³⁵ Tolga Demirbaş, Adnan Gerçek, Filiz Giray, Mehmet Yüce ve Ayşe Oğuzlar, “Mükelleflerin E-Vergileme Sistemini Benimsemelerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bursa Araştırması”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:31, Sayı:1, 2012, s.63.

tanıyan, bununla birlikte mükellefleri temel alan bir sistemin faaliyete geçirilmesi ile mümkündür²³⁶.

Ana hedefleri arasında gölge ekonomisiyle mücadele etmek olan VEDOP, üç aşamadan oluşmaktadır. 1995 senesinde VEDOP, vergi dairelerini otomasyona geçirilmesi hedefi doğrultusunda pilot proje olarak uygulanmıştır. Bu pilot projenin başarıya ulaşması sonucunda 25 Kasım 1998 yılında, VEDOP-1 uygulanmış, 22 şehirdeki 155 vergi dairesi ve 5 defterdarlık otomasyona geçmiş ve projeye son nokta konulmuştur. 2004 senesinde projenin ikinci aşaması hayata geçirilmiş ve VEDOP-2 başarıyla sonuçlandırılmıştır. Son olarak VEDOP-3 2007 yılının Temmuz ayında uygulanmaya başlanmıştır²³⁷.

Tablo 27: VEDOP Aşamaları ve Bazı Veriler

<i>Proje İsmi</i>	<i>Maliyeti</i>	<i>Süresi</i>	<i>Kullanım Alanı</i>	<i>Projenin Tasarruf Boyutu ve Bazı Rakamlar</i>
VEDOP-1	75 milyon dolar	2 yıl	22 il, 10 ilçedeki 155 vergi dairesi, 5 defterdarlık	- Türkiye'nin tahakkuk ve tahsilat gelirinin %85'i izlenmektedir. - Senede 500 bin sayfa doküman tasarruf edilmektedir.
VEDOP-2	64 milyon dolar	15 ay	81 ildeki tüm vergi daireleri ve defterdarlıklar	- 14 bin adam/ay iş yükü tasarrufu (4,2 milyon dolar) - 6 bin ton kağıt tasarrufu, 117 bin ağaç (3 milyon dolar) - Senelik 75 milyon beyannamenin çevrimiçi olarak alınması - Çağrı Merkezi uygulaması - Her sene 40 milyon senedin hesaplara otomatik işlenmesi neticesinde 4 bin adam/ay iş gücü kazancı - 15 bin kullanıcının eğitiminin sağlanması - 12 Terabayt veri ambarı
VEDOP-3	99 milyon dolar	2 yıl	Türkiye genelindeki 448 vergi dairesi ve 585 mal müdürlüğü	- 13.465 bilgisayarın, 6.204 yazıcının dağıtım ve montajı - EMKAS sistemi ile senelik 19 bin ton kağıt, 355 bin ağaç ve ekonomik değeri 8,7 milyon dolar tasarruf - Diğer kurumlarla yazışmalarda azalma (Örn: Gümrük idareleri ile yıllık ortalama 1 milyon yazışma ortadan kalkmıştır). -Makbuz bilgilerinin elle girilmemesinden dolayı senelik 2 bin adam/ay işgücü tasarrufu

Kaynak: Uğur ve Çütcü, s.14.

²³⁶ Elvan Cenikli ve Deniz Şahin, "Türk Gelir İdaresinde Otomasyon Projeleri", **İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2013, s.40.

²³⁷ Engin Hepaksaz ve Betül Hayrullahoğlu, "E-Devlet Kapsamında VEDOP Uygulamaları ve E-Haciz", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, s.113.

Tablo 27, VEDOP-1,2 ve 3'ün maliyet, süre, kullanım alanı ve tasarruf boyutunu ele almaktadır. Buna göre VEDOP'u, maliyetli gibi gözükse de yıllar itibariyle yaptığı tasarruflar ve ülkeye kazandırdıkları düşünüldüğünde oldukça karlı bir proje olarak değerlendirmek mümkündür. Gölge ekonomisinin önlenmesi konusu başta olmak üzere, Türkiye'deki birçok sorunun önüne geçilmesi hedefleriyle oluşturulan Vergi Daireleri Otomasyon Projeleri, elektronik sistemlerin kayıt dışı faaliyetlerin kayıt altına alınmasında önemli bir rol oynadığı gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bilgi teknolojisine geçişte atılan en büyük adımlardan bir tanesi olduğu ortaya çıkmaktadır.

2.3.2.1.1. VEDOP-1

Vergi Daireleri Otomasyon Projesi'nin ilk aşaması olan VEDOP-1, yukarıda da belirtildiği üzere 1998 yılında uygulanmaya başlamıştır. Bu proje ile birlikte merkezi bir veri tabanı oluşturulmuştur. VEDOP-1 kapsamında otomasyona geçirilen vergi dairelerinin günlük bilgilerinin merkezi transferi mümkün kılınmıştır. Vergi dairesinden aktarılan bilgilerden yönetim bilgi, karar ve denetime destek sistemleri hazırlanmıştır²³⁸.

VEDOP-1 ile birlikte evrak girişi, tahakkuk, tahsilat, muhasebe gibi vergi dairesinin görevi olan işlemler bilgisayar ile takip edilerek, bankalar tarafından alınan vergiler elektronik ortamda mükellef hesaplarına aktarılmıştır. Ayrıca VEDOP-1 ile Gelir İdaresi, kurum içi otomasyonu sağlamış ve e-kurum olma açısından çok ciddi gelişimler göstermiştir²³⁹.

Gölge ekonomisinin önlenmesine yönelik çok önemli bir adım olan VEDOP-1, kamu idarelerinin saydamlığı hususunda oldukça önemli bir adım atmış, internet Vergi Dairesi uygulaması ile gelir vergisi ve kurumlar vergisi mükelleflerine, vergi durumlarını sorgulayabilmeyi mümkün hale getirmiştir. Bununla birlikte, gölge ekonomisinin en önemli olumsuz etkilerinden biri olan vergi gelirlerindeki düşüş konusunda da VEDOP-1, vergi gelirlerinin daha etkin bir şekilde toplanması adına

²³⁸ T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü, **Faaliyet Raporu 2000**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 2001, s.64.

²³⁹ Ay, s.69.

ciddi hedefler ortaya koymuş ve buna paralel olarak vergi dairesinde çalışanların daha teknolojik imkanlar ile görevlerini icra etmesini sağlamıştır²⁴⁰.

75 milyon dolar maliyet ile hazırlanan VEDOP-1 ile ülke çapında vergi gelirlerinin yaklaşık %80'i toplanmış, tahakkuk ve tahsilat işlemlerinin de %85'i izlenebilir duruma gelmiştir. VEDOP-1'in başarılı bir şekilde uygulanması, VEDOP-2 ve VEDOP-3'ün de geliştirilmesine ve uygulanmasına imkan tanımıştır²⁴¹.

2.3.2.1.2. VEDOP-2

Otomasyon Projesinin ikinci aşaması olan VEDOP-2, 2004 yılında uygulanmıştır. 2004-2006 dönemlerini kapsayan bu projede, gölge ekonomisinin önüne geçilmesi adına çok önemli yenilikler geliştirilmiş, bunun yanında mükelleflere daha nitelikli ve hızlı kamu hizmetinin sağlanması hedefi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca otomasyon dahilinde bulunmayan 283 vergi dairesinin otomasyona geçmesi sağlanmıştır²⁴².

VEDOP-2 kapsamında gölge ekonomisiyle ilgili olan adımlar çok önemli bir yer tutmaktadır. Bunların başında²⁴³;

- Otomasyona geçen vergi dairesi sayısının artırılması,
- İnternet üzerinden beyannamelerin alınması (Yaklaşık 75.000 beyanname),
- Veri Ambarı'nın (VERIA) uygulanması,
- Denetim otomasyonunun gerçekleştirilmesi,
- Belirlenen mükelleflerin defter ve belgelerinin elektronik ortama alınarak arşivlenmesi ve analizlerinin yapıldığı Elektronik Muhasebe Kayıt Sistemi (EMKAS) çalışmalarının geliştirilmesi gelmektedir.

²⁴⁰ Uğur ve Çütcü, s.12.

²⁴¹ Furkan Beşel, **Türkiye'de Vergi Denetiminin Ekonomik ve Hukuki Etkinliği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2017, s.177.

²⁴² Gelir İdaresi Başkanlığı, **2016 Yılı Performans Programı**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:207, Ankara, 2016, s.12.

²⁴³ Ersan Öz ve Doğan Bozdoğan, "Türk Vergi Sisteminde E-Maliye Uygulamaları", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:2, 2012, s.78.

2.3.2.1.3. VEDOP-3

Türkiye'deki bütün defterdarlıkları, vergi dairelerini, mal müdürlüklerini, takdir komisyonlarını ve Maliye Bakanlığı'na bağlı bilgi işlem merkezlerini otomasyona geçirmeyi amaçlayan VEDOP-3, Siemens'in gerçekleştirdiği bir projedir. 99 milyon dolar maliyetle hazırlanan VEDOP-3'ün tamamlanması iki seneyi bulmuş ve çok önemli bir gelişme olarak "e-imza" uygulaması faaliyete geçirilmiştir. "E-imza" ile birlikte tüm işlemlerin internet aracılığıyla yapılabilmesi mümkün hale gelmiştir²⁴⁴.

VEDOP-3, Türkiye'nin kamu kesimindeki en önemli bilgi teknolojileri projesi olarak ifade edilmektedir. Bu kapsamda projenin üçüncü aşamasının temel amaçları şu şekilde belirtilmektedir²⁴⁵:

- e-VDO uygulamasının tüm Türkiye'ye yayılması
- Merkezi sistemlerde iş devamlılığı ve felaketten kurtarma yapısının kurulması
- VEDOP-1 donanımlarının yenilenmesi
- VEDOP-2 işletim sistemlerinin yükseltilmesi
- Sistem güvenliğinin artırılması

VEDOP-3 içerisindeki en önemli uygulamalardan biri Elektronik Vergi Dairesi Otomasyonu (e-VDO)'dur. Gelir İdaresi Başkanlığı, e-VDO'nun amacından ve e-VDO kapsamında gerçekleştirilen faaliyetlerden şu şekilde bahsetmiştir²⁴⁶:

"2004 yılında vergi dairesi otomasyon uygulamalarında merkezi bir yapıya geçilmesi kararı doğrultusunda mevcut otomasyon uygulamaları merkezi bir yapıda (e-VDO) tekrar hazırlanarak, 2005-2009 yılları arasında otomasyon kapsamında olmayan vergi daireleri ile mal müdürlükleri gelir birimlerinin e-VDO ile otomasyona geçirilmesi, eski yazılımlar ile çalışma vergi dairelerinin ise otomasyon sistem değişikliği gerçekleştirilmiştir."

VEDOP-3 ile birlikte 448 vergi dairesi ve 585 mal müdürlüğü gelir servisi tekrardan yapılandırılmış, otomasyon uygulamaları tamamıyla web tabanlı yapıya dönüştürülmüştür. Bu proje, "Türkiye Vergi Dairesi" yaklaşımının bir sonucu olarak mükelleflerin kayıtlı oldukları vergi daireleri dışındaki vergi dairelerinden de faydalanabilecekleri bir ortam yaratmıştır. Ayrıca Gelir İdaresi Başkanlığı, vergi politikalarını daha hızlı bir şekilde uygulamak, vergi denetiminde etkinliği sağlamak

²⁴⁴ Öz ve Bozdoğan, s.79.

²⁴⁵ Demirbaş, Gerçek, Giray, Yüce ve Oğuzlar, s.64.

²⁴⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, **2013 Yılı Faaliyet Raporu**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:187, Ankara, 2014, s.64.

ve gölge ekonomisiyle mücadele etmek adına ihtiyaç duyduğu vergilendirmeye dair bilgileri daha hızlı ve detaylı bir şekilde oluşturma imkanına sahip olmuştur²⁴⁷.

2.3.2.2. Veri Ambarı Projesi (VERİA)

Gölge ekonomisiyle etkin mücadelede, VEDOP-2 ile birlikte geliştirilen Veri Ambarı Projesi çok önemli bir rol oynamaktadır. Veri Ambarı Projesi ile verilerin bilgisayar ortamında toplanması ve bu veriler ışığında kayıt altında bulunmayan alanların vergilendirilmesi ve verginin tabana yayılmasını hedeflenmektedir. Bu projeye vergi incelemelerine dair mükellef seçimleri merkezi ve daha doğru bir biçimde gerçekleştirilebilmekte, vergi incelemeleri neticesinde kayıp ve kaçağa dönük daha verimli neticeler elde edilebilmektedir²⁴⁸.

Gelir İdaresi Başkanlığı, VERİA'nın oluşturulma amacını şu şekilde belirtmiştir²⁴⁹:

“Beyan dışı kalmış vergisel olayların tespiti, mükellef beyanlarının doğruluğunun kontrolü ve denetim birimlerine bilgi desteği sağlamak amacıyla yürütülen proje kapsamında; bilgi kaynaklarının araştırılması, tespit edilen bilgi kaynaklarından veri toplanabilmesi için faaliyetlerin yürütülmesi, bilgilerin toplanması ve analizi, vergi incelemelerinde yararlanılmak üzere, iç ve dış kaynaklardan alınan bilgilerin veri ambarına aktarılarak değerlendirilmesi, alınan çıktıların incelenmek üzere denetim birimlerine gönderilmesi ve veri ambarındaki bilgilerin tüm denetim birimlerinin kullanımına sunulması için veri ambarı (VERİA) oluşturulmuştur.”

Gölge ekonomisinin önemli bileşenlerinden biri olan denetim kavramı, görüldüğü üzere VERİA Projesi ile ön plana çıkmaktadır. Veri ambarı ile özellikle vergi denetimleri etkinleşecek, kayıt dışında bulunan mükellefler daha kolay bir şekilde tespit edilerek gölge ekonomisi boyutlarının azalması mümkün kılınacaktır.

Veri Ambarı vasıtasıyla vergi gelirlerinin ve kayıtların denetimi etkin bir şekilde yapılarak, bütün mali hareketlerin kontrol edilmesi sağlanmaktadır. Vergi gelirlerinin kontrol edilmesi ve takibinin yapılması, kaçak ve kayıpları minimum düzeye indirerek gölge ekonomisini kontrol altına almakta ve ekonomik büyüme verilerinin pozitif yönde hareket etmesine yardımcı olmaktadır²⁵⁰.

²⁴⁷ Siemens, “VEDOP-3’de Siemens’e Emanet”, **Güvercin**, 2007, <http://www.siemens.com.tr/newsletter/Eylul07/haber.asp>, (12.11.2018).

²⁴⁸ Bilen, s.138.

²⁴⁹ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Faaliyet Raporu 2008**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:93, Ankara, 2009, s.28.

²⁵⁰ Ay, s.69.

2.3.2.3. Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi'nin (VEDOS) Kurulması

Gölge ekonomisi ile mücadelede atılan önemli adımlardan bir diğeri denetim otomasyonudur. Denetim kapasitesinin artırılması amacıyla oluşturulan, VEDOS olarak kısaltılan Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi ile; “etkin denetim planlarının yapılabilmesi, eş zamanlı olarak yürütülebilmesi, vergi denetmenleri tarafından yapılacak çalışmalarda uygulama birliği ve vergi denetmenlerinin daha verimli çalışmalarının sağlanması amaçlanmıştır.” Bu sistemle birlikte mükelleflerin yasal kayıtları, elektronik ortamda vergi denetim elemanlarına aktarılacak ve vergi incelemeleri daha sağlıklı bir şekilde yapılacaktır²⁵¹.

Vergi Denetmenleri Otomasyon Sistemi; her çeşit evrak, rapor, yazışma, istatistiksel veri, hesaplama ve yazışma işlemlerini elektronik ortamda gerçekleştirmeyi sağlayacak şekilde otomasyon sağlamıştır. Böylece vergi denetmenleri gerek zaman ve performans yönetimi gerekse vergi denetim neticelerine dair istatistiksel verilere kolayca ulaşabilmektedir²⁵².

Gölge ekonomisinin azaltılması açısından VEDOS'un oldukça faydalı olacağı düşünülmektedir. Vergi denetimlerinde etkinliğin sağlanması, vergi denetmenlerinin verimliliklerinin artması ve denetim işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleşmesi, gölge ekonomisi ile mücadelede çok önemli bir rol oynayacak ve şüphesiz kayıt dışı gerçekleştirilen faaliyetlerin azalmasını sağlayacaktır.

2.3.2.4. Elektronik Sistem Uygulamaları (E-Defter, E-Fatura, E-Arşiv ve E-Beyanname)

Gölge ekonomisiyle mücadelede elektronik sistem uygulamalarının önemli bir yeri bulunmaktadır. Elektronik sistem uygulamaları ile bilgilerin kayıt altına alınması işlemi daha kolay bir şekilde yapılabilmektedir. Birçok elektronik sistem uygulaması olmasına karşın, kayıt dışılığın önlenmesinde e-defter, e-fatura, e-arşiv ve e-beyanname uygulamaları ön plana çıkmaktadır.

²⁵¹ Gelir İdaresi Başkanlığı, Faaliyet Raporu 2009, s.15.

²⁵² Cenikli ve Şahin, s.41.

Öncelikle e-deftere bakıldığında şu şekilde bir tanıma yer verildiği görülmektedir²⁵³:

“Vergi Usul Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu hükümleri gereğince tutulması zorunlu olan defterlerin format ve standartlara uygun biçimde elektronik dosya biçiminde hazırlanması, bastırılmaksızın kaydedilmesi, değişmezliğinin, bütünlüğünün ve kaynağının doğruluğunun garanti altına alınması ve ilgililer nezdinde ispat aracı olarak kullanılabilmesine imkan tanımayı hedefleyen hukuki ve teknik düzenlemeler bütünüdür.”

Kayıt dışılığın önlenmesine katkı sağlaması düşünülen e-defter uygulamasında amaçlanan; defter kayıtlarının oluşturulmasında teknolojinin yakından takip edilip, ihtiyaçlara cevap verebilecek bir sistem oluşturmak, vergiye gönüllü uyumu sağlamak, elektronik ortamda denetim yapılabilmesini mümkün kılmak, uzaktan ve uluslararası denetim imkanı tanımak ve uluslararası şirketlerin iç-dış denetim ihtiyaçlarını karşılamak için ortak bir standart oluşturmaktır²⁵⁴.

Elektronik sistem uygulamaları içerisinde kayıt dışılığın azaltılması amacına hizmet eden başka bir uygulama e-arşiv'dir. Elektronik arşiv; çok fazla belge üreten ve ürettikleri belgelerin ikinci nüshalarını kağıt ortamında saklamaları sonucu ciddi bir yük ile karşılaşan mükelleflerin, bu nüshaları elektronik ortamda arşivlemelerini mümkün kılan bir uygulamadır. Bu uygulama ile birlikte, özellikle gölge ekonomisinin önüne geçmek adına 5 milyon TL ve üzeri brüt satış hasılatına sahip mükelleflerden e-ticaret yapanlara, e-arşiv uygulamasına geçiş zorunlu kılınmıştır. Bu şekilde, bu sektörlerin kayıt altına alınması planlanmış ve gölge ekonomisi boyutlarının düşürülmesi için çalışmalar yapılmaya başlanmıştır²⁵⁵.

Diğer bir elektronik sistem uygulaması olan e-fatura²⁵⁶; “veri format ve standardı Gelir İdaresi Başkanlığı tarafından belirlenen, VUK gereği bir faturada yer alması gereken bilgilerin içerisinde yer aldığı, satıcı ve alıcı arasındaki iletiminin merkezi bir platform (GİB) üzerinden gerçekleştirildiği elektronik bir belgedir.”

Elektronik fatura uygulaması ile satıcı ile alıcı arasında meydana gelen faturalaşma işlemi elektronik ortama aktarılarak teknik takibin yapılması, mali anlamda kayıp ve kaçak belirlenmesinin inceleme elemanları ve vergi memurları vasıtasıyla gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir. Bununla birlikte, “2011-2013 Kayıt

²⁵³ Gelir İdaresi Başkanlığı, “e-Defter Hakkında”, <http://www.edefer.gov.tr/edeferhakkinda.html>, (12.11.2018).

²⁵⁴ Uğur Doğan, “100 Soruda E-Defter”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:280, 2012, s.17.

²⁵⁵ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017 Yılı Performans Programı, s.66.

²⁵⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, “e-Fatura Hakkında”, <http://www.efatura.gov.tr/efaturahakkinda.html>, (12.11.2018).

Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı'nda" da elektronik fatura uygulamasına değinilmiş ve bu uygulamanın kullanımının arttırılması adına e-fatura ve e-defter kullanıcı sayısının arttırılması için çalışmalar yapılmıştır²⁵⁷.

Tablo 28: Yıllar İtibariyle E-Fatura ve E-Defter Uygulamasından Yararlanan Mükellef Sayıları (2015-2017)

<i>Yıllar</i>	<i>E-Fatura Uygulamasından Yararlanan Mükellef Sayısı</i>	<i>E-Defter Uygulamasından Yararlanan Mükellef Sayısı</i>	<i>E-Arşiv Uygulamasından Yararlanan Mükellef Sayısı</i>
2015	46.800	45.321	1.915
2016	61.013	59.451	6.161
2017	75.000	75.000	5.000

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017 Yılı Performans Programı, s.63.

Tablo 28, 2015 yılından 2017 yılına kadar olan e-fatura ve e-defter uygulamalarından faydalanan mükellef sayılarını göstermektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere "Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planı", e-fatura uygulamasına değinmiş, bunun yanında e-defter uygulamasının da kayıt dışılığı azaltacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda 2015 yılında 46.800 kişi e-fatura'dan yararlanırken 2017 yılı itibariyle bu sayı 75 bine ulaşmıştır. Aynı şekilde e-defter uygulamasından yararlanan mükellef sayısı 2015 yılında 45.321 iken, 2017 yılında 75 bin kişiyi bulmuştur. Son olarak 2015 yılında e-arşiv uygulamasından faydalanan 1.915 kişi bulunurken, 2017 yılında 5.000 kişi bu uygulama kapsamına alınmıştır.

Gölge ekonomisiyle mücadelede uygulanan kamu politikaları arasında yer alan elektronik sistem uygulamalarından bir diğeri e-beyanname'dir. Elektronik beyanname, 1 Ekim 2004 tarihinde isteğe bağlı bir şekilde uygulanmış fakat 3 Mart 2005 tarihinden itibaren zorunlu hale getirilmiştir. E-beyanname, veraset ve intikal vergisi dışında beyanname verilmesi zorunlu bütün vergilerde uygulanmaktadır. Bu uygulama, otomasyona geçmiş olan vergi dairelerine bağlı bulunan mükellefleri kapsamakta, aynı zamanda bahsedilen mükelleflerin beyanname ile beyan edilen vergileri için geçerli bulunmaktadır²⁵⁸.

²⁵⁷ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017 Yılı Performans Programı, s.66.

²⁵⁸ Aykut Hamit Turan ve Ferhat Başkan Özgen, "Türkiye'de E-Beyanname Sisteminin Benimsenmesi: Geliştirilmiş Teknoloji Kabul Modeli İle Ampirik Bir Çalışma", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, 2009, s.137.

Elektronik sisteme geçişte önemli bir rol oynayan e-beyanname, şu hedeflerin gerçekleştirilmesini konu edinmiştir²⁵⁹:

“Mükelleflerin vergilendirmeye ilişkin ödevlerini yerine getirmede, gelişen bilgi işlem teknolojilerinden yararlanmak, vergi beyannameleri ile bildirim ve eklerinin kolay, hızlı, ekonomik ve güvenilir bir şekilde idareye intikalini sağlamak, vergi beyannamelerinin doldurulmasındaki hataları en aza indirerek mükellef mağduriyetini önlemek, vergi dairesinin beyanname kabul, tarh, tahakkuk ve tahsilat işlemlerini azaltarak iş ve işlemlerini kolaylaştırmak ve diğer alanlarda mükellefe daha iyi hizmet vermesini sağlamak.”

E-beyanname uygulaması, mükellef açısından bakıldığında süre maliyetini asgari düzeye düşürmesi ve psikolojik anlamda mükellef ile idare arasında oluşan negatif ortamı önlemesi bakımından yarar sağlamaktadır. Vergi idaresi açısından da, veri girişindeki hataların minimum seviyeye indirilmesi ve vergi kaçakçılığının önlenmesinde oldukça önemli olduğunu söylemek mümkündür²⁶⁰.

E-beyanname uygulaması uzun dönemde, mükelleflerin tüm işlem ve işlem sonuçlarının karşılaştırılıp, istatistiksel olarak sağlanan bilgilerin değerlendirilmesi ve kullanılması amaçlarına hizmet etmektedir. Bu uygulama ile ekonomi içerisindeki bütün faaliyetler kolaylıkla kayıtlardan takip edilebilecek, faaliyetlerin kontrolü sağlanabilecek, denetlenebilecek ve vergi kayıp kaçakları minimize edilebilecektir²⁶¹.

2.3.2.5. Sahte Belge Risk Analiz Programı'nın (SARP) Hayata Geçirilmesi

Sahte Belge Risk Analiz Programı, vergi sisteminin ciddi problemlerinden biri durumunda bulunan sahte fatura düzenleme eylemini gerçekleştiren mükelleflerin tespiti için yapılan çalışmalar sonucunda, riskli mükelleflerin belirlenmesinde yararlanılan ve riskleri sayısal olarak ölçme kapasitesi bulunan bir bilgisayar programıdır. Bu program ile KDV mükelleflerine dönemsel analizler gerçekleştirilmekte ve mükelleflerin risk puanları hesaplanmaktadır²⁶².

Sahte Belge Risk Analiz Programı, Türkiye'deki aktif tüm KDV mükelleflerine her ay risk puanı vermektedir. Bu puanlama, seneler itibariyle sahte

²⁵⁹ Resmi Gazete, “Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No:340)”, Sayı:25599, 30.09.2004, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/09/20040930.htm#7>, (12.11.2018).

²⁶⁰ Tülin Canbay ve Özge Önkan, “Elektronik Vergileme Uygulamalarının Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Açısından Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi”, Prof. Dr. Naci Birol Muter'e Armağan, (Ed:Ramazan Gökbnar, Mustafa Miynat, Birol Kovancılar, Tülin Canbay ve Serkan Cura), Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, Manisa, 2014, s.247.

²⁶¹ Ay, s.73.

²⁶² Gelir İdaresi Başkanlığı, **2014 Yılı Faaliyet Raporu**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:199, Ankara, 2015, s.110.

belge kullanıcısı olan mükelleflerin hareket ve eğilimleri göz önünde bulundurularak geliştirilen algoritmalar aracılığıyla ortaya çıkmaktadır. Yüksek iş hacmine karşın devamlı devir işlemi yapan ya da çok düşük tutarlarda ödenecek katma değer vergisi beyanında bulunan mükelleflerin bu program ile saptanabilmesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir²⁶³.

Gölge ekonomisi ile mücadelede SARP'ın; hayali ihracatın önlenmesi, kara para aklama ve paraların illegal faaliyet içerisinde olan örgütlere aktarılmasının önüne geçilmesi gibi birçok konuda yararlı olacağı beklenmektedir²⁶⁴.

2.3.2.6. Bandrollü Ürün İzleme Sistemi'nin (BÜİS) Oluşturulması

Gölge ekonomisiyle mücadele uygulanan kamu politikalarından biri de Bandrollü Ürün İzleme Sistemi'dir. Resmi Gazete'de yayınlanan tebliğde;

“Maliye Bakanlığı; vergi güvenliğini sağlamak amacıyla niteliklerini belirleyip onayladığı elektrikli, elektronik, manyetik ve benzeri cihazlar ve sistemleri kullanılmaya, bu cihaz ve sistemler vasıtasıyla bandrol, pul, barkod, hologram, kupür, damga, sembol gibi özel etiket ve işaretlerin kullanılmasını ilişkin zorunluluk getirmeye, ... , yetkili kılınmıştır²⁶⁵.”

Bandrollü Ürün İzleme Sistemi, sektördeki vergi kayıp ve kaçığın önüne geçilmesi ile vergi gönüllü uyumun artırılması hedeflerini gerçekleştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Bununla birlikte yapılan analizler neticesinde gerekli görülen durumlarda denetim faaliyetleri de gerçekleştirilmektedir. Ayrıca Tütün Mamulleri ve Alkollü İçki Ürünlerinde Bandrollü Ürün İzleme Sistemi de kayıt dışılığın önüne geçilmesinde; özel eğitimli bandrol denetim ekipleri tarafından mobil denetim cihazları ile sürekli bir şekilde ve yoğun saha denetimlerinin yapılmasını sağlamaktadır²⁶⁶.

Dönemin TAPDK Başkanı Çalışkan, Bandrollü Ürün İzleme Sistemi ile özellikle tütün mamulleri ve alkollü içkiler üzerinde bulunan bandroller sayesinde ürünlerin, üretim ve ithalat noktalarından son tüketim noktasına ulaşmasına kadar olan

²⁶³ Hasan Aykın, “Dikkat! KDV Beyannameleriniz Sahteci İncelemesine Alınmanıza Neden Olabilir?”, 11.03.2018, <https://vergidosyasi.com/2018/03/11/dikkat-kdv-beyannameleriniz-sahteci-incelemesine-alinmaniza-neden-olabilir/>, (14.11.2018).

²⁶⁴ Furkan Beşel ve Cemal Çokgezer, “Maliye Alanında e-Teknolojiler ve Etkinliği”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2015, s.21.

²⁶⁵ Resmi Gazete, “Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerde Bandrollü Ürün İzleme Sistemi Genel Tebliğ (Sıra No:1)'nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri No:8)”, Sayı:29286, 05.03.2015, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150305-13.htm, (14.11.2018).

²⁶⁶ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017 Yılı Performans Programı, s.44.

bütün sürecin kayıt altına alınacağını belirtmiştir²⁶⁷. Yapılan bu açıklama, kayıt dışılık ile mücadelede BÜİS'in önemini ortaya koymakta ve kayıt altına alınan faaliyet sayısının artacağını göstermektedir.

Tablo 29: Bandrollü Ürünlere Yönelik Denetimler (2015-2017)

<i>Yıllar</i>	<i>Bandrollü Ürünlere Yönelik Olarak Mükellefler Nezdinde Yapılan Denetim Sayısı</i>
2015	89.066
2016	77.469
2017	135.000

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017 Yılı Performans Programı, s.41.

Bandrollü ürünlere yönelik olarak yapılan denetimler Tablo 29'da gösterilmektedir. Bu tabloya göre bandrollü ürün sayısı arttıkça denetim sayısının da yıllar itibariyle arttığı görülmektedir. Denetimin gölge ekonomisiyle mücadeledeki önemi dikkate alındığında, hem bandrollü ürün miktarının artması hem de bandrollü ürün denetim sayısının artması, gölge ekonomisini önlemede oldukça faydalı olacaktır.

2.3.2.7. Vergi İletişim Merkezi'nin (VİMER) Kurulması

Vergi İletişim Merkezi; mükelleflerin vergi ile alakalı konulara telefon vasıtasıyla aktüel, doğru ve hızlı bir şekilde erişimlerinin sağlanması hedefi doğrultusunda 25 Aralık 2007'de ilk faaliyetlerine başlamıştır. 16 Ağustos 2011 tarihinde bir milyonuncu çağrıya ulaşan VİMER, cevaplanan çağrı sayısında her yıl artış göstermektedir²⁶⁸.

Gölge ekonomisi ile mücadelede Vergi İletişim Merkezi'ne önemli bir rol düşmektedir. Vergi kayıp ve kaçaklarında, kişiler bu durumu ihbar etmek için VİMER'i arayabilecek, yapılan ihbarların tek merkezden yönetimi sağlanacaktır. Bu kapsamda, "belge verilmemesi, mükellef kaydı olmaması, vergi dairesine bildirim yapılamamış işçi çalıştırılması, kira gelirlerinin beyan edilmemesi, belgesiz emtia bulundurulması" gibi ihbarlar, VİMER ile kayıt altına alınacaktır²⁶⁹.

²⁶⁷ CNN Türk, "Alkollü İçkide Bandrol Dönemi", 02.11.2017, <https://www.cnnturk.com/2007/ekonomi/genel/11/02/alkollu.ickide.bandrol.donemi/402211.0/index.html>, (14.11.2018).

²⁶⁸ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Faaliyet Raporu 2011**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:151, Ankara, 2012, s.43.

²⁶⁹ Milliyet, "Maliye'nin Son Numarası", 02.09.2010, <http://www.milliyet.com.tr/maliye-nin-son-numarasi-ekonomi-1283997/>, (14.11.2018).

Tablo 30: VİMER'e Yapılan İhbar Sayısı (2015-2017)

<i>Yıllar</i>	<i>VİMER'e Telefon ve İnternet Aracılığıyla Yapılan İhbar Bildirim Sayısı</i>
2015	38.052
2016	37.888
2017	42.500

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017 Yılı Performans Programı, s.41.

2015 ile 2017 yılları arasında Vergi İletişim Merkezi'ne yapılan ihbar sayıları Tablo 30'da ortaya konmuştur. Buna göre VİMER'e yapılan ihbar sayısında ciddi artışların yaşandığını söylemek mümkündür. Mükelleflerin bu konuda bilinçlerinin artması ve teknolojiyi daha verimli kullanmaya başlamalarının da bu artışa bir sebep olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Artan ihbar sayıları ile kayıt dışı faaliyete yönelen bireyler daha sıkı takibe alınacak, denetimler sıklaştırılacak ve gölge ekonomisi boyutlarının minimize edilmesinin önü açılacaktır.

2.3.2.8. Akaryakıt Kaçakçılığını Önleme Çalışmaları

Gölge ekonomisi boyutlarını arttıran bir faaliyet alanı olarak akaryakıt kaçakçılığı, Türkiye'nin önemle üzerinde durduğu bir sorundur. Bu sorunla mücadele, vergi kayıp ve kaçaklarını azaltarak gölge ekonomisi oranlarının düşürülmesini sağlayacaktır.

Gölge ekonomisiyle mücadele kapsamında akaryakıt sektöründe şu önlemlerin alınması planlanmaktadır²⁷⁰:

- Petrol ve LPG lisansı bulunan kişilerin hak ve yükümlülüklerine dair düzenlemeler yapılması,
- Akaryakıt satış bilgilerinin anlık takibini sağlayacak merkezi bir sistemin kurulması,
- Akaryakıt ve LPG taşımacılığında kullanılan kara ve deniz taşıtlarıyla boru hatlarında taşınan ürünün, yükleme yerinden teslimine kadar izlenmesini sağlayacak sistemin kurulması.

²⁷⁰ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014 Yılı Faaliyet Raporu, s.63.

Tablo 31: Akaryakıt Ürünlerine Yönelik Denetimler (2015-2017)

<i>Yıllar</i>	<i>Akaryakıt Ürünlerine Yönelik Gerçekleştirilen Denetimlerde, Denetlenen Mükellef Sayısı</i>	<i>Akaryakıt Ürünlerine Yönelik Gerçekleştirilen Denetimlerde, Mükellef Nezdinde Denetim Sayısı</i>
2015	-	40.369
2016	6.161	39.680
2017	11.000	32.000

Kaynak: Gelir İdaresi Başkanlığı, 2017 Yılı Performans Programı, s.41

Akaryakıt kaçakçılığında yukarıda belirtilen önlemlerin yanında denetimler de önemli bir yer almaktadır. Tablo 31, 2015-2017 dönemindeki akaryakıt ürünlerine yönelik denetimleri göstermektedir. Akaryakıt ürünlerine yönelik gerçekleştirilen denetimlerde 2015 yılı ile 2017 yılı arasında denetlenen mükellef sayısında artış görülürken, mükellef nezdinde denetim sayısında azalış görülmektedir. Bu azalış geçici bir durum olmakla birlikte, akaryakıt kaçakçılığına yönelik denetim faaliyetleri düzenli olarak gerçekleştirilmektedir.

2.3.2.9. Elektronik Ticaretin İzlenmesi Projesi

Tüm dünyada gelişen teknoloji neticesinde geleneksel ticaret yerini sanal ticarete bırakmaya başlamıştır. İnternet kullanıcı sayısının gün geçtikçe artması, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de elektronik ticaretin boyutlarını arttırmaktadır. E-ticaret’te görülen bu artış, aynı zamanda kayıt dışılığa yönelmeyi de beraberinde getirmektedir²⁷¹.

Elektronik ticarete bireylerin faaliyetlerini kayıt altına almaması çok sık rastlanan ve gölge ekonomisinin boyutlarını arttıran bir durumdur. Satıcıların bir işyerine gerek duymamaları, kimliklerini gizlemeleri, tahsil edilecek olan ürünün bedeli için farklı ülkelerdeki bankalarda hesap açmaları vb. nedenlerden ötürü elektronik ticaretin vergisel denetiminin yapılamaması, bu alanda görülen kayıt dışılığın en önemli nedenleri arasında yer almaktadır²⁷².

Türkiye’de e-ticaretin gelişmesiyle birlikte, bu alanda doğabilecek kayıt dışı faaliyetleri önlemek adına tedbirler alındığı görülmektedir. Özellikle Onuncu

²⁷¹ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Faaliyet Raporu 2012**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:167, Ankara, 2013, s.83.

²⁷² Ramazan Aktaş, “E-Ticarette Kayıt Dışılık Önlenebilir Mi?”, 20.01.2009, https://www.muhasabenet.net/makale_ramazan%20aktas-e%20ticarette%20kayitdisilik%20onlenebilir%20mi.html, (15.11.2018).

Kalkınma Planı'nda yayınlanan "Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı", e-ticaretin kayıt altına alınması ile ilgili olarak; "İnternet ortamında yapılan ticarete kayıt dışılığın önlenmesine yönelik çalışmalar yapılması" eylemini içinde barındırmış ve e-ticaretin beraberinde getirdiği kayıt dışılığın azaltılması gerekliliğini vurgulamıştır²⁷³.

E-ticaretteki kayıt dışılığın önüne geçilmesine yönelik çalışmalar doğrultusunda, öncelikli hedefler şu şekilde belirtilmiştir²⁷⁴:

- İnternet üzerinden ticaret yapan gerçek ve tüzel kişilerin faaliyetlerine yönelik denetimlerin artırılması,
- İnternet ve sosyal medya aracılığıyla yapılan reklamların vergilendirilmesi ile ilgili hukuki ve teknik altyapının oluşturularak izlenmesi,
- Banka kartları ve benzeri ödeme araçlarının kullanımının artırılması.

Gölge ekonomisi ile mücadele açısından e-ticaretteki kayıt dışılığın önlenmesinde, elektronik ticaret faaliyetinde bulunan aracı kurumlardan, kargo lojistik firmalarından ve ilgili diğer kurum ve kuruluşlardan elektronik ortamda veri alımına ve elektronik fatura kullanımının artırılmasına dönük düzenlemelerin oluşturulması, elde edilen bilgilerin risk analizine sokularak e-ticaretteki kayıt dışı faaliyetlerin ve vergi kayıp kaçağının önüne geçilmeye çalışılması planlanmaktadır²⁷⁵.

2.3.2.10. Kayıt Dışı İstihdamın Önüne Geçilmesi İçin Hazırlanan Projeler (KADİM, KİTUP ve KİDEP)

Gölge ekonomisinin en önemli yansımalarından biri olan kayıt dışı istihdam, Türkiye'nin mücadele etmeyi amaçladığı başlıca sorunlar arasında yer almaktadır. Kayıt dışı istihdam, "çalışma hayatını düzenleyen hukuk kurallarına uyulmaksızın kayıt ve beyan dışı işçi çalıştırılması" şeklinde kendisini göstermektedir²⁷⁶. Türkiye'de çalışmaların kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi veya eksik bildirilmesi

²⁷³ Gelir İdaresi Başkanlığı, **Faaliyet Raporu 2015**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:216, Ankara, 2016, s.76.

²⁷⁴ Gelir İdaresi Başkanlığı, 2014 Yılı Faaliyet Raporu, s.63.

²⁷⁵ T.C. Kalkınma Bakanlığı, Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Kayıt dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı, http://odop.kalkinma.gov.tr/dokumanlar/9Kayitdisi_Ekonominin_Azaltilmasi_Programi.pdf, (15.11.2018).

²⁷⁶ Cemalettin Kalaycı ve Emine Kalan, "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi", **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2017, s.17.

ile mevzuatın kayıt dışında bıraktığı çalışmaların varlığı, kayıt dışı istihdamın oluşmasını sağlamaktadır²⁷⁷.

Kayıt dışı istihdam ile mücadelede Türkiye; Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi, Kayıtlı İstihdamı Teşvik ve Teknik Destek Projesi ve Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi'ni uygulamaya koymuş ve gölge ekonomisinin boyutlarını bu projelerle birlikte azaltmayı planlamıştır.

Kayıt dışı istihdam, 1970'li senelerde hizmet sektörünün gelişmesi, dünya ekonomisinin globalleşmesi ve teknolojinin gelişim göstermesi gibi sebepler dolayısıyla artış gösteren nitelikli işgücü ihtiyacının ortaya çıkardığı niteliksiz işgücünden dolayı ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 2002 senesine kadar öncelik verilen bir konu olmamakla birlikte 2002 senesinden sonra ekonomide yaşanan gelişmeler bu sorunu öncelikli bir konu haline getirmiştir. Gerek çalışanların, gerek devletin gerekse işverenlerin üzerinde yarattığı negatif etkiler sebebiyle kayıt dışı istihdam oldukça önemli bir olgudur. Kayıt dışı istihdamın beraberinde getirdiği olumsuz durumları şu şekilde özetlemek mümkündür²⁷⁸:

Kayıt dışı istihdam çalışanlar üzerinde;

- Devletin sağladığı sağlık olanaklarından faydalanamamasına,
- İş kazası yaşanması ve mesleki hastalıklara yakalanılması durumunda hak talebinde bulunulamamasına,
- Uzun dönemde emeklilikten yoksun kalınmasına neden olmaktadır.

Kayıt dışı istihdam, işverenler üzerinde;

- Prim ödeyen ile prim ödemesini gerçekleştirilmeyen arasında haksız rekabetin ortaya çıkmasına,
- Diğer işletmelerin rekabet edebilmesi için gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye başlamasına sebep olmaktadır.

Son olarak kayıt dışı istihdam devlet üzerinde;

- Gelir kaybı yaşamasına,
- Adaletsiz bir gelir dağılımının oluşmasına,
- Sosyal güvenlik açıklarının ortaya çıkmasına sebebiyet vermektedir.

²⁷⁷ Zeynep Erdiñ, "Küreselleşme Sürecinde Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam", **Social Mentality And Research Thinkers Journal**, Cilt:4, Sayı:12, 2018, s.583.

²⁷⁸ Muhammad Moiz, Mücahid Çakıcı, Canberk Türkeç, Berna Dinç, Zeynep Bıyık ve Burak Bostan, "Turizm Sektörü Çalışanları Geleceğe Güvenle Bakıyor Projesi" Türkiye'de Kayıtlı İstihdamın Arttırılması: İyi Uygulamalar Vaka Analizi Raporu, Ekonomistler Derneği, İstanbul, 2017, ss.15,23.

Tablo 32: Türkiye’de Sektörler İtibariyle Kayıt Dışı İstihdam Oranları (2002-2017)

Yıllar	Tarım	Tarım Dışı	Sanayi	Hizmet	İnşaat	Genel
2002	90,14	31,74	36,40	29,10	-	52,14
2003	91,15	31,55	36,43	29,00	-	51,75
2004	89,9	33,83	37,28	31,96	-	50,14
2005	88,22	34,32	38,11	32,27	-	48,17
2006	87,77	34,06	38,12	31,88	-	46,97
2007	88,14	32,34	35,51	30,63	-	45,44
2008	87,84	29,76	31,61	28,77	-	43,5
2009	85,84	30,08	33,43	28,4	-	43,84
2010	85,47	29,06	32,68	27,11	-	43,25
2011	83,85	27,76	31,5	25,71	-	42,05
2012	83,61	24,51	27,89	22,73	-	39,02
2013	83,28	22,4	25,23	20,9	-	36,75
2014	82,27	22,32	20,26	21,09	36,61	34,97
2015	81,16	21,23	19,13	20,05	35,58	33,57
2016	82,09	21,72	20,2	20,35	35,76	33,49
2017	83,33	22,1	20,03	20,95	35,80	33,97

Kaynak: Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu, “Kayıt Dışı İstihdam Oranı”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani, (17.11.2018).

Kayıt dışı istihdamın yarattığı olumsuz etkilerin dışında Türkiye’de boyutlarının ortaya konması da önem arz etmektedir. Kayıt dışı istihdam oranları, sektörler itibariyle Tablo 32’de gösterilmektedir. Buna göre 2002 yılından başlayarak 2017 yılına kadarki kayıt dışı istihdam oranları incelendiğinde ciddi düşüşlerin olduğu görülmektedir. 2002 yılında kayıt dışı istihdam %52,14 iken 2017 yılı itibariyle kayıt dışı istihdam oranının %33,97’ye düşmüştür. Kayıt dışı istihdamın düşüşünde, uygulanan kamu politikaları çok önemli bir yer tutmaktadır. Burada dikkat çeken önemli bir nokta tarım sektöründe görülen kayıt dışı istihdam oranıdır. 2017 yılında tarım sektöründe kayıt dışı istihdam oranı, diğer yıllara göre düşük gözükse de, yine de oldukça yüksek seviyelerde bulunmaktadır. Kayıt dışı istihdamın tarım sektöründe bu denli yüksek olmasının nedeni, niteliksiz işgücü şeklinde ifade edilen eğitim düzeyi düşük bireylerin bu sektörde daha kolay çalışma imkanı bulmasından gelmektedir²⁷⁹. Özetle, sektörler itibariyle en büyük payı tarım almış olsa da, genele bakıldığında Türkiye’de kayıt dışı istihdamın oldukça yüksek olduğu görülmekte ve bu konuyla mücadele edilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

²⁷⁹ Çelik ve Güney, s.234.

Kayıt dışı istihdamla etkin mücadelenin temellerini, “halkın, kamu yönetiminin ve sosyal tarafların birlikteliği” oluşturmaktadır. Bu sebeple dönemin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından ilk olarak, “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Projesi” oluşturulmuştur. Bu projede görev alacak kamu kurum ve kuruluşlar belirlenmiş ve görev dağılımı yapılmıştır. Ayrıca kayıt dışı istihdamla planlı ve koordineli bir şekilde mücadele etmek adına da Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Koordinatörlüğü kurulmuştur²⁸⁰.

KADİM Projesi ile gölge ekonomisi oranlarını asgari düzeye indirmek ve kayıt dışı istihdamın uzun vadede oluşturacağı sosyal ve ekonomik olumsuz etkiler hususunda kamuoyunda farkındalık yaratmak amaçlanmıştır. Projenin kısa dönem içerisindeki öncelikli hedefi; yabancı kaçak işçi istihdamının önüne geçmektedir. Bununla birlikte KADİM Projesi’nin uygulanması neticesinde şu sonuçlara ulaşılması beklenmektedir²⁸¹:

- Kayıt altında bulunmayan, kanun dışı çalışan veya çalıştırılan yabancı kaçak işçi oranları minimum düzeye çekilecektir.
- Yabancı kaçak işçi istihdam edilmesinin sektörlerde yarattığı haksız rekabetin önüne geçilecektir.
- Kayıt dışı istihdam edilen bireyler, bu projenin sonuna kadar kayıt altına alınacaktır.
- Kayıt dışı istihdamın ekonomi üzerindeki negatif etkileri hususunda kamuoyu yaratılacak, gelecek nesillerin gölge ekonomisi konusunda bilinçlendirilmesi sağlanacaktır.
- Kayıt dışı çalışmayan bireylerin sosyal güvenliklerinin ön plana çıkarılması sağlanacaktır.

Görüldüğü üzere Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi; gölge ekonomisinin boyutlarını azaltmak, kayıt dışı çalışmanın önüne geçmek, yabancı kaçak işçi konusunda önlemler almak ve halkı bilinçlendirmek gibi hedefleri içinde barındırmakta ve kayıt dışılığın önüne geçmek amacıyla uygulanan kamu politikaları arasında önemli bir rol oynamaktadır.

²⁸⁰ Resmi Gazete, “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi”, Sayı:26309, 04.10.2006, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004-13.htm>, (17.11.2018).

²⁸¹ Resmi Gazete, “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi”, Sayı:26309, 04.10.2006, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004-13-1.pdf>, (18.11.2018).

Kayıt dışı istihdam oranlarının azaltılmasına yönelik diğer bir adım Kayıtlı İstihdamı Teşvik ve Teknik Destek Projesi'dir. KİTUP olarak kısaltılan bu proje ile kayıt dışı istihdam ile mücadelede amaç ve hedefler belirlenmiş ve bu amaç ve hedefler doğrultusunda hareket edilmiştir.

KİTUP, “kayıtlı istihdamın teşviki alanında bir yol haritası belirlenmesi ve farkındalık artırma faaliyetleri ve hibeler yoluyla toplumun bu alanda bilinçlendirilmesi” amacına hizmet etmektedir. Bu kapsamda²⁸²;

- Toplamda 189 gün eğitim verilmesi,
- Kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi adına çalışma gruplarının oluşturulması,
- Kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi için bir veri tabanının oluşturulması,
- Farkındalık artırma konferanslarının düzenlenmesi planlanmıştır.

Kayıtlı İstihdamı Teşvik ve Teknik Destek Projesi (KİTUP) yerini daha sonra oldukça kapsamlı bir şekilde hazırlanmış olan Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi'ne bırakmıştır.

Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi (KİDEP); kayıt dışı istihdamın boyutlarını azaltmak, ekonomiye sağlanan katkıyı arttırmak ve etkin bir mücadele stratejisi sağlamak amacıyla 2017 yılında oluşturulmuştur. 2019 senesinin Mayıs ayına kadar sürdürülmesi planlanan bu proje; denetim kapasitesinin artırılması, rehberlik faaliyetlerinin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi, toplumun farklı kesimlerinin yenilikçi yöntemler ile bilinçlendirilmesi ve kayıt dışı istihdamla mücadelenin tabana yayılması hedeflerini içinde barındırmaktadır²⁸³.

Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi ile çalışma hayatına dair temel ilkeler belirlenmiştir. Proje ile şu ilkeler kapsamında hareket edilmesi öngörülmektedir²⁸⁴:

- Çocuk işçiliğinin önüne geçilmesi,
- Dezavantajlı grupların istihdamına destek olunması,
- Çalışma hayatında cinsiyet eşitliğinin sağlanması,
- İş sağlığı güvenliği kurallarına uyulması.

²⁸² Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu, “Kitup Projesi”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/projelerimiz/kitup_projesi, (18.11.2018).

²⁸³ Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu, “Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi-KİDEP”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitliistihdamindesteklenmesiprojesi-kidep, (20.11.2018).

²⁸⁴ KİDEP, “Proje Hakkında Detaylı Bilgi”, <http://kidep.net/proje-hakkinda/detayli-bilgi/>, (20.11.2018).

KİDEP; belirlenen hedef, amaç ve ilkeler çerçevesinde kayıt dışı istihdamın önüne geçilmesi için bir dizi faaliyeti içermektedir. 2019 yılının Mayıs ayına kadar tamamlanması planlanan faaliyetler şu şekildedir²⁸⁵:

- 15 farklı şehirde ilkokul öğrencilerinin bilinçlendirilmesi,
- Lise ve üniversite öğrencilerini kapsayan yarışmaların düzenlenmesi,
- 15 farklı şehirde esnaf ve din adamlarına farkındalık seminerlerinin verilmesi,
- Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Çalıştayı'nın düzenlenmesi,
- İşverene rehberlik etmesi maksadıyla mektup gönderimi yapılması,
- İşyeri denetimlerinin gerçekleştirilmesi,
- Kazancı azalan bireylere mesaj yolu ile bilgi aktarımı yapılması,
- Denetim kapasitesinin güçlendirilmesi amacıyla teknik destek sağlanması.

Görüldüğü gibi gerek KADİM, gerek KİTUP gerekse KİDEP kayıt dışı istihdamı azaltmaya yönelik alınmış çok önemli projelerdir. Üç projenin de temel amacı kayıt dışı istihdam oranlarını düşürmek olsa da asıl hedef, gölge ekonomisi boyutlarını azaltmak ve gölge ekonomisi ile etkin mücadeleyi sağlamaktır.

Tüm bu mücadele projelerinin yanında son olarak, Türkiye’de kayıt dışı istihdamın önlenmesi amacıyla uygulanan para cezaları da önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda verilen cezalar şu şekildedir²⁸⁶:

- Bilanço esasına göre defter tutmakla yükümlü olan kişilere, sigortasız işçi çalıştırması sebebiyle 38 asgari ücret,
- Diğer defterleri tutmakla yükümlü olan kişilere, sigortasız işçi çalıştırması sebebiyle 32 asgari ücret,
- Defter tutmakla yükümlü olmayanlara sigortasız işçi çalıştırması sebebiyle 29 asgari ücret.

2.3.2.11. Mali Suçları Araştırma Kurulu'nun (MASAK) Kurulması

Türkiye’de gölge ekonomisiyle mücadelede uygulanan kamu politikalarından sonuncusu Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK)’nın kurulmasıdır. MASAK, 1996 yılında yürürlüğe giren “Karaparanın Aklanmasının Önlenmesine Dair Kanun”

²⁸⁵ Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu, “Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi-KİDEP”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitliistihdamindesteklenmesiprojesi-kidep, (20.11.2018).

²⁸⁶ Mehmet Eray, “Sigortasız İşçi Çalıştırmanın İşverene Maliyeti”, 08.09.2017, https://www.muhasabenet.net/haber.php?haber_id=20660, (13.12.2018).

ile resmi olarak kurulmuştur. 1997 yılında faaliyet göstermeye başlayan MASAK'ın, 2006 yılında yürürlüğe giren “Suç Gelirlerinin Aklanmasının Önlenmesi Hakkında Kanunu” ile görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir²⁸⁷.

MASAK'ın temel olarak üç ana görevi bulunmaktadır. Bunları; mali istihbarat üretmek (analiz ve değerlendirme yapmak), aklama suçu incelemeleri yapmak ve diğer görevler (veri toplama, yükümlülük denetimleri, dış ilişkiler, bilgi teknolojileri, idare işler vs.) şeklinde belirtmek mümkündür²⁸⁸.

Tablo 33: MASAK'ın Gölge Ekonomisini Önlemeye Yönelik Stratejileri

Stratejik Amaç	Stratejik Hedef	Strateji
Kayıtlı Ekonomiyi Genişletmek ve Mali Suçları Azaltmak	Kayıtlı Ekonomiyi Büyütmek ve Genişletmek	1. Vergi kanunlarında kayıt dışılığa sebebiyet verecek düzenlemelerden kaçınmak.
		2. Kayıt dışı aktivitelerin azaltılması hususunda toplumsal farkındalığı oluşturmak.
		3. Ekonomik faaliyetlerin izlenebilirliğini arttırmak.
		4. Vergi denetimlerinin etkinliğini arttırmak.
		5. Organize vergi kaçakçılığı ile etkin bir şekilde mücadele etmek.

Kaynak: T.C. Maliye Bakanlığı, “2013-2017 Maliye Bakanlığı Strateji Planı”, <https://www.sgb.gov.tr/StratejikPlan/Stratejik%20Planlar%C4%B1m%C4%B1z/Maliye%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202013-2017%20Stratejik%20Plan%C4%B1/Maliye%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202013-2017%20Stratejik%20Plan%C4%B1.pdf>, (20.11.2018).

MASAK, Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı Strateji Plan'da gölge ekonomisi ile mücadele kapsamında alınan önlemleri uygulamayı hedeflemektedir. Buna göre Mali Suçları Araştırma Kurulu; kayıtlı ekonominin boyutlarını arttırmak amacıyla hukuksal düzenleme, toplumsal farkındalık, vergi denetimi, vergi kaçakçılığı gibi konularda koyulan hedeflerin gerçekleştirilmesine katkıda bulunmakta ve alınan önlemlerin uygulanmasına yardımcı olarak gölge ekonomisiyle etkin bir şekilde mücadele etmeyi sağlayacak politikalar oluşturmaktadır.

²⁸⁷ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu, “Görev ve Yetkiler”, <http://www.masak.gov.tr/tr/content/gorev-ve-yetkiler/39>, (20.11.2018).

²⁸⁸ T.C. Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı, “2016 Yılı Faaliyet Raporu”, http://www.masak.gov.tr/userfiles/file/2016_faaliyet_raporu.pdf, (20.11.2018).

Gölge ekonomisinin önlenmesi hususu ile ilgili olarak MASAK, Maliye Bakanlığı'nın hazırladığı ve 2013-2017 yıllarını kapsayan Stratejik Planında; “Kayıtlı ekonomiyi genişletmek ve mali suçları azaltmak” hedefine yönelik çalışmalar yapmaktadır. MASAK'ın en önemli hedefi; “Suç gelirlerinin aklanması ve terör finansmanı ile etkin mücadele etmek” olsa da “Kayıtlı ekonomiyi büyütmek ve genişletmek” gibi bir hedefine katkı sağlaması da gölge ekonomisiyle mücadelede önemli bir yer tutmaktadır²⁸⁹.

²⁸⁹ T.C. Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı, “2017 Yılı Faaliyet Raporu”, http://www.masak.gov.tr/userfiles/file/2017_Faaliyet_raporu.pdf, (20.11.2018).

SONUÇ

Kayda geçirilmeyen ve resmi kurumların bilgisinden gizlenen faaliyetler şeklinde bir genel tanımlamayla gölge ekonomisi, beraberinde getirdiği sonuçlar itibariyle özellikle son yıllarda ülkelerin en önemli konu başlıklarından biri haline gelmiştir. Gölge ekonomisi oranlarının GSMH içindeki payının artması ile ülkelerin bu durumla mücadele etme gereklilikleri ortaya çıkmış, gölge ekonomisi boyutlarının azaltılması için çalışmalar başlatılmıştır.

Gölge ekonomisi ile mücadele edebilmek için öncelikle gölge ekonomisine yol açan etkenlerin belirlenmesi gerekmektedir. Gölge ekonomisine sebebiyet veren en önemli etken, vergi oranlarının yüksekliğidir. Yapılan çalışmalar vergi oranlarında görülen artışın gölge ekonomisinde de artışa yol açtığı görüşünde birleşmiştir. Gerek işveren gerekse de işçiler açısından vergi oranlarının yüksekliği, maliyetleri arttırarak bireyleri gölge ekonomisinde faaliyet göstermeye teşvik etmektedir. Aynı durumu sosyal güvenlik katkı payları için de ileri sürmek mümkündür. Sosyal güvenlik katkı paylarının yüksek düzeylerde seyretmesi, bireyleri kayıt dışı bir şekilde çalışmaya yönlendirmekte ve gölge ekonomisi boyutları bu şekilde artış göstermektedir.

Vergi oranları ve sosyal güvenlik katkı paylarının yüksek olmasının yanında vergisel açıdan; denetimde görülen yetersizlikler, toplumda vergi ahlakı ve uyumunun düşük olması, vergi mevzuatının karmaşık bir yapıda olması ve bunun bir sonucu olarak da vergi anlaşılabilirliğinin düşük olması, gölge ekonomisini oranlarını arttıran sebepler arasında yer almaktadır.

Vergilerin dışında bazı makroekonomik göstergeler de, gölge ekonomisi boyutlarının artmasına doğrudan etki etmektedir. Bunların başında enflasyon ve işsizlik gelmektedir. Fiyatlar genel düzeyinde görülen artış sonucunda bireylerin reel gelirlerinde artış yaşanmaması, kişileri gölge ekonomisinde çalışmaya itmektir. İşsizlik açısından bakıldığında, işsizlik oranlarının yüksek olduğu ekonomilerde kayıt dışı istihdamın da yüksek olduğu görülmektedir. İş bulamayan bireyler, kayıt dışı işlerde çalışarak bu durumu telafi etmeye çalışmakta ve kayıtlı ekonomiden uzaklaşmaktadır.

Gölge ekonomisine yol açan etkenlerden diğerleri; ekonomik kriz gibi ekonomik istikrarsızlıklar, siyasi ortamdaki belirsizlik sonucunda karar vericilerin optimal bir şekilde karar verememesi, toplumun eğitim düzeyinin düşük olması,

nüfusun dengesiz bir şekilde artması ve özellikle büyük şehirlere yapılan göçler ile küreselleşmenin beraberinde getirdiği olumsuz sonuçlar şeklinde gösterilebilir.

Gölge ekonomisi, görüldüğü üzere birçok farklı sebepten dolayı devletleri olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak devletin vergi gelirlerini düşürmesi, gelir dağılımında adaletsizliğe sebep olması, kaynak dağılımını bozması, verilerin yanlış yorumlanması gibi birçok olumsuz etkisi olmasının yanında yatırımları, rekabeti, büyümeyi arttırması, işsiz bireylere iş yaratarak elde edilen gelirin kayıtlı ekonomide harcanması suretiyle ekonomiyi canlandırması gibi olumlu etkilerinin bulunduğunu da göz ardı etmemek gerekmektedir.

Gölge ekonomisi temelde kişisel çıkarlar neticesinde ortaya çıkan bir kavramdır. Bireyler, kendi çıkarlarını en üst seviyeye taşıma istekleri neticesinde kayıt dışı yollarla gelirlerini arttırmayı tercih etmektedir. İşte bu noktada Kamu Tercih Teorisi ortaya çıkmaktadır.

Kamu Tercih Teorisi ile gölge ekonomisi arasında bir nevi neden-sonuç ilişkisi bulunmaktadır. Teori'nin temel olarak ilgilendiği yolsuzluk ve rant kollama kavramları bireylerin çıkarlarını maksimize etme arzularından dolayı ortaya çıkmaktadır. İşte burada gölge ekonomisi ile arasındaki bağ açıkça kendini belli etmektedir. Faydaların azami seviyeye çıkarılma isteği bir yandan gölge ekonomisini meydana getirmekte, diğer yandan Kamu Tercih Teorisi'nin temel ilkelerini ortaya koyarak yolsuzluk ve rant kollama gibi kavramları ortaya çıkarmaktadır.

Ana hatlarını bireysel çıkarların oluşturduğu gölge ekonomisi, kuşkusuz ulaştığı boyutlar ve olumsuz etkileri sebebiyle mücadele edilmesi gereken bir konudur. Gölge ekonomisiyle mücadelede öncelikle Türkiye'ye bakıldığında, özellikle son yıllarda önemli adımların atıldığı görülmektedir. Bu kapsamda Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Eylem Planları çok önemli bir rol oynamaktadır. Eylem Planları ile birlikte gerek Kalkınma Planları gerekse Orta Vadeli Programlarda gölge ekonomisine yer verilmesi de ilk aşamada atılan önemli adımlar arasında yer almaktadır. Bununla birlikte uygulanan kamu politikaları da gölge ekonomisi boyutlarını azaltmada ciddi bir misyon üstlenmiştir.

Türkiye'de gölge ekonomisi ile mücadelede bir değerlendirme yapılması gerekirse; kayıt dışı faaliyetlerin kayıt altına alınmasında birçok politikanın uygulandığı, mücadelede kararlı bir tavır sergilenmeye çalışıldığı ve gölge ekonomisiyle mücadelenin bir devlet politikası olarak benimsenmeye başlandığı görülmektedir. Tüm bunların yanında Türkiye'nin henüz gölge ekonomisini

hedeflenen oranlara düşüremediği hatta gölge ekonomisi oranlarının son birkaç yılda artışa geçtiğini belirtmek gerekmektedir. İstatistiksel veriler her ne kadar gölge ekonomisi oranlarının istenilen düzeylere çekilemediğini gösterse de Türkiye, bu sorunla mücadeleye devam etmeli ve uygulanan kamu politikalarının gün geçtikçe gelişen teknolojinin gerisinde kalmadan, kararlı bir şekilde sürdürmelidir.

Gölge ekonomisiyle mücadelede dünya örneklerine bakıldığında, gelişmiş ülkelerin gelişmekte ve az gelişmiş ülkelere nazaran daha düşük gölge ekonomisi oranlarına sahip olduğu görülmektedir. Çalışmada ele alınan ülkelerden biri olan Almanya, bunun en önemli örneğidir. Almanya, gölge ekonomisiyle mücadelede etkinliği sağlayan ülkeler arasında yer almaktadır. Almanya'nın tersine bir geçiş ülkesi olan Bulgaristan, yüksek gölge ekonomisi oranına sahip ülkelerden biri olarak dikkat çekmektedir. Gölge ekonomisinin ve Kamu Tercihi Teorisi'nin en önemli bileşenlerinden biri olan yolsuzluk Bulgaristan'da çok önemli boyutlara ulaşmış ve gölge ekonomisiyle mücadeleye adeta ket vurmuştur. Ancak buna rağmen Bulgaristan yaptığı düzenlemeler ile gölge ekonomisi seviyesini önemli derecede aşağı düşürmeyi başarmıştır.

Çalışmadaki diğer iki örnek olan Brezilya ve Rusya da gölge ekonomisiyle mücadelede önemli roller üstlenmektedir. Gölge ekonomisi oranlarının bir hayli yüksek olduğu bu iki gelişmekte olan ülke, gerek vergisel düzenlemeler gerekse yapısal düzenlemeler sonucunda son yıllarda gölge ekonomisi hacmini düşürmeyi başarmıştır. Ancak ne Brezilya ne de Rusya, gölge ekonomisi boyutlarını istenilen düzeylere henüz çekememiştir.

Gölge ekonomisiyle mücadelede gerek incelenen ülkeler gerekse diğer ülkelere bakıldığında ortak sorunun vergi yükünün yüksekliği olduğu ortaya çıkmaktadır. Gölge ekonomisiyle mücadele politikaları ve bu politikalardan elde edilen sonuçlar ülkeler itibariyle farklılık gösterse de, temelde vergi oranları ve sosyal güvenlik katkı paylarının düşürülmesi gerekmektedir. Özellikle dolaysız vergilerin düşürülmesi vergi kayıp ve kaçaklarını azaltacak, bunun yanında KDV gibi dolaylı vergilerde yaşanacak düşüş de kayıt dışı faaliyetlerde azalışa sebep olacaktır. Vergi yükünün tabana yayılması, asgari ücretin vergi dışında bırakılması, işveren üzerindeki prim yükünün azaltılması gibi politikalar gölge ekonomisiyle mücadelede çok önemli bir rol oynayacaktır.

Vergi oranlarının düşürülmesinin yanında gölge ekonomisiyle mücadelede vergi denetiminde etkinlik sağlanmalı, denetim sayıları arttırılmalı, nitelikli denetim elemanları yetiştirilmeli ve teknolojik gelişmeler sürekli takip edilmelidir. Bununla birlikte kayıt dışı istihdamın hangi sektörlerde yoğunlaştığının tespiti yapılmalı, bu sektörlerde denetim faaliyetleri yoğunlaştırılmalıdır. Ayrıca vergi mevzuatındaki karmaşıklık giderilmeli ve yapılan yasal düzenlemeler daha basit, açık ve anlaşılır hale getirilmelidir.

Gölge ekonomisi boyutlarının azaltılması için uygulanması gereken en önemli politikalardan birisi cezalardır. Gölge ekonomisiyle etkin mücadele edebilmek için cezalar arttırılmalı ve caydırıcılık faktörü ön plan çıkarılmalıdır. Bilhassa sigortasız işçi çalıştırmak, vergi kaçırmak gibi yasadışı faaliyetlere verilen cezalar caydırıcı hale getirilmelidir. Bu konuda Almanya örnek gösterilecek ülkeler arasındadır. Türkiye’de ve tüm dünyada Almanya örneğinde olduğu gibi ağır cezalar uygulanmalı ve gölge ekonomisinin önemli bir kısmını oluşturan kayıt dışı istihdam oranları düşürülmelidir.

Gölge ekonomisinin önüne geçebilmek adına bahsedilen makroekonomik göstergelerde de iyileşme yaşanması gerekmektedir. Özellikle işsizlik oranları düşürülmeli, bu şekilde işsiz bireylerin kayıt dışı çalışmaları önlenmelidir. İşsizliğin yüksek seyrettiği dönemlerde işsizlik maaşı ve bu maaştan faydalanan kişi sayısı arttırılmalı, işsiz bireylerin eğitim faaliyetlerine katılması sağlanmalıdır. Bilindiği üzere bazı kurumların asgari ücret düzeyinin altında ücret teklifleri, işsizlik oranlarının artmasına katkıda bulunmaktadır. Asgari ücret altında işçi çalıştıran bu kurumların tespiti yapılmalı ve bu konuda gerekli işlemler gerçekleştirilerek cezai işlemler başlatılmalıdır.

Kayıt dışı faaliyetlerde bulunan kişilerin eğitim durumu, mücadele önemli bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda öncelikle uzun dönemde toplumun eğitim seviyesi yükseltilmeli, henüz ilkokul çağında “herkesin vergi ödemekle mükellef olduğu” bilinci yerleştirilmelidir. Ayrıca vergi ödemenin önemi küçük yaşlardan itibaren anlatılmalı ve bu konuda toplum bilinçli bir hale getirilmelidir. Böylece vergi ahlakı ve vergi uyumu arttırılarak mükelleflerin vergi ödeme ile ilgili sorumluluk kazanması sağlanmalıdır.

Gölge ekonomisiyle mücadele yapılması gerekenlerden sonuncusu, belki de en önemlisi, toplumda bireysel çıkarların azami seviyeye kayıt dışı faaliyetlerle değil, kayıtlı ve yasal faaliyetler çerçevesinde çıkarılabileceği bilincinin yerleştirilmesidir. Özellikle siyasi iradenin kişisel çıkarları değil toplumsal çıkarları düşünerek hareket

etmesi, böylece kişisel çıkarlar sonucunda ortaya çıkan kayıt dışı faaliyetlerin de önüne geçecek uzun vadeli politikalar oluşturması, gölge ekonomisiyle etkin mücadelede bir zorunluluktur. Gölge ekonomisi oranlarının hiçbir zaman sıfıra indirilemeyeceği bilinciyle gölge ekonomisiyle mücadele bir devlet politikası olarak benimsenmeli ve her zaman toplumun çıkarları ön planda tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

Abdullah, Akif, Tahire Hüseyinli ve Semih Serkant Aktuğ. “Rusya Federasyonu’nda İşsizliğin Özellikleri ve Mücadele Yolları”, **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı:46, 2015, ss.79-97.

Acar, Mustafa ve Hüseyin Bilir. “Türkiye’de Sivil Anayasa Arayışları, Anayasal İktisat ve Anayasada Bulunması Gereken İktisadi-Mali Hükümler”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Sayı:1, 2013, ss.87-96.

Acar, Mustafa. “Avusturya İktisadının İktisadi Düşünceye Katkıları Üzerine”, **Liberal Düşünce**, Cilt:15, Sayı:59-60, 2010, ss.203-214.

Akça, Haşim, İlder Ünlükaplan ve Volkan Yurdadoğ. “Kayıt Dışı Ekonomi, Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Devlet”, **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2016, ss.211-227.

Akhundova, Jale. “Rusya Kamu Yönetiminde Etik Konularına Bakış: Hukuki-Normatif ve Söylem İçerik Analizi”, **Avrasya İncelemeleri Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2013, ss.335-355.

Aksoy, Batıkan. “Kamu Tercih Teorisi Bağlamında 4651 Sayılı Kanuna İlişkin Bir Değerlendirme”, **Yasama Dergisi**, Sayı:34, 2016, ss.24-46.

Aktan, Can. “Rant Kollama Nedir?”, http://www.canaktan.org/din-ahlak/ahlak/rant-kollama/rant_kollama_nedir.htm, (02.10.2018).

Aktan, Coşkun Can ve Abdullah Burhan Bahçe. “Kamu Tercih Perspektifinden Oyun Teorisi”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2013, ss.93-117.

Aktan, Coşkun Can. “Arz – Yönlü İktisat Teorisi ve Haldun – Laffer Etkisi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2009, ss.40-54.

Aktan, Coşkun Can ve Fatih Savaşan. **TYEC Projesi: Türkiye’de Kamu Hizmetlerinde Yolsuzluğun Önlenmesi İçin Etik Projesi**, Araştırma No. 3: Kayıt Dışı Ekonomi, 2009.

Aktan, Coşkun Can ve Serdar Yay. “Regülasyonların Politik İktisadı: Regülasyonların Etkileri, Fayda ve Maliyetleri”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:2, 2016, ss.82-102.

Aktan, Coşkun Can. “Buchanan ve Kamu Tercihi Teorisi”, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/buchanan-life-legacy/turkce-kaynaklar/buchanan-kamu-tercihi.htm, (27.09.2018).

Aktan, Coşkun Can. “Çağdaş İktisadi Düşünceler”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:1-2, 1990, ss.211-230.

Aktan, Coşkun Can. “Devletin Başarısızlığının Anatomisi”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/devlet-basarsiz/aktan-makale.htm>, (03.10.2018).

Aktan, Coşkun Can. “Devletin Büyümesi ve Devletin Başarısızlığının Anatomisi”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:3, Sayı:1, 2011, ss.29-49.

Aktan, Coşkun Can. “Kamu Tercihi Teorisi”, http://www.canaktan.org/ekonomi/anayasal_iktisat/kamu-tercihi.htm, (25.09.2018).

Aktan, Coşkun Can. “Politikada Rant Kollama”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt:26, Sayı:4, 1993, ss.119-136.

Aktaş, Ramazan. “E-Ticarette Kayıt Dışılık Önlenebilir Mi?”, 20.01.2009, https://www.muhasabenet.net/makale_ramazan%20aktas-e%20ticarette%20kayitdisilik%20onlenebilir%20mi.html, (15.11.2018).

Altay, Asuman. **Politik Süreçte Rant Kollama Teorisi ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1995.

Altuğ, Osman. “Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları (1997)”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:15, 1999, ss.257-276.

Aslanoğlu, Suphi ve Seyfi Yıldız. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi Olgusu, Bu Olguyu Azaltmaya Yönelik Çözüm Arayışları ve Bir Öneri: Rasyo Analizi Yoluyla Etkin Bir İnceleme Sisteminin Oluşturulması”, **Sosyoekonomi**, Cilt:6, Sayı:6, 2007, ss.127-146.

ATKearney, Visa Europe and Friedrich Schneider. “The Shadow Economy in Europe, 2013”,

<https://www.atkearney.com/documents/20152/435461/The%2BShadow%2BEconomy%2Bin%2BEurope%2B2013.pdf/c6a608ac-e6f1-4ebc-417c-ae5579b5bb3f>,

(22.10.2017).

Ay, Hakkı Mümin. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemede Bilgi Ekonomisinin Etkinliği ve Gelir İdaresinin Rolü”, **Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B.F. Dergisi**, Sayı:11, 2006, ss.57-82.

Aydınlık. “Rusya’dan ‘Örnek Yasa’: Yolsuzluk Yapanların Mal Varlıkları, Emeklilere Dağıtılacak”, 25.09.2018, <https://www.aydinlik.com.tr/rusya-dan-ornek-yasa-yolsuzluk-yapanlarin-mal-varliklari-emeklilere-dagitilacak-dunya-eylul-2018>,

(08.12.2018).

Aykın, Hasan. “Dikkat! KDV Beyannameleriniz Sahteci İncelemesine Alınmanıza Neden Olabilir?”, 11.03.2018, <https://vergidosyasi.com/2018/03/11/dikkat-kdv-beyannameleriniz-sahteci-incelemesine-alinmaniza-neden-olabilir/>, (14.11.2018).

Aykın, Hasan. “Rant Sağlama- Rant Kollama (Rent Seeking)”, **Vergi Dosyası**, 03.04.2017, <https://vergidosyasi.com/2017/04/03/rant-saglama-rant-kollama-rant-seeking/>, (04.10.2018).

Bağırzade, Elşen Resuloğlu. “Kayıt Dışı Sektörün Ekonomideki Rolü Tartışmaları Üzerine: Bir Literatür Taraması”, **Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Sayı:14, 2015, ss.39-54.

Bağırzade, Elşen. “Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına Ortak Yaklaşım Sorunu: Makroiktisat Kapsamlı Kavramsal Analiz”, **Sosyoekonomi**, Cilt:18, Sayı:18, 2012, ss.195-223.

Bajada, Christopher and Friedrich Schneider. “Unemployment and the Shadow Economy in the OECD”, **Revue Economique**, Vol:60, No:5, 2009, pp.1033-1067.

Bal, Harun. “Geçiş Ülkelerinde Yolsuzluk ve Kayıt Dışı Ekonomi: Kırgızistan Bavul Ticareti Örneği”, **Manas Journal of Social Studies**, Cilt:5, Sayı:9, 2004, ss.169-195.

Baldemir, Ercan, M. Faysal Gökalp ve Mehmet Avcı. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin MIMIC Model İle Tahminlenmesi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:2, 2005, ss.231-243.

Baylan, Mustafa, Dilek Atılgan, Emine Serin ve Erdal Bozdere. “Kayıt Dışı Ekonominin Büyüklüğünün Tahmininde Kullanılan Yöntemler ve Türkiye Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini”, **Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2018, ss.23-40.

Baysuğ, İsmail. “Anayasal İktisat ve Türkiye Ekonomisinde Anayasal İktisadın Uygulanabilirliği İle İlgili Bir Değerlendirme”, **Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi**, ICPESS Özel Sayısı, Cilt:5, Sayı:5, 2017, ss.89-97.

Berksoy, Turgay ve Nuh Ekrem Yıldırım. “Yolsuzluk Kavramına Genel Bir Bakış: Problemler ve Çözüm Önerileri”, **Journal of Awareness (JoA)**, Cilt:2, Sayı:1, 2017, ss.1-18.

Besim, Mustafa, Zeren Mungan, Aziz Gürpınar ve Göksel Saydam. **Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti’nde Kayıt Dışı Ekonomi Boyutlarının Ölçümü, Çözüm Önerileri ve Eylem Planı**, Kıbrıs Türk Ticaret Odası, Lefkoşa, 2015.

Beşel, Furkan ve Cemal Çokgezer. “Maliye Alanında e-Teknolojiler ve Etkinliği”, **Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2015, ss.13-23.

Beşel, Furkan ve Temel Gürdal. “Almanya’da ve Fransa’da Vergi Denetimi”, **Uluslararası Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Kongresi**, Bosna Hersek, 19-22 Mayıs 2017, ss.190-200.

Beşel, Furkan. **Türkiye’de Vergi Denetiminin Ekonomik ve Hukuki Etkinliği**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2017.

Bilen, Abdulkadir. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Çabalar”, **Muhasebe ve Finansman Dergisi**, Sayı:36, 2007, ss.134-143.

Blankenburg, Stephanie. “‘Mini-jobs’ Don’t Work In Germany, And They Won’t Work In Britain”, 21.08.2012, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2012/aug/21/mini-jobs-germany-britain>, (28.11.2018).

Buehn, Andreas and Mohammad Reza Farzanegan. “Impact of Education on Shadow Economy: Institutions Matter”, **Economics Bulletin**, Vol:33, No:3, 2013, pp.2052-2063.

Buluş, Abdulkadir. “Vergi Toplamının Özerkleştirilmesinin Vergi Toplamının Etkinliğine Katkısı: İltizam Sistemi ile Bir Mukayese”, **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:19, 2010, ss.81-120.

Butler, Eamonn. **Public Choice – A Primer**, The Institute of Economic Affairs, London, 2012.

Canbay, Tülin ve Özge Önkan. “Elektronik Vergileme Uygulamalarının Türkiye ve Seçilmiş Ülkeler Açısından Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi”, **Prof. Dr. Naci Birol Muter’e Armağan**, (Ed: Ramazan Gökbunar, Mustafa Miynat, Birol Kovancılar, Tülin Canbay ve Serkan Cura), Celal Bayar Üniversitesi Rektörlük Basımevi, Manisa, 2014, ss.245-267.

Cengiz, Sibel ve Soner Uysal. “Rant ve Rant Kollama: Muğla İli Ortaca İlçesi Gökbel Köyü 2B Tarım Arazileri Üzerine Bir Değerlendirme”, **V. Anadolu International Conference in Economics**, Eskişehir, 11-13 Mayıs 2017, ss.1-18.

Cenikli, Elvan ve Deniz Şahin. “Türk Gelir İdaresinde Otomasyon Projeleri”, **İnternet Uygulamaları ve Yönetimi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2013, ss.37-52.

CNN Türk. “Alkollü İçkide Bandrol Dönemi”, 02.11.2017, <https://www.cnnturk.com/2007/ekonomi/genel/11/02/alkollu.ickide.bandrol.donemi/402211.0/index.html>, (14.11.2018).

Çalışkan, Şadan. “Türkiye’de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk”, **Sosyal Siyaset Konferansları**, Sayı:59, 2010, ss.89-132.

Çavuş, Abdullah. “Kayıt Dışı Ekonomi Yolsuzluk İlişkisi”, 20.02.2018, <http://abdullahcavus.com.tr/kayit-disi-ekonomi-yolsuzluk-iliskisi-abdullah-cavus/>, (01.10.2018).

Çelebi, A. Kemal. “Kamu Harcamaları Artışının Kurumsal Nedenleri”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:47, Sayı:3, 1992, ss.105-112.

Çelik, Elif ve Ahmet Güney. “Kayıt Dışı İstihdam Olgusu ve Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam”, **İktisadiyat Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2017, ss.213-248.

Çetintaş, Hakan ve Hasan Vergil. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2003, ss. 15-30.

Çetintaş, Hakan. “Türkiye’de Kayıt Dışılığın Fayda-Maliyet Analizi”, **Çimento İşveren Dergisi**, Cilt:17, Sayı:5, 2003, ss.4-15.

Çolak, Mustafa. **Kayıt Dışı Ekonomi ile Mücadelede Hukuki Düzenleme Politikası**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2012.

Dam, M. Metin, Şaban Ertekin ve Nurullah Kızılcıca. “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamın Boyutu: Ekonometrik Bir Analiz”, **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:33, Sayı:1, 2018, ss.293-318.

Davidescu, Adriana AnaMaria. “The Relationship Between Shadow Economy and Unemployment Rate. A ARLD Causality Analysis for the Case Of Romania”, **Romanian Statistical Review**, No:4, 2015, pp.46-62.

Değirmendereli, Ali. “Alman Vergi Sisteminde Vergi İncelemesi”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, 2015, ss.36-67.

Demir, İhsan Cemil ve Mustafa Küçükilhan. “Vergi Mükelleflerinin Kayıt Dışı Ekonomi Algısı: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:9, Sayı:1, 2013, ss.31-48.

Demirbaş, Tolga, Adnan Gerçek, Filiz Giray, Mehmet Yüce ve Ayşe Oğuzlar. “Mükelleflerin E-Vergileme Sistemini Benimsemelerini Etkileyen Faktörlerin Analizi: Bursa Araştırması”, **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:31, Sayı:1, 2012, ss.59-84.

Demirli, Yunus. “Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformları”, **Uzman Bakış Dergisi**, Sayı:1, 2013, ss.136-151.

Demirli, Yunus. **Gelişmekte Olan Ülkelerde Vergi Reformları ve Türkiye’de Gelir Üzerinden Alınan Vergiler Açısından Değerlendirme**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Yayın No:2011/412, Ankara, 2011.

Derdiyok, Türkmen. “Türkiye’nin Kayıt Dışı Ekonomisinin Tahmini”, **Türkiye İktisat**, Sayı:14, 1993, ss.54-63.

Dobovšek, Bojan and Boštjan Slak. “Economic Crisis and “White Informal Economy” – A Slippery Slope”, **International Journal of Sociology and Social Policy**, Vol:37, No:7/8, 2016, pp.468-476.

Doğan, Uğur. “100 Soruda E-Defter”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:280, 2012, ss.1-73.

Dönmez, Ömer. “Kamu Tercihi Teorisi Perspektifinden Bürokrat Davranışı, Şeffaflık ve Yolsuzluk, Sistemi Değişecek Türkiye”, **Social Sciences Studies Journal**, Cilt:4, Sayı:22, 2018, ss.4027-4041.

Dreher, Axel and Friedrich Schneider. “Corruption and The Shadow Economy: An Empirical Analysis”, **CESifo Working Paper**, No:1653, Category 1: Public Finance, 2006, pp.1-37.

Dumlupınar, Serdar ve Fatih Yardımcıoğlu. “Vergi Denetimlerinin Kayıt Dışı Ekonomi Üzerine Etkisi: Trabzon İli Örneği”, **Maliye Araştırmaları Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2015, ss.1-16.

Dura, Yahya Can. “Kamu Tercihi Teorisinde Kamusal Etkinlik Problemi”, **Türk İdare Dergisi**, Sayı:451, 2006, ss.107-117.

Dünya Bankası. “Kayıt Dışılık: Nedenler, Sonuçlar, Politikalar”, **Türkiye Ülke Ekonomik Raporu**, Rapor No:48523, 2010, ss.1-71.

Eray, Mehmet. “Sigortasız İşçi Çalıştırmanın İşverene Maliyeti”, 08.09.2017, https://www.muhasabenet.net/haber.php?haber_id=20660, (13.12.2018).

Erdinç, Zeynep. “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam”, **Social Mentality And Researcher Thinkers Journal**, Cilt:4, Sayı:12, 2018, ss.580-596.

Erdinç, Zeynep. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadeleye Yönelik İzlenen Politikalar ve Çözüm Önerileri”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:16, Sayı:4, 2016, ss.39-52.

Erdoğan, Eyüp Serdar. “AB Ülkelerinde Kayıt Dışı İstihdamla Mücadelede Alternatif Bir Metod Olarak Sosyal Diyalog Mekanizması”, **Sosyal Güvence Dergisi**, Sayı:8, 2015, ss.69-95.

Ergün, Yücel ve Serkan Cura. “Anayasal İktisat Yaklaşımı Açısından Avro Krizi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23, Sayı:1, 2016, ss.263-286.

Erkal, Gökhan, Merter Akıncı ve Ömer Yılmaz. “Politik İstikrarsızlık ve Yolsuzluk İlişkisi: Bir Panel Veri Analizi”, **Ege Akademik Bakış**, Cilt:15, Sayı:3, 2015, ss.327-342.

Ernst & Young. “Reducing the Shadow Economy through Electronic Payments”, 2016,
[https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Report_Shadow_Economy/\\$FILE/REPORT_ShadowEconomy_FINAL_17.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/Report_Shadow_Economy/$FILE/REPORT_ShadowEconomy_FINAL_17.pdf), (30.11.2018).

Eurofound. “Bulgaria: Fall in Share of Informal Economy”, 13.09.2017,
<https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2017/bulgaria-fall-in-share-of-informal-economy>, (30.11.2018).

Feld, Lars P. and Friedrich Schneider. “Survey on the Shadow Economy and Undeclared Earnings in OECD Countries”, **German Economic Review**, Vol:11, No:2, 2010, pp.109-149.

Feruzoğlu, Ünal. “Enformel İstihdam”, 30.07.2012, <http://www.unal-feruzoglu.av.tr/makaleler/1008/enformel-istihdam.aspx>, (25.05.2018).

Fleming, Matthew H., John Roman and Graham Farrell. “The Shadow Economy”, **Journal of International Affairs**, Vol:53, No:2, 2000, pp.387-409.

Frey, Bruno S. “Gölge Ekonomi ve İktisat Politikası”, (Çev. Aykut Kibritçioğlu), **Ekonomik Yaklaşım**, Cilt:5, Sayı:13, 1994, ss.91-108.

Gedikli, Ayfer. “Kamu Hizmetlerinin Yönetimi Sürecinde Yolsuzluğun Derinleştirdiği Ekonomik Büyüme ve Yoksulluk Sorunu Üzerine Bir Değerlendirme”, **Öneri Dergisi**, Cilt:9, Sayı:36, 2011, ss.169-188.

Gelir İdaresi Başkanlığı. “e-Defter Hakkında”,
<http://www.edefter.gov.tr/edefterhakkinda.html>, (12.11.2018).

Gelir İdaresi Başkanlığı. “e-Fatura Hakkında”,
<http://www.efatura.gov.tr/efaturahakkinda.html>, (12.11.2018).

Gelir İdaresi Başkanlığı. **2013 Yılı Faaliyet Raporu**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:187, Ankara, 2014.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **2014 Yılı Faaliyet Raporu**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:199, Ankara, 2015.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **2016 Yılı Performans Programı**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:207, Ankara, 2016.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **2017 Yılı Performans Programı**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:228, Ankara, 2017.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Faaliyet Raporu 2008**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:93, Ankara, 2009.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Faaliyet Raporu 2009**, T.C. Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:112, Ankara, 2010.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Faaliyet Raporu 2011**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:151, Ankara, 2012.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Faaliyet Raporu 2012**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:167, Ankara, 2013.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Faaliyet Raporu 2015**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:216, Ankara, 2016.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:87, Ankara, 2009.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2008-2010)**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yayın No:87, Ankara, 2009.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)**, Gelir İdaresi Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Ankara, 2011.

Gelir İdaresi Başkanlığı. **Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013) Gerçekleşme Raporu**, Denetim ve Uyum Yönetimi Daire Başkanlığı (II) Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Müdürlüğü, Ankara, 2014.

Goel, Rajeev K., James W. Saunoris and Friedrich Schneider. “Growth in the Shadows: Effect of the Shadow Economy on U.S. Economic Growth over More Than a Century”, **IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series**, IZA DP No:10705, 2017, pp.1-20.

Güler, Hünkar ve Ekrem Toparlak. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Ölçümü ve Avrupa Birliği Ülkeleriyle Karşılaştırılması”, **Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:11, Sayı:1, 2018, ss.209-220.

Güloğlu, Tuncay ve Adem Korkmaz. “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Gerçeğine Bir Bakış”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, Sayı:45, 2003, ss.51-95.

Gültekin, Sadettin. “Etik Yönetim Yolsuzluk ve Yoksulluk İlişkisi Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi**, Sayı:14, 2015, ss.400-422.

Gümüş, Turgut. “Dışsallık ve Kayıt Dışı Ekonomi Kavramına İlişkin Bir Değerlendirme”, **G.Ü. İ.İ.B.F Dergisi**, Cilt:2, Sayı:3, 2000, ss.63-70.

Günay, Ayşe. **Mali Disiplinin Sağlanmasında Anayasal Denk Bütçe Yaklaşımı ve Türkiye’de Uygulanabilirliği**, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı, Ankara, 2007.

Hayrulloğlu, Betül. “Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Yerel Mali Özerklik”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23, Sayı:2, 2016, ss.337-351.

Hepaksaz, Engin ve Betül Hayrulloğlu. “E-Devlet Kapsamında VEDOP Uygulamaları ve E-Haciz”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, ss.109-120.

Hepaksaz, Engin. “Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorisi Perspektifinden Anayasal Mali Reform”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt:44, Sayı:514, 2007, ss.89-109.

İlgin, Yılmaz. “Kayıt Dışı Ekonomiyi Tahmin Yöntemleri ve Türkiye’de Durum”, **Planlama Dergisi**, DPT’nin Kuruluşunun 42. Yılı Özel Sayı, 2002, ss.145-155.

İlgin, Yılmaz. **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’deki Boyutları**, (Uzmanlık Tezi), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yayın No:2492, 1999.

Işık, Nihat ve Mustafa Acar. “Kayıt Dışı Ekonomi: Ölçme Yöntemleri, Boyutları, Yarar ve Zararları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı:21, 2003, ss.117-136.

İkiz, Ahmet Salih. **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye’de Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2000.

Kahriman, Hamza, Gül Kayalidere ve Serkan Cura. “Küreselleşme Sürecinde Karapara Aklamayla Mücadele”, **Kamu Maliyesinde Güncel Sorunlar**, (Ed:Turgay Berksoy ve Mehmet Şahin), Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2014, ss.217-249.

Kahriman, Hamza. “Vergiye Gönüllü Uyum Çerçevesinde Türkiye’de Gelir İdaresinin Organizasyon Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt:12, Sayı:1, 2016, ss.229-250.

Kahya, Yavuz ve Fatih Irmak. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Suç Örgütlenmeleri İlişkisinin Sosyolojik Açından Değerlendirilmesi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:18, Sayı:1, 2014, ss.349-362.

Kalaycı, Cemalettin ve Emine Kalan. “Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi”, **Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi**, Cilt:1, Sayı:1, 2017, ss.17-34.

Kalça, Adem ve Aykut Ekinci. “Kayıt Dışı Ekonomi ve İktisadi Dalgalanmalar İlişkisi: Türkiye (1968-2005)”, **Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:17, Sayı:3, 2008, ss.211-228.

Kankılıç, Nazım. “Kayıt Dışı Ekonomi (Sebepleri, Ölçüm Metotları, Boyutu ve Sonuçları)”, 04.05.2016, <http://www.vmhk.org.tr/kayit-disi-ekonomi-sebepleri-olcum-metotlari-boyutu-ve-sonuclari/>, (03.11.2017).

Kapusuzoğlu, Ayhan. “Kayıt Dışı Ekonominin Oluşum Nedenleri ve Etkileri”, **Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:15, Sayı:15, 2007, ss.82-89.

Karahan, Hatice ve Erdal Tanas Karagöl. “Ekonomik Performansın Temel Taşı: Siyasi İstikrar”, **Seta Perspektif**, Sayı:41, 2014, ss.1-5.

Kargı, Veli ve Ayşegül Güven. “Küreselleşme Sürecinde Kayıt Dışı Ekonomi”, **Vergi Raporu**, Sayı:2, 2017. ss.1-30.

Kassem, Taha. “Formalizing The Informal Economy: Arequiredstate Regulatory And Institutionalapproach Egypt As A Case Study”, **International Journal of Humanities and Social Sciences**, Vol:4, No:1, 2014, pp.27-48.

Katrehka, Anna. **The Effect of the Shadow Economy on Social Development: A Comparative Study on Advanced and Least Developed Countries**, Master's Thesis, International Administration and Global Governance, University of Gothenburg, Sweden, 2014.

Kayıran, Meltem. "Kamu Malları: Piyasa Başarısızlığı Mı Teorilerin Başarısızlığı Mı?", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:68, Sayı:4, 2013, ss.147-184.

Kıldış, Yusuf. "Kayıt Dışı Ekonomi", <http://debis.deu.edu.tr/userweb//hilmi.coban/%c3%b6devler/vergi%20kar%c4%b1%c5%9f%c4%b1k/kildis-kayit-disi.pdf>, (25.09.2018).

Kılıç, Ramazan ve Özer Özçelik. "Küresel Bir Sorun: Kayıt Dışı Ekonomi", **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:16, 2006, ss.337-358.

Kıvılcım, Fulya. "Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi", **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:5, Sayı:1, 2013, ss.219-230.

Kızılboga, Ruveyda. "Kamu Tercihi ve Anayasal İktisat Teorilerinin Değerlendirilmesi", **NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2012, ss.91-109.

Kızılot, Şükrü. "Güney Kore, Tayvan, Brezilya ve Çin", **Hürriyet**, 07.07.2009, <http://www.hurriyet.com.tr/guney-kore-tayvan-brezilya-ve-cin-12017482>, (04.12.2018).

KİDEP. "Proje Hakkında Detaylı Bilgi", <http://kidep.net/proje-hakkinda/detayli-bilgi/>, (20.11.2018).

Kirmanoglu, Hülya ve K. İpek Miscioğlu. **Yolsuzluk Raporları 2016: Türkiye'de Kayıt Dışı Ekonomi**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2016.

Koç, Neslihan. “Mali, Ekonomik, Sosyal ve Siyasal Yönleriyle Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi”, **Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2016, ss.85-103.

Koreshkova, Tatyana A. “A Quantitative Analysis of Inflation As A Tax on the Underground Economy”, **Journal of Monetary Economics**, Vol:53, No:4, 2006, pp.773-796.

Kök, Recep ve Onur Şapçı. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye Ekonomisi’ndeki Büyüklüğünün Tahmin Edilmesi”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Uluslararası Ekonomi Konferansı**, 11-13 Eylül 2006, ss.1-30.

Kumkale, Rüknettin. “Kayıt Dışı Ekonomi”, **Dünya Gazetesi**, 07.04.2015, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/kayit-disi-ekonomi/23521>, (17.09.2018).

Kurun, İsmail. “Reform ve Çıkar: Kamu Tercih Teorisi Perspektifinden Kamu Yönetimi Temel Kanunu Projesi”, **Al-Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:2, Sayı:2, 2018, ss.85-98.

Lordoğlu, Kuvvet ve Şemsa Özar. “Enformel Sektör ve Sosyal Güvenlik: Sorunlar ve Perspektifler”, **Ekonomi Forumu**, İstanbul, 1998, ss.1-49.

Mavral, Ülker. **Kara Para Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi ve Türkiye’ye Yansımaları**, Maliye ve Hukuk Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2003.

Medina, Leandro and Friedrich Schneider. “Shadow Economies Around the World: New Results for 158 Countries over 1991-2015”, **Johannes Kepler University Working Paper**, No:1710, 2017, pp.1-50.

Medina, Leandro and Friedrich Schneider. “Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years?”, **IMF Working Paper**, No:18/17, 2018, pp.1-76.

Meriç, Metin. “Yolsuzluk Nedenleri ve Önlemeye Yönelik Çalışmalar”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı:12, 2004, ss.72-86.

Milliyet. “Maliye’nin Son Numarası”, 02.09.2010, <http://www.milliyet.com.tr/maliye-nin-son-numarasi-ekonomi-1283997/>, (14.11.2018).

Mitchell, Daniel J. “Laffer Eğrisi Doğrultusunda Vergi Oranları, Vergilendirilebilir Gelir ve Vergi Gelirleri Arasındaki İlişkinin Anlaşılması”, (Çev: Sinan Çukurçayır), **Maliye Dergisi**, Sayı:161, 2011, ss.326-336.

Moiz, Muhammad, Mücahid Çakıcı, Canberk Türkeç, Berna Dinç, Zeynep Bıyık ve Burak Bostan. “**Turizm Sektörü Çalışanları Geleceğe Güvenle Bakıyor Projesi**” **Türkiye’de Kayıtlı İstihdamın Arttırılması: İyi Uygulamalar Vaka Analizi Raporu**, Ekonomistler Derneği, İstanbul, 2017.

Mustafaoğlu, Zafer. “Rusya Krizi ve Türkiye Üzerine Muhtemel Etkileri”, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/RUSYA_Krizi_ve_Turkiye_Uzerine_Muhtemel_Etkileri.pdf, (15.12.2018).

NTV. “Rusya’dan Bavul Ticaretine Darbe”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/125627.asp>, (08.12.2018).

OECD. “Shining Light on the Shadow Economy: Opportunities and Threats”, 29.09.2017, <https://www.oecd.org/tax/crime/shining-light-on-the-shadow-economy-opportunities-and-threats.pdf>, (24.09.2018).

OECD. **Measuring the Non-Observed Economy**, A Hand Book, Paris, 2002.

Oğuztürk, Bekir Sami ve Ertuğrul Kutay Ünal. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı:28, 2017, ss.325-336.

Oral, Burcu Gediz, Tuğba Arpazlı Fazlılar ve Özgür Emre Koç. “Kayıt Dışı Ekonomiyi Önlemeye Yönelik Bir Öneri: Vergi Denetim Üst Kurulu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:20, Sayı:2, 2015, ss.119-149.

Osterfeld, David. “Yolsuzluk ve Ekonomik Kalkınma”, (Çev. Coşkun Can Aktan), **Politik Yozlaşma ve Rant Kollama**, (Ed. Aytaç Eker ve Coşkun Can Aktan), Takav Matbaası, Ankara, 1994, ss.24-28.

Oviedo, Ana Maria, Mark R. Thomas and Kamer Karakum-Özdemir. “Economic Informality: Causes, Costs, and Policies – A Literature Survey”, **World Bank Working Paper**, No:167, 2009, pp.1-42.

Önder, İzzettin. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Vergileme”, **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı:23-24, Ekim 2000-Mart 2001, ss.241-254.

Öz, Ersan ve Doğan Bozdoğan. “Türk Vergi Sisteminde E-Maliye Uygulamaları”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:2, 2012, ss.67-92.

Özaslan, Rüveyda Kızılboğa ve Orhan Veli Alıcı. “Kalkınma Planlarında Yerel Yönetimler ve Yapılan Reformlar Çerçevesinde Mukayesesi”, **Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt:11, Sayı:26, 2014, ss.315-342.

Özsemerci, Kemal, Serdar Süngü ve Özlem Temizel. “Vergi Kayıp ve Kaçaklarının Önlenmesinde Sayıştay Denetiminin Rolü”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, ss.718-758.

Özsemerci, Kemal. **Türk Kamu Yönetiminde Yolsuzluklar, Nedenleri, Zararları ve Çözüm Önerileri**, Sayıştay Araştırma/İnceleme/Çeviri Dizisi:27, Sayıştay Başkanlığı, Ankara, 2003.

Özsoylu, Ahmet Fazıl. **Yeraltı Ekonomisi**, Akçağ Yayınları, Ankara, 1999.

Özşuca, Şerife Türcan ve Gülay Tokgöz. **Sosyal Koruma Yoksunluğu Enformel Sektör ve Küçük İşletmeler**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:591, Ankara, 2003.

Pirae, Khossrow and Hossinali Rajae. “The Causal Relationship Between Unemployment Rate and Underground Economy in Iran”, **International Journal of Economic Behavior and Organization**, Vol:3, No:2, 2015, pp.23-28.

Prokhorov, Artem B. “The World Unobserved Economy: Definition Measurement, and Optimality Considerations”, **Petersburg: Petersburg State University**, Russia, 2001, pp.1-72.

Rakıcı, Cemil. “Vergi Denetiminin Yeni Yapısı ve Denetimin Kayıtdışı Öleme Fonksiyonu”, **ZKU Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:7, Sayı:14, 2011, ss.345-362.

Ramona, Mara Eugenia. “Causes and Consequences of Underground Economy”, **Munich Personal RePEc Archive**, Paper No:36438, 2011, pp.1109-1116.

Resmi Gazete. “Kayıt Dışı Ekonomiyle Mücadele Stratejisi Eylem Planı”, Sayı:27132, 05.02.2009, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/02/20090205-4.htm>, (02.11.2018).

Resmi Gazete. “Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele (KADİM) Projesi”, Sayı:26309, 04.10.2006, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/10/20061004-13.htm>, (17.11.2018).

Resmi Gazete. “Kayıt Dışı Mücadele Stratejisi Eylem Planı (2011-2013)”, Sayı:28149, 21.12.2011, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/12/20111221-20-1.htm>, (04.11.2018).

Resmi Gazete. “Tütün Mamulleri ve Alkollü İçkilerde Bandrollü Ürün İzleme Sistemi Genel Tebliğ (Sıra No:1)’nde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ (Seri No:8)”, Sayı:29286, 05.03.2015, www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/03/20150305-13.htm, (14.11.2018).

Resmi Gazete. “Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No:340)”, Sayı:25599, 30.09.2004, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2004/09/20040930.htm#7>, (12.11.2018).

Russell, Barrie. “Revenue Administration: Managing the Shadow Economy”, **Technical Notes and Manuals**, Vol:10, No:14, 2010, pp.1-15.

Sandalcı, Ulvi ve İnci Sandalcı. “Vergi Ahlakı ve Kayıt Dışı Ekonomi İlişkisi: OECD Ülkeleri Özelinde Bir İnceleme”, **Sakarya İktisat Dergisi**, Cilt:6, Sayı:1, 2017, ss.70-93.

Sarıca, Ahmet Oğuz. **Kayıt Dışı İstihdam ve Mücadele Yöntemleri**, Planlama Uzmanlığı Tezi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü, Ankara, 2006.

Sarıçoban, Kazım. “Avusturya İktisat Okulu, Temsilcileri ve Metodolojik İlkeleri”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, Cilt:4, Sayı:1, 2012, ss.157-165.

Sarılı, Mustafa Ali. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutları, Nedenleri, Etkileri ve Alınması Gereken Tedbirler”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:41, 2002, ss.32-50.

Sarısoy, Taner. “Buchanan’ın Kamu Tercihi Teorisi”, <http://www.sektorel.com/yazarlar/taner-sarisoy/buchananin-kamu-tercihi-teorisi>, (27.09.2018).

Schneider, Friedrich and Andreas Buehn. “Shadow Economy: Estimation Methods, Problems, Results and Open Questions”, **Open Economics**, Vol:1, No:1, 2017, p.1-29.

Schneider, Friedrich and Dominik H. Enste. “Shadow Economies: Size, Causes and Consequences”, **Journal of Economic Literature**, Vol: 38, No:1, 2000, pp.77-114.

Schneider, Friedrich, Andreas Buehn and Claudio E. Montenegro. “New Estimates for the Shadow Economies all over the World”, **International Economic Journal**, Vol:24, No:4, 2010, pp.443-461.

Schneider, Friedrich, Andreas Buehn and Claudio E. Montenegro. “Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 (Revised Version)”, **Policy Research Working Paper**, No:5356, 2010, pp.1-52.

Schneider, Friedrich. “Estimating the Size of the Shadow Economies of Highly Developed Countries: Selected New Rules”, **CESifo DICE Report**, No:4, 2016, pp. 44-53.

Schneider, Friedrich. “Shadow Economies and Corruption All Over the World: New Estimates for 145 Countries”, **Journal Economics**, No:2007-9, 2007, pp.1-47.

Schneider, Friedrich. “The Shadow Economies in Central and South America with a Specific Focus on Brazil and Columbia: What Do We Know?”, **Instituto Brasileiro de Etica Concorrencial (ETCO)**, 11-12 March 2008, Rio de Janeiro (Brazil), pp.1-41.

Schneider, Friedrich. “The Shadow Economy in Germany: A Blessing or a Curse for the Shadow Economy”, **Economic Analysis & Policy**, Vol:38, No:1, 2008, pp.89-111.

Siemens. “VEDOP-3’de Siemens’e Emanet”, **Güvercin**, 2007, <http://www.siemens.com.tr/newsletter/Eylul07/haber.asp>, (12.11.2018).

Smith, Philip. “Assesing the Size of the Underground Economy: the Statistics Canada Perspective”, **Staticstics Canada**, Research Paper, Catalouge No:13-604, No:28, 1994, pp.1-25.

Soydan, Başar. **Vergi Denetimi Mevzuatı**, İSMMMO Mevzuat Serisi 12, İstanbul, 2015.

Sugözü, İbrahim Halil. **Kayıt Dışı Ekonomi ve Türkiye**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010.

Şeker, Sakıp. “Kayıt Dışı Ekonominin Kapsamı, Nedenleri ve Etkileri”, **Yaklaşım**, Sayı:25, 1995, ss.76-100.

Şişman, Yener. “Kayıt Dışı Ekonomi, Enformel Ekonomik Faaliyet”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı:5, 2001, ss.1-19.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. “Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)”, Ankara, 2006, [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dokuzuncu Kalkinma Plani 2007-2013.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Dokuzuncu_Kalkinma_Plani_2007-2013.pdf), (05.11.2018).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. “Orta Vadeli Program (2006-2008)”, [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta Vadeli Program2006-2008.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta_Vadeli_Program2006-2008.pdf), (07.11.2018).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. “Orta Vadeli Program (2007-2009)”, [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta Vadeli Program2007-2009.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta_Vadeli_Program2007-2009.pdf), (07.11.2018).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. “Orta Vadeli Program (2009-2011)”, [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta Vadeli Program2009-2011.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta_Vadeli_Program2009-2011.pdf), (07.11.2018).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. “Orta Vadeli Program (2010-2012)”, [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta Vadeli Program2010-2012.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta_Vadeli_Program2010-2012.pdf), (07.11.2018).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. “Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005”, Ankara, 2000, [http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Sekizinci Bes Yillik Kalkinma Plani-2001-2005.pdf](http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Sekizinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-2001-2005.pdf), (04.11.2018).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. “Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)”, Ankara, 1995, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Yedinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Plani-1996-2000.pdf, (04.11.2018).

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. **Kayıt Dışı Ekonomi Özel İhtisas Raporu**, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 2001.

T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. **Orta Vadeli Program (2011-2013)**, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Ankara, 2010.

T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu. “Görev ve Yetkiler”, <http://www.masak.gov.tr/tr/content/gorev-ve-yetkiler/39>, (20.11.2018).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. “Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018) Kayıt Dışı Ekonominin Azaltılması Programı Eylem Planı”, Ankara, 2015, http://odop.kalkinma.gov.tr/dokumanlar/9Kayitdisi_Ekonominin_Azaltilmasi_Programi.pdf, (05.11.2018).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. “Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018”, Ankara, 2013, http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Onuncu_Kalkinma_Plani.pdf, (05.11.2018).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. “Orta Vadeli Program (2016-2018)”, <http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Orta-Vadeli-Program-2016-2018Revize.pdf>, (07.11.2018).

T.C. Kalkınma Bakanlığı. **Orta Vadeli Program (2012-2014)**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2011.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. **Orta Vadeli Program (2014-2016)**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2013.

T.C. Kalkınma Bakanlığı. **Orta Vadeli Program (2016-2018)**, Kalkınma Bakanlığı, Ankara, 2017.

T.C. Maliye Bakanlığı Gelirler Genel Müdürlüğü. **Faaliyet Raporu 2000**, Türk Tarih Kurumu Basım Evi, Ankara, 2001.

T.C. Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı. “2016 Yılı Faaliyet Raporu”, http://www.masak.gov.tr/userfiles/file/2016_faaliyet_raporu.pdf, (20.11.2018).

T.C. Maliye Bakanlığı Mali Suçları Araştırma Kurulu Başkanlığı. “2017 Yılı Faaliyet Raporu”, http://www.masak.gov.tr/userfiles/file/2017_Faaliyet_raporu.pdf, (20.11.2018).

T.C. Maliye Bakanlığı. “2013-2017 Maliye Bakanlığı Strateji Planı”, <https://www.sgb.gov.tr/StratejikPlan/Stratejik%20Planlar%C4%B1m%C4%B1z/Maliye%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202013-2017%20Stratejik%20Plan%C4%B1/Maliye%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%202013-2017%20Stratejik%20Plan%C4%B1.pdf>, (20.11.2018).

Tanzi, Vito. “The Underground Economy in the United States: Estimates and Implications”, **PSL Quarterly Review**, Vol:33, No:135, 1980, pp.427-453.

Taşar, M. Okan. “Rant Kollama ve Ekonomik Kalkınma”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1-2, 1999, ss.349-378.

Tayyar, Ayşegül ve Birol Çetin. “Liberal İktisadi Düşüncede Devlet”, **C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2013, ss.107-120.

Tekinarslan, Mehmet. **Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele**, Türk Metal Yayınları, Ankara, 2014.

TEPAV. **Yolsuzlukla Mücadele TBMM Raporu: “Bir Olgu Olarak Yolsuzluk: Nedenler, Etkiler, Çözüm Önerileri**, 2. Basım, Matsa Basımevi, Ankara, 2006.

Teyyare, Erdoğan. “OECD Ülkelerinde Kayıt Dışı Ekonomi ve Kurumsal Kalite İlişkisi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt:14, Sayı:1, 2018, ss.51-65.

The World Bank. “Unemployment Data”, <https://data.worldbank.org/indicator/SL.UEM.TOTL.ZS?end=2016&start=2003>, (30.11.2017).

TMF Group. “The Financial Complexity Index 2017 - Meeting The Global Challenge of Local Accounting and Tax Compliance”, 2017, <http://www.tnud.org.tr/Files/Arsiv/FinansalRaporlama.pdf>, (23.09.2018).

Torgler, Benno and Friedrich Schneider. “The Impact of Tax Morale and Institutional Quality On the Shadow Economy”, **CESifo Working Paper**, No:1899; **IZA Discussion Paper**, No:2541, 2007, pp.1-46.

Torgler, Benno. “Tax Morale and Institutions”, **Center for Research in Economics, Management and the Arts**, Working Paper No:09, 2003, pp.1-36.

Tosun, M. Umur. “Yolsuzluk Olgusuna Yönelik Yapılan Ampirik Çalışmalar Üzerine Notlar”, **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:19, Sayı:2, 2001, ss.97-122.

Transparency International. “Corruption Perceptions Index 2017”, https://www.transparency.org/news/feature/corruption_perceptions_index_2017, (30.09.2018).

Transparency International. “What Is Corruption”, <https://www.transparency.org/what-is-corruption#define>, (30.09.2018).

Tudose, Brindusa Mihaela and Raluca Irina Clipa. “An Analysis of the Shadow Economy in EU Countries”, **CES Working Papers**, Vol:8, No:2, 2016, pp.303-312.

Turan, Aykut Hamit ve Ferhat Başkan Özgen. “Türkiye’de E-Beyanname Sisteminin Benimsenmesi: Geliştirilmiş Teknoloji Kabul Modeli İle Ampirik Bir Çalışma”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:10, Sayı:1, 2009, ss.134-147.

Turan, Zübeyir. “Kayıt Dışı Ekonominin Gerçek Verimliliğe ve KOBİ’lere Etkisi”, **Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, 2012, ss.63-73.

Türk Dil Kurumu. “Kalkınma Planı”, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&view=bts&kategori=veritbn&kelimesec=178972, (07.11.2018).

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. “Enflasyon”, 2004, <http://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/33b1cba7-cb43-4dc5-bb5c-e6e3960ef964/enflasyon.pdf?CACHEID=33b1cba7-cb43-4dc5-bb5c-e6e3960ef964&MOD=AJPERES>, (03.11.2017).

Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu. “Kayıt Dışı İstihdam Oranı”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitdisi_istihdam_oranlari/kayitdisi_istihdam_orani, (06.11.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu. “Kayıtlı İstihdamın Desteklenmesi Projesi-KİDEP”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/calisan/kayitdisi_istihdam/kayitliistihdamind esteklenmesiprojesi-kidep, (20.11.2018).

Türkiye Cumhuriyeti Sosyal Güvenlik Kurumu. “Kitup Projesi”, http://www.sgk.gov.tr/wps/portal/sgk/tr/kurumsal/projelerimiz/kitup_projesi, (18.11.2018).

Tütüncü, Asiye ve Hilmi Zengin. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonominin Boyutunun Tahmini”, **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, Cilt:17, Sayı:2, 2016, ss.195-209.

Uğur, A. Atilla ve İbrahim Çütcü. “E-Devlet ve Tasarruf Etkisi Kapsamında VEDOP Projesi”, **Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2009, ss.1-20.

Uras, Güngör. “Orta Vadeli Program Nedir?”, 16.07.2018, <https://www.ntv.com.tr/yazarlar/prof-dr-gungor-uras/orta-vadeli-program-nedir,eVnGEYgBCEGTz8pNDWoGNA>, (07.11.2018).

Us, Vuslat. “Kayıt Dışı Ekonomi Tahmini Yöntem Önerisi: Türkiye Önerisi”, **Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni**, 2004/17, ss.1-52.

Us, Vuslat. “Türkiye Ekonomisinde Kayıt Dışı Ekonomiyi Ölçmeye Yönelik Ampirik Çalışma: Elektrik Üretimi Yaklaşımı”, **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2006, ss.95-111.

Üyümez, M. Erkan. “Vergi Mevzuatının Karmaşıklığı ve Uzlaşma Yöntemi Bağlamında Vergi Uyumunun Değerlendirilmesi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:8, Sayı:1, 2016, ss.75-92.

Üzeltürk, Hakan. “Gölgelerin Efendisi: Gölge Ekonomi Bazı Ülkelerden Örnekler”, **19. Türkiye Maliye Sempozyumu**, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Antalya, 10-14 Mayıs 2004, ss.385-410.

Vergi Dosyası. “Dünyadan Vergi Haberleri: Rusya’da Vergi Kaçırarak ve Sahte Fatura Kullanmak İmkansız Hale Mi Geliyor”, 26.12.2017, <https://vergidosyasi.com/2017/12/26/dunyadan-vergi-haberleri-rusyada-vergi-kacirmak-ve-sahte-fatura-kullanmak-imbkansiz-hale-mi-geliyor/>, (09.12.2018).

Vergi Dosyası. “Faal Mükellef Sayılarındaki Değişim (2002-2017)”, <https://vergidosyasi.com/2018/05/27/faal-mukellef-sayilarindaki-degisim-2002-2017/>, (06.11.2018).

World Bank. “Inflation and Consumer Prices”, <https://data.worldbank.org/indicator/FP.CPI.TOTL.ZG?end=2016&start=2004>, (11.12.2017).

Yaprak, Şenol. “Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:1, Sayı:2, 2009, ss.41-54.

Yazıcı, Ayla. “Kayıt Dışı Ekonomi ve Geçiş Ülkeleri”. **SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:8, Sayı:16, 2009, ss.107-130.

Yendi, İrem. “Kayıt Dışı Ekonominin Kurumsal Nedenlerinin Analizi”, **Ekonomi Bilimleri Dergisi**, Cilt:3, Sayı:2, 2011, ss.121-131.

Yıldız, Nevin Türker. “Bulgaristan ve Romanya’nın Avrupa Birliği’ne Üyelik Süreçlerinin Değerlendirilmesi”, **Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt:7, Sayı:1, 2018, ss.1-18.

Yıldız, Zafer ve Savaş Yıldız. “Kayıt Dışı Ekonomi Bağlamında, Dünya ve Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam, Terhaneler ve Çocuk İşçiler”, **KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi**, Cilt:19, Sayı:32, 2017, ss.96-106.

Yılmaz, Gülay Akgül. “Kayıt Dışı Ekonomi; Ulusal ve Küresel Boyutları ve Dinamiklerinin Analizi”, **19. Türkiye Mali Sempozyumu Kitabı**, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, Antalya, 10-14 Mayıs 2004.

Yolal, Merve. “Nobel Ödülü Sahibi James M. Buchanan’ın Konseptinden Kurallar”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt:17, Sayı:65, 2018, ss.160-179.

Yurdadoğ, Volkan, Ramazan Gökbunar ve Barış Tuncay. “Vergi Uyumunu Belirleyen Faktörlere Genel Bir Bakış”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt:23, Sayı:3, 2016, ss.805-816.

Yurdakul, Fatih Bahadır. **Almanya’da Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları ve Uygulamalarının Yabancı İşgücüne Etkilerinin Değerlendirilmesi**, (Yurtdışı İşçi Hizmetleri Uzmanlık Yeterlilik Tezi), T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Dış İlişkiler ve Yurtdışı İşçi Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014.

Yurdakul, Funda. “Türkiye’de Kayıt Dışı Ekonomi: Bir Model Denemesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:64, Sayı:4, 2008, ss.205-221.

Yücel, Mehmet. **Kayıt Dışı Ekonomi Bakımından Türk Vergi Sisteminin Analizi**, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Zengin, Hilmi ve Asiye Tütüncü. “Kayıt Dışı Ekonominin Tahmini ve Vergi Gelirleri ile Arasındaki İlişki”, **Finans Politik & Ekonomik Yorumlar**, Cilt:53, Sayı:612, 2016, ss.73-86.

